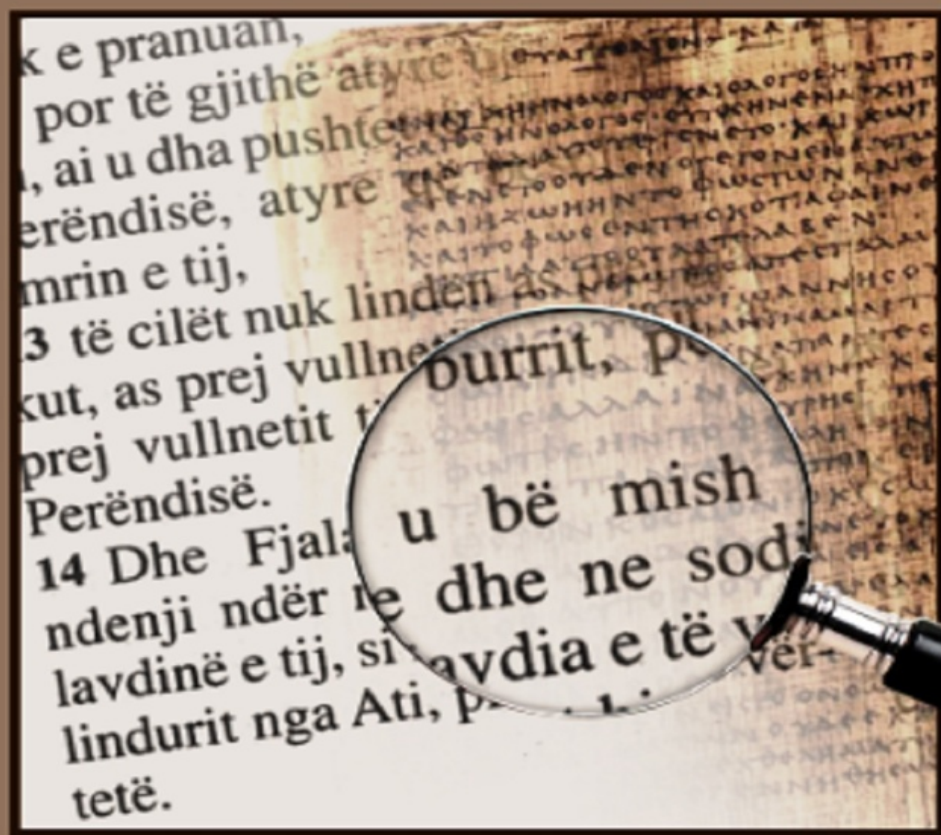

SHËN ATHANASI

Mishërimi i Fjalës së Perëndisë

Përmbajtja

[Parathënie](#)

[Jeta e Shën Athanasit](#)

[Kapitulli 1 - Krijimi dhe rënia](#)

[Kapitulli 2 - Dilema hyjnore dhe zgjidhja e saj tek mishërimi](#)

[Kapitulli 3 - Dilema hyjnore dhe zgjidhja e saj tek mishërimi \(vazhdimi\)](#)

[Kapitulli 4 - Vdekja e Krishtit](#)

[Kapitulli 5 - Ringjallja](#)

[Kapitulli 6 - Përgënjeshtrimi i Judenjve](#)

[Kapitulli 7 - Përgënjeshtrimi i Johebrenjve](#)

[Kapitulli 8 - Përgënjeshtrimi i Johebrenjve \(vazhdimi\)](#)

[Kapitulli 9 - Përmbyllje](#)

[Shtojca](#)

SHËN ATHANASI

Mishërimi i Fjalës së Perëndisë

TRAJTESA

De Incarnatione Verbi Dei

Përktheu: FLORENC MENE

prej përkthimit anglisht të

Motrës Penelope Lawson,

murgeshë e CSMV (Komunitetit të Shën Marisë
Virgjëreshës),

Wantage, Angli.

Centenary Press, 1944, 1983

ISBN 978-0-913836-40-8

Parathënia e Përkthyeses së Botimit të Dytë (në Anglisht)

Në fillim, ky përkthim i *De Incarnatione* i Shën Athanasit u bë me synimin që ta sillja këtë klasik të shekullit të katërt në duart e të krishterëve të zakonshëm në ditët e sotme. Si rrjedhojë, metoda e ndjekur nga ky përkthim ishte ajo që ka përdorur me kaq shumë sukses Dr. Moffatt në përkthimin e letrave të apostullit Pal. Pra, fjalitë e gjata greke, në pjesën më të madhe, u thjeshtëzuan; në disa vende u përdor parafrazimi dhe jo përkthimi i drejtpërdrejtë për ta qartësuar kuptimin, dhe në disa të tjera, ku teksti greqisht ishte i zgjatur, përkthimi anglisht u kondensua paksa. Më tej, e gjithë trajtesa u nda në kapituj me gjatësi që i përshtaten kohës së sotme, ndonëse ndarjet me pjesë të tekstit, që duket se datojnë nga botimi benediktin i 1698, u mbajtën në anë të faqes. Referencat biblike janë dhënë vetëm atje ku citimet përputheshin plotësisht me versionet tona në anglisht. Atje ku Septuaginta, versioni i vetëm që njihte Shën Athanasi, ndryshonte nga teksti hebraisht (mbi të cilin bazohen versionet tona), këto referenca nuk janë përmendur. Janë dhënë shumë pak shënime të tjera, për shkak se shënimet mund të bëhen fare lehtë më shumë pengesë sesa ndihmë, dhe lexuesi i sotëm mund t'i afrohet misterit të Krishtit ashtu siç bëri dhe vetë Shën Athanasi: “jo si teolog, por si një shpirt besimplotë që ka nevojë për Shpëtimtar”.¹

Gjithsesi, nëntë vjet pasi shfaqjes së tij të parë, ky përkthim duket se është përdorur po aq nga studentët, sa dhe nga ata që nuk kanë interes akademik. Por, ndonëse, tani, nuk mund të gjejmë asnjë version tjetër anglisht të tij, ata, që “trajtesën e artë” të Shën Athanasit e kanë si libër që u është caktuar për provim, duhet të kërkojnë gjetkë për ndonjë lloj komentari të lëçitur të tij. Në këtë botim të dytë, nuk ka më tepër shënime sesa tek i pari. Të vetmet ndryshime të rëndësishme në tekst kanë të bëjnë me emrin *epidhimia* dhe foljen që i korrespondon, *epidhimeo*. E para,

siç na bën të ditur i ndjeri Dom Gregory Dix², është fjala që egjiptianët përdornin rëndom për Mishërimin; në fillim, *epidhimia* nënkuptonte hyrjen shtetërore të një qeveritari në provincën e tij, dhe përdorej edhe për “shfaqjet” e perëndive pagane. Ai vetë e përkthen me fjalën “ardhje”; dhe në nëntë pasazhet ku njëra, ose tjetra, fjalë shfaqet tek *De Incarnatione*, unë tani e kam përkthyer emrin me fjalën “ardhje”, në vend të fjalës “banim” në botimin e parë, dhe foljen e kam për kthyer “eja” në vend të “banoj”.

Si Shtojcë për *De Incarnatione*, ne tani bashkëngjisim *Epistola ad Marcellinum* (Letra drejtuar Marselinit), e cila u botua për herë të parë e veçuar, më 1949, nën titullin, *Shën Athanasi mbi Psalmet*. Kjo letër nuk përmban asnjë datë, dhe as nuk kemi ndonjë referim të jashtëm për ta përcaktuar. Por dy copëza provash të brendshme të lënë të kuptosh se, ashtu si *De Incarnatione*, kjo letër ishte vepër e shkruar në të ritë e Shën Athanasit. Një prej këtyre është referimi i vazhdueshëm që i bëhet përndjekjes si element normal në jetën e të krishterit, e cila, pas 313, pushoi së ekzistuari. Ndërsa tjetra është mungesa e përmendjes së herezisë ariane, e cila ngriti për herë të parë kryet e saj të shëmtuar më 319. Nga ana tjetër, shenjtori mund ta ketë shkruar letrën si diçka në kohën e lirë gjatë njëres prej pesë syrgjynosjeve të tij për shkak të Besimit, mes viteve 335 dhe 366. S’ka rëndësi. Kurdo të jetë shkruar, *Ad Marcellinum* është dritare e një shpirti shumë të shenjtë. Po kështu, ajo na tregon sesi e përdornin të krishterët librin e Psalmëve për adhurim personal dhe të përbashkët, në një kohë kur Liturgjia e Orëve ekzistonte

vetëm në embrion, dhe Liturgjia vetëm sa po fillonte të merrte formë.

De Incarnatione u përkthye nga botimi i tekstit të Dr. F. L. Cross, botuar nga S.P.C.K. më 1939. *Epistola ad Marcellinum* u bë duke krahasuar botimin benediktin të 1698 (që na u dha hua me shumë mirësjellje nga Dr. Cross) me tekstin e dhënë në *Patrologia Graeca* të Migne, Vëll. 27. Ky i fundit bazohet në një dorëshkrim aleksandrin, i panjohur për botuesin e parë dhe, zakonisht, është më i mirë. Por, gjithsesi, ka disa pasazhe ku teksti, në formën e tanishme, nuk mund të jetë i duhuri. Atje ku ndodh kjo gjë, kuptimi i mundshëm jepet me anë të parafrazimit. Po kështu, në mbarë letrën, e kam zëvendësuar numërimin e Psalmeve të Septuagintës me numërimin e njohur anglisht-hebraisht, ndonëse ai që përkthehet është gjithmonë teksti greqisht.

Sërish, i shpreh falënderimet dhe mirënjohjen time të madhe Dr. Cross, të përhirshmit G. B. Enders, ish-kapelanit tonë, dhe tri motrave tona, njëra prej të cilave tani është në parajsë, për ndihmën dhe inkurajimin për njërin, ose të dy, përkthimet, mes viteve 1942 dhe 1948. Falënderoj dhe z. C. S. Lewis për hyrjen e shkëlqyer që i ka bërë librit në botimin anglisht. Dhe pas këtyre borxheve të fundit, unë shpreh mirënjohjen time për ish-kujdestarin tim, të ndjerin Dr. B. J. Kidd, dikur Kujdestar i Keble dhe për njëzetënjë vjet edhe kujdestar i C.S.M.V., i cili, mbi dyzet vjet më parë, më dha zjarrin e parë të dashurisë dhe nderimit për shenjtorin që shpëtoi besimin e krishterë katolik.

Wantage, Janar 1953.

JETA E SHËN ATHANASIT

Çdo studiues i Historisë së Kishës së shekullit të katërt e di kush ishte Shën Athanasi, i cili, në dyzet vitet e reaksionit arian që vijoi pas Këshillit të Nikesë, mbrojtí dhe shpëtoi besimin e krishterë në hyjninë e Zotit tonë. Nga ky rrëfim i gjatë dhe i vetmuar, u bë fjalë e urtë shprehja *Athanasius contra mundum* [Athanasi kundër botës]. Dhe çdo brez i krishterë, që nga koha e tij e më tej, e ka nderuar për këtë. Por, përpara se të bëhej njeri i shquar në kishë, dhe madje përpara se të ekzistonte herezia ariane, Athanasi pati shkruar dy libra të vegjël. Dhe, sikur të mos kishte bërë asgjë tjetër, i dyti syresh do t'i kishte dhënë të drejtën për famë të përhershme. Pikërisht ky libër, trajtesa e *Mishërimit të Fjalës së Perëndisë*, është ai që po riprodhojmë këtu. Që ta kuptojmë më mirë, duhet të marrim parasysh situatat e jetës së hershme të autorit. Pastaj, vetë libri do të na ndriçojë vitet e tij të mëvonshme.

Athanasi ishte egjiptian nga lindja, grek nga arsimi. Paraardhësit e tij mund të kenë parë Izraelin kur doli nga Egjipti dhe familjen e shenjtë të Jezusit kur erdhi në Egjipt. Por, përveç një reference që u bënë dy profecive për atë vend, ai nuk jep asnjë shenjë për vetëdijen e tij kombëtare, dhe as nuk shfaq, si shumë shenjtorë egjiptianë, temperamentin kopt. Vendbanimi e tij ishte Aleksandria, qyteti i shkëlqyer kozmopolitan që kishte marrë emrin e pushtuesit maqedonas, i cili, gjashtë shekuj më parë, kishte vendosur themelet e botës së Athanasit. Dhe pjesën më të madhe të jetës e kaloi në të

njëtin vend. Nuk na jepet data e saktë e lindjes së tij, por mund të merret me mend. Ai ishte tepër i ri që të mbante mend ngjarjet e vitit 303. Po kështu, zgjedhja e tij si peshkop në qershor 328 u kundërshtua nga disa me justifikimin se ai nuk kishte arritur ende moshën kanonike. Nuk ka gjasa që kjo të ketë qenë e vërtetë. Ai ndoshta ishte vetëm tridhjetë vjeç, dhe kjo do ta vendoste lindjen e tij në gjysmën e parë të 298. Prindërit i kishte të pasur dhe me pozitë. Biri i tyre i vogël (sepse i vogël mbeti gjithmonë në shtat) mori një arsim liberal dhe të krishterë në të famshmen Shkollë të Katekizmit. Nga situatat e kohës, ai mori edhe një edukim tjetër, më të çmuar se gjithçka që mund të kishte planifikuar dhe prindi më i dashur. Shkurti 303 shënoi fillimin e përndjekjes së fundit dhe më të ashpër, pas dyzet vitesh pageje. Dhe kjo, si me lindjen e saj nën Dioklecian, ashtu dhe në rishfaqjen e saj nën Maksiminin, ishte veçanërisht e ashpër në Egjipt. Kisha e Aleksandrisë, shumë e pasur tashmë me martirë, u bë edhe më e pasur. Dhe mes tyre kishte shumë njerëz që Athanasi i njihte, burra dhe gra, prej të cilëve kishte nxënë besimin katolik dhe intimitetin plot dashuri me Shkrimin e Shenjtë, fëmijë me të cilët, ndoshta kishte punuar dhe luajtur. Këtë, si dhe përshtypjen e thellë që kjo la në shpirtin e tij të njomë, e mësojmë nga ai vetë në *De Incarnatione*. Përndjekja në Egjipt përfundoi më 311. Athanasi, nga mosha pesëvjeçare, deri në vitin e tij të katërmëdhjetë, kishte jetuar në mes të saj. Gjatë gjithë viteve më mbresëlënëse të fëmijërisë, ai kishte nxënë jo vetëm besimin e krishterë, por e kishte parë dhe në veprim. Edhe vetë ishte përballur me mundësinë e martirizimit. E kishte

bërë të vetin atë besim për të cilin (dhe me anë të së cilit) vdiqën martirët – besimin tek Fjala Krijues i Mishëruar, i kryqëzuar dhe i ringjallur, Krishti i gjallë dhe ngadhënjimtar.

Me sa duket, një tjetër ndikim i madh në jetën e Athanasit daton nga periudha e përndjekjes dhe, madje, mund të ketë qenë rezultat i saj. Përndjekjet e shekullit të tretë kishin shtyrë shumë të krishterë nga Aleksandria që të gjenin strehim në shkretëtirën egjiptiane. Disa kishin gjetur atje një jetë kaq të përshtatshme për përsheptshmërinë e krishterë saqë, kur rreziku mori fund, nuk u kthyen. Kështu lindi murgjëria, e cila, pas përfundimit të përndjekjeve, u destinua të zinte vendin e tyre si majaja e jetës së Kishës. Shtysa drejt asketizmit vazhdoi edhe në intervalin e paqes. Trembëdhjetë vjet para se të lindte Athanasi, një djalosh kopt, i quajtur Anton, kishte filluar të banonte si eremit në një fortesë të rrënuar në Pispir, në bregun e djathtë të Nilit. Pas njëzet vitesh, ai doli në pah si monument i pjekurisë së krishterë. Pastaj, në përndjekjen e Dioklecit, që sapo fillonte, ai u bë kreu dhe qendra e murgjërisë në shkretëtirën egjiptiane. Athanasi, i cili më vonë shkroi jetën e Antonit, tha se ai vetë kishte “qenë ndihmësi i tij për një kohë të gjatë”.³ Athanasi u zhyt kaq herët dhe kaq shumë në çështjet publike saqë duket se kjo miqësi ka gjasa të ketë ngjarë vetëm në kohën kur ishte djalë i vogël; por prindërit e tij mund edhe ta kenë dërguar në mjedisin e sigurt të shkretëtirës gjatë përndjekjes, dhe ai mund ta ketë vizituar Antonin sërish më vonë. Sidoqoftë, është e sigurt se Athanasi e nderonte Antonin në mënyrë të jashtëzakonshme, dhe se, mes tyre, me gjithë dallimet që kishin, ekzistonte një nga miqësitë më të ngushta dhe më të frytshme mes të krishterëve.

Përndjekja, më në fund, përfundoi me Ediktin e Milanit më 313. Rreth gjashtë vjet më vonë, presbiteri i Aleksandrisë, Ariusi, filloi t'u mësonte të tjerëve në lidhje me Fjalën e Perëndisë se “*diku, Ai nuk ekzistonte*”. Diku para kësaj, ndoshta në vitin 318, Athanasi shkroi dy libërthat të cilët i kemi përmendur tashmë. Ai i shkroi (kështu na thotë) për të udhëzuar njëfarë Makariusi, një besimtar i sapo kthyer, i cili, nga ngrohtësia miqësore me të cilën i drejtohet Athanasi, besojmë se duhet të ketë qenë një djalë i ri, diku moshatar me Athanasin. Libërthi i parë titullohet *Contra Gentes* ose *Kundër Paganëve*. Atje, Athanasi hedh poshtë paganizmin e kohës dhe demonstroi mundësinë e njohjes së Perëndisë nga ana e shpirtit njerëzor. Në *De Incarnatione*, ai shpalos përmbajtjen pozitive të besimit të krishterë, siç e kishte marrë dhe vetë. Këtu qëndron dhe vlera e këtij libërthi. Nuk është as hamendësues, as origjinal. Madje, me sa u takon të krishterëve, nuk është as debatues, sepse nevoja për të mbrojtur të vërtetën qendrore të natyrës hyjnore të Fjalës brenda vetë Kishës nuk ishte shfaqur ende. Ai është një pohim i besimit tradicional të Kishës Katolike; dhe, në njëfarë kuptimi, aty s'ka asgjë nga Athanasi, sepse mrekullia e misterit mbush gjithë pamjen dhe nuk lë fare vend që të ndërfitet autori. Gjithsesi, me anë të një paradoksi vërtet të krishterë, gjithë vetja e Athanasit është në libërth, dhe e vërteta e gjallë na jepet me anë të ndërmjetësimit të personalitetit të tij.

Athanasi kishte qenë pjesëtar i familjes së Patriarkut për disa vjet para se të shkruante këto libra. Pas kësaj, dalja e

tij në pah ishte e shpejtë. Ndonëse, në vitin 325, kishte qenë i pranishëm në Këshillin e Nikesë vetëm si një dhjak pa të drejtë vote, ai zuri vendin e kujdestarit të tij në Patriarkanën e Aleksandrisë, tre vjet më vonë. Dhe si Patriark i Aleksandrisë vdiq Athanasi, i dashur dhe triumfues, më 2 maj, 373.

Historia e viteve të ndërmjetme është treguar shpesh dhe, nga pikëvështrimi i jashtëm, është një nga kapitujt më të shëmtuar të historisë së Kishës. Por, tek Athanasi ishte në veprim parimi i vërtetë i shpengimit, dhe ai e ktheu çdo situatë në flori. Ndonëse i fyer, i përndjekur, i mërguar, trupvogli Athanas lëviz nga njëra skenë në tjetrën, i patundur në siguri dhe qetësi. Nëse e kemi lexuar *De Incarnatione*, e dimë cila ishte e fshehta e tij. Ajo “paqe aktive dhe e zellshme e qëndrimit të drejtpeshuar në një botë të çoroditur”, ajo besnikëri e patundur dhe e çiltër, ajo dashuri e palëkundur, ai humor që e nxirrte nga telashet, janë fryt i kredhjes së tij të brendshme në misterin e Krishtit. Ai e dinte se në rrezik ishte vetë ekzistenca e Kishës; por ishte tejet i sigurt për të vërtetën dhe e dinte se, me kalimin e kohës, ajo duhet të triumfonte. Në të njëjtën kohë, ai ishte thellësisht i vetëdijshëm se e vërteta ishte diçka që ai s’e rrokte dot plotësisht. Dyzet vjet pas *De Incarnatione*, Athanasi u shkroi miqve të tij murgj për një tjetër libër që ishte rrekur të shkruante: “sa më tepër dëshiroja të shkruaja dhe përpiqesha të sforcoja veten që të kuptoja Hyjninë e Fjalës, aq më tepër më largohej njohuria e saj; dhe, sa më tepër mendoja se e kuptoja, aq më tepër e kuptoja se s’po ia dilja dot. Për më tepër, e kisha të pamundur të shprehja me shkrim edhe atë që më dukej se e kuptoja vetë, kurse ajo që shkruaja s’barabitej dot as me hijen e papërsosur të së vërtetës që ekzistonte në arsyetimin tim”.⁴ Athanasi s’ishte Augustini, dhe s’ishte nevoja që t’i

fanitej vegimi i një fëmije në bregun e detit për t'i mësuar përfundimisht intelektuale. Libri në fjalë nuk ka mbijetuar, sepse Athanasi nuk pranonte të lejonte që ta kopjonin. “S’është gjë e sigurt”, tha ai, “që shkrimet e neve llafazanëve dhe njerëzve privatë të bien në duart e atyre që do të vijnë më vonë”.⁵

Marrëdhëniet e tij me murgjit, bijtë shpirtërorë të Antonit, rrodhën gjatë viteve të trazuara si një rrymë e qetë poshtë një deti të tërbuar. Murgjit qëndruan të patundur në besnikërinë e tyre ndaj Athanasit. Dhe ai i mbështeti pandërprerë. Edhe Athanasi vetë, kur ishte thirrur për t’u zgjedhur për peshkopatën, ishte thirrur kur ishte “një prej asketëve”. Dhe, ka gjasa, që atë e merrte malli shumë për thirrjen murgjërë, njësoj siç dëshironte fort Antoni martirizimin, diçka e cila nuk ia dha. Madje edhe *De Incarnatione*, shkruar në të ritë e tij, tregon në thelb përkushtimin e plotë të murgut, dhe po këto karakteristika shfaqen gjatë gjithë jetës së Athanasit. Kur ai u kthye në Aleksandri më 338, pas syrgjynosjes së parë, Antoni i moshuar e la vetminë për një vizitë dyditore në qytet, me qëllim që të jepte dëshmi publike për kauzën e kishës; dhe vetë Athanasi e shoqëroi në rrugën e kthimit. Dy vjet më vonë, kur Athanasi u syrgjynos për herë të dytë, ai mori dy nga murgjit e Antonit me vete për në Romë, ku asketizmi, deri në atë kohë, nuk ishte dhe aq i vlerësuar; dhe, duke u treguar të krishterëve romakë për përvojën e vet me Antonin dhe “synimin e murgjve”, peshkopi i mërguar mbolli në kishën latine ato fara të jetës murgjërë që do të lulëzonin në kohën e Shën Benediktit dhe Shën Bernardit, si dhe gjithë sistemit murgjërë në perëndim.

Më 346, pas kthimit të tij të dytë, ai u prit me përshëndetje nga Antoni. Dhe, pak pas kësaj, ai i dha vulën e aprovimit manastirit murgjërор të Pakomiusit në Tabenisi, duke e shuguruar themeluesin e tij si prift. Murgjit ishin koptë dhe, nganjëherë, shfaqnin teprimet kopte. Në pjesën dërmuese, ishin të paarsimuar, dhe vetë Antoni i madh ishte fare analfabet. Siç e kemi parë, ndonëse Athanasi ishte kopt me origjinë, në gjithçka tjetër ishte plotësisht grek. Por ka një urtësi të Frymës që nuk varet fare nga germat, dhe murgjit e kishin. Athanasi e kuptonte gjithmonë gjënë e vërtetë kur e shihte.

Antoni i Shkretëtirës, luftëtari dhe shenjtori i Perëndisë, vdiq më 356 në moshën njëqindpesëvjeçare. Po atë vit, Athanasi u syrgjynos për të tretën herë. Kthimi i tij më 361 ishte i shkurtër. Vitin tjetër, u syrgjynos sërish deri më 364 dhe sërish, për të pestën herë, më 365. Gjithsesi, kësaj here fundi i telasheve të tij ishte afër. Më 1 shkurt, 366, u lëshua një urdhër për rivendosjen e tij në postin e mëparshëm. Beteja u fitua, dhe ai kishte shtatë vjet jetë përpara, shtatë vjet pushimi të vërtetë sabati, i qetë por i zënë me punë, shtatë vjet korrespondence me Vasilin, i cili po themelonte murgjërinë në Kapadoki, sipas modelit egjiptian, shtatë vjet stabilizimi dhe konsolidimi të kishës së tij të dashur egjiptiane. Largimi i tij nga kjo jetë, në 2 maj 373, bëri që kjo t'ia fshihte pak famën në kalendarin e Kishës, sepse, atje ku thuhet Liturgjia e Shenjtë, Athanasi e humbet mbrëmjesoren e parë për shkak të Shën Filipit dhe Shën Jakobit, dhe të dytën për shkak të Gjetjes së Kryqit. Mund të na vijë keq për këtë, por

Athanasit vetë pa dyshim që vendi më i ulët do t'i shkonte më tepër për shtat.

Do ta përfundojmë me dëshminë e vetë bashkëkohësit të tij, Gregori i Nazianzit, miku i ngushtë i Vasilit. Kur shkruajti disa vjet pas vdekjes së Athanasit, ai e nisi kështu:—⁶

“Duke lavdëruar Athanasin, lavdëroj virtytin... sepse ai kishte, ose (që ta themi më saktë) ka përqafuar, virtytin në tërësinë e vet. Sepse të gjithë ata që kanë jetuar sipas vullnetit të Perëndisë, ende jetojnë në Perëndinë, edhe sikur të jenë larguar nga kjo botë.... Sërish, duke lavdëruar virtytin, lavdëroj Perëndinë, i Cili u jep virtyt njerëzve dhe i ngre lart... tek Vetvetja me anë të përndritjes që i ngjason Atij”.

Kësaj *Non nobis, Domine*, Athanasi do të ishte i pari që do t'i përgjigjej “Amen”. Pastaj, Gregori vijon duke përforcuar atë që kishte thënë për plotësinë e krishterë të Athanasit. Nga studimi i Shkrimit, ai thotë:

“Ai u bë i pasur në meditim, i pasur dhe në shkëlqimin e jetës, duke i kombinuar të dyja në mënyrë të mahnitshme me anë të asaj lidhjeje të florinjtë që pak vetë dinë të thurin, duke e përdorur jetën si udhërrëfyes të meditimit, dhe meditimin si vullë të jetës”.

Ai na tregon sesi Athanasi u rrit për nevojën e Kishës dhe, pastaj, përshkruan sesi e përmbushi ofiqin e tij.

“Ai ishte sublim në veprim, i përulur në mendje; i paarritshëm në virtyt, por shumë i arritshëm në kuvendim; i butë, i çliruar nga zemërimi, i dashur, i

ëmbël në fjalë, dhe më i ëmbël në sjellje; engjëllor në pamje, më tepër engjëllor në mendje; i butë në qortim, bindës në lavdërim, pa e prishur efektin e mirë të asnjërës duke e tepruar, por duke qortuar me zemërbutësinë e një ati, dhe duke lavdëruar me dinjitetin e një sundimtari, ku zemërbutësia e tij nuk shkrihej, dhe ashpërsia e tij nuk hidhërohej, por njëra ishte e arsyeshme, tjetra e matur, dhe të dyja të mençura vërtet; sjellja e tij mjaftonte për edukimin e fëmijëve të tij shpirtërorë, dhe fjalët nevojiteshin fare pak; fjalët e tij kishin fare pak nevojë për shkopin, dhe përdorimi i kujdesshëm i shkopit nga ana e tij nuk kishte pothuajse fare nevojë për thikën... Ai ishte mbrojtësi, si i gjendjes së të martuarve ashtu dhe i asaj të virgjërve; ishte paqedashës dhe paqebërës; kujdesej për ata që po kalojnë nga kjo botë... Në moshë shumë të madhe, ai e mbylli jetën, dhe u bashkuar me etërit e tij, me patriarkët, profetët, apostujt dhe martirët, të cilët luftuan për të vërtetën”.

Së fundi, Gregori i bën thirrje vetë Athanasit, Athanasit të gjallë përtej velit:

“O i dashur dhe i shenjtë... hedhsh mbi ne nga lart një vështirim të bekuar dhe e drejtofish këtë popull në adhurimin e përsosur të Trinisë së përsosur, të cilin ne e kundrojmë dhe adhurojmë si Atë, Bir dhe Frymë e Shenjtë. Dhe... më pushtofsh e më ndihmofsh në detyrën time pastorale, më mbafsh fort, më sjellsh tek ty, dhe më vendossh me veten tënde dhe ata që janë si ty... në vetë

Krishtin, Zotin tonë, të cilit i qoftë gjithë lavdia, nderi dhe fuqia, në jetë të jetëve. Amen”.

MISHËRIMI I FJALËS SË PERËNDISË

KAPITULLI I

KRIJIMI DHE RËNIA

§ 1

Në librin e mëparshëm⁷ trajtuam në mënyrë të plotë disa pika kryesore për adhurimin e idhujve nga ana e paganëve, dhe mënyrën si lindën, në fillim, ato frika të rreme. Po kështu, me anë të hirit të Perëndisë, treguam shkurtimisht se Fjala e Atit është Vetë hyjnor, se të gjitha gjërat që ekzistojnë ia detyrojnë qenien e tyre vullnetit dhe fuqisë së Tij, dhe se, nëpërmjet Tij e rregullon Ati krijimin, me anë të Tij lëvizin gjithë gjërat, dhe nëpërmjet Tij e marrin ato qenien e tyre. Tani, o Makarius, dashurues i vërtetë i Krishtit, duhet të hedhim një hap më tej në besimin e fesë sonë të shenjtë. Le të shqyrtojmë edhe bërjen e Fjalës Njeri dhe Shfaqjen e Tij hyjnore mes nesh. Këtë mister, judenjtë e përgojojnë, grekët e përqeshin, kurse ne e adhurojmë. Dhe vetë dashuria e përkushtimi yt ndaj Fjalës do të rriten për shkak se, në natyrën e Tij njerëzore, Ai duket kaq pak i rëndësishëm. Sepse është fakt se, sa më tepër të derdhin tallje mbi Të jobesimtarët, aq më tepër e bën të dukshme Ai Hyjninë e Vet. Ato gjëra që ata, si njerëz, i përjashtojnë si të pamundura, Ai tregon hapur se janë të mundshme; atë që ata e tallin si të padenjë, mirësia e Tij e bën tërësisht të denjë; dhe gjërat që këta mendjemëdhenj i përqeshin si

“njerëzore”, Ai i shpall hyjnore me anë të fuqisë së Tij të qenësishme. Kështu, me anë të asaj që duket si varfëria dhe dobësia e skajshme e Tij në kryq, Ai e përmbys pompozitetin dhe paradën e idhujve, dhe, në heshtje e fshehtësi, bën për vete tallësit dhe jobesimtarët që ta pranojnë si Perëndi.

Tani, për trajtimin e këtyre çështjeve, pikësëpari është e nevojshme të kujtojmë atë që është thënë deri tani. Duhet të kuptosh përse Fjala e Atit, kaq madhështor dhe i lartë, është shfaqur në formë trupore. Ai nuk ka marrë një trup që i përshtatet natyrës së Tij. Përkundrazi. Si Fjalë që është, Ai s’ka trup. Ai është shfaqur në trup njerëzor vetëm për këtë arsye: për shkak të dashurisë dhe mirësisë së Atit të Tij, për shpëtimin tonë: pra, njerëzve. Prandaj, do të fillojmë me krijimin e botës dhe me Perëndinë, Krijuesin e saj, sepse fakti i parë që duhet të kuptosh është ky: *ripërtëritja e krijimit është kryer nga e njëjta Fjalë që e krijoi në fillim*. Prandaj, nuk ka fare mospërputhje mes krijimit dhe shpëtimit; sepse i njëjti Atë ka përdorur të njëjtin Veprues për të dyja këto vepra, duke sjellë shpëtimin e botës përmes të njëjtës Fjalë që e krijoi në fillim botën.

§ 2

Në lidhje me bërjen e universit dhe krijimin e të gjitha gjërave, ka pasur mendime nga më të ndryshmet, dhe gjithsecili ka parashtruar teorinë që i shkon më tepër për shtat. Për shembull, disa thonë se të gjitha gjërat janë vetëkrijuar dhe, si të thuash, janë rastësore. Mes këtyre

njerëzve janë epikurianët. Ata mohojnë se ekziston një Mendje mbrapa universit. Kjo pikëpamje është në kundërshtim me të gjitha faktet e jetës, përfshi dhe vetë ekzistencën e tyre. Sepse, sikur të gjitha gjërat të ishin krijuar në këtë mënyrë automatike, pa qenë rezultat i Mendjes, edhe sikur të ekzistonin, ato do të ishin të gjitha uniforme dhe pa asnjë dallim. Në univers, gjithçka do të ishte diell, a hënë, a diçka tjetër, dhe trupi njerëzor do të ishte i tëri dorë, këmbë, a sy. Por, në fakt, dielli, hëna dhe toka janë të gjitha gjëra të ndryshme, madje dhe brenda vetë trupit njerëzor ka gjymtyrë të ndryshme, si këmba, dora, apo koka. Ky dallim i gjërave nuk mbron vetëlindjen e vetvetishme, por një Shkak paraprak; dhe nga ai Shkak mund të kuptojmë Perëndinë, Modeluesin dhe Krijuesin e gjithçkaje.

Të tjerë mbështesin pikëpamjen e shprehur nga Platoni, ai dijetar kolos ndër grekët. Ai tha se Perëndia i ka bërë të gjitha gjërat nga lënda paraekzistuese dhe e pakrijuar, ashtu siç bën zdrukthëtari sende vetëm nga druri që ekziston tashmë. Por ata që mbështesin këtë pikëpamje nuk e kuptojnë se mohimi i faktit se Perëndia është Vetë Shkaku i lëndës kërkon që t'i veshësh kufizime Atij, ashtu siç është, pa dyshim, kufizim për zdrukthëtarin fakti se ai nuk mund të bëjë asgjë nëse s'ka dru. Si mund të quhet Perëndia Krijues dhe Shpikës, nëse aftësia e Tij për të krijuar do të varej nga ndonjë tjetër shkak, pra, nga vetë lënda? Nëse Perëndia vetëm sa i dha formë lëndës ekzistuese dhe nuk e solli vetë në ekzistencë lëndën, Ai nuk është Krijues, por vetëm një artizan.

Po kështu, ekziston dhe teoria e gnostikëve, të cilët kanë shpikur një Modelues të së gjitha gjërave, i cili është i ndryshëm nga Ati i Zotit tonë Jezu Krisht. Këta vetëm sa mbyllin sytë fort para kuptimit të qartë të Shkrimit. Për shembull, Zoti, pasi u kujtoi judenjve pohimin e Zanafillës, “Ai që i krijoi në fillim, i krijoi mashkull dhe femër...”, dhe pasi u tregoi se, për këtë arsye, burri duhet të lërë prindërit e vet dhe të bashkohet me gruan e tij, vijon të thotë në lidhje me Krijuesin: “Prandaj, atë që *Perëndia* e ka bashkuar, asnjë njeri të mos e ndajë”.⁸ Si ia dalin gnostikët që, nga ky tekst, të nxjerrin një krijim që s’varet nga Ati? Dhe, sërish, Shën Gjoni, duke folur në mënyrë gjithëpërfshirëse, thotë: “Të gjitha gjërat u bënë prej tij dhe, pa Të, s’erdhi asgjë në ekzistencë”.⁹ Po atëherë, si mundet që Modeluesi të jetë dikush tjetër, veç Atit të Krishtit?

§ 3

Të tilla janë idetë që parashtrojnë njerëzit. Por paperëndishmëria e fjalëve të tyre të marrëzishme shpallet haptazi nga mësimi hyjnor i besimit të krishterë. Nga ai dimë se, për shkak se mbrapa universit qëndron Mendja, universi nuk u vetëkrijua. Për shkak se Perëndia është i pafundmë, dhe jo i fundmë, universi nuk u krijua nga ndonjë lëndë paraekzistuese, por Perëndia i dha ekzistencë me anë të Fjalës nga asgjëja dhe nga mosqenia totale dhe absolute. Ai e thotë këtë tek Zanafilla: “Në fillim, Perëndia krijoi qiejt dhe tokën”,¹⁰ dhe, sërish, përmes atij libri tejet të dobishëm, pra, *Bariut*: “Së pari, dhe ç’është më e rëndësishmja, beso se ka një Perëndi, i Cili krijoi dhe renditi të gjitha gjërat e i solli nga mosqenia në ekzistencë”.¹¹ Po kështu, Pali tregon të njëjtën gjë kur thotë: “Me anë të besimit, e kuptojmë se botët u formuan

nga Fjala e Perëndisë; prandaj, gjërat që shohim tani nuk u krijuan nga gjërat që ishin shfaqur më parë”.¹² Sepse Perëndia është i mirë – ose, më mirë të themi, Ai është Burimi i gjithë mirësisë, dhe është e pamundur që ai, që është i mirë, të jetë i poshtër apo smirëzi në ndonjë gjë. Prandaj, meqë nuk ia dha me pahir ekzistencën asnjë gjëje, Ai i krijoi të gjitha gjërat nga asgjëja, përmes vetë Fjalës së Tij, Zotit tonë Jezu Krisht; dhe nga gjithë krijesat e Tij tokësore, Ai i rezervoi mëshirë të veçantë racës së njerëzve. Prandaj, mbi ta, pra, mbi njerëzit (të cilët, si gjallesa, ishin të përkohshëm në thelb), ai hodhi një hir që u mungonte krijesave të tjera – pra, vulën e Shëmbëllimit të Tij, një pjesëmarrje në qenien logjike të vetë Fjalës, në mënyrë që, duke pasqyruar Atë, si dhe duke u bërë vetë të arsyeshëm dhe duke shprehur Mendjen e Perëndisë njësoj si Fjala (ndonëse në një masë të kufizuar), ata të mund të vazhdonin përjetë në të vetmen jetë të vërtetë dhe të bekuar të shenjtorëve në parajsë. Por, meqë vullneti i njeriut mund të kthehej nga të dyja drejtimet, Perëndia e siguroi hirin që u kishte dhënë duke e bërë, që nga fillimi, të kushtëzuar mbi dy gjëra – pra, të kushtëzuar nga një ligj dhe nga një vend i caktuar. Ai i vendosi njerëzit në vetë parajsën e Tij dhe u caktoi vetëm një ndalim. Nëse ata do ta ruanin hirin dhe do të mbanin hijeshinë e pafajësisë së tyre të parë, atëherë jeta e parajsës do të ishte e tyre, pa trishtim, dhimbje, apo shqetësime, dhe pas kësaj, do të merrnin sigurinë e pavdekësisë në qiell. Por, nëse do të dilnin nga udha dhe do të bëheshin të ndyrë, duke flakur tej të drejtën e parëbirtisë së bukurisë, atëherë, ata do t’i nënshtroheshin ligjit të natyrshëm të vdekjes dhe nuk do të jetonin më në parajsë, por, duke vdekur jashtë saj, do të vazhdonin në vdekje dhe prishje. Kjo është ajo që na tregon Shkrimi i Shenjtë kur shpall urdhrin e Perëndisë: “Nga çdo pemë që është në kopsht mund të hash me siguri, por nuk duhet të hash nga pema e njohjes së mirësisë dhe ligësisë; përndryshe, që

ditën që do të hani, do të vdisni me siguri”.¹³ “*Do të vdisni me siguri*” – jo vetëm do të vdisni, por do të mbeteni në gjendjen e vdekjes dhe prishjes.

§ 4

Ndoshta po vret mendjen pse po diskutojmë për origjinën e njerëzve, kur kishim nisur të flisnim për bërjen e Fjalës njeri. Tema e parë ka shumë lidhje me të dytën, për këtë arsye: ishte gjendja jonë e trishtueshme ajo që e bëri Fjalën të zbriste, ishte shkelja jonë ajo që i bëri thirrje dashurisë së Tij për ne, në mënyrë që Ai të nxitonte të na ndihte dhe të shfaqej në mesin tonë. Shkaku pse Ai mori formë njerëzore ishim ne, dhe, në dashurinë e Tij, Ai u lind dhe u shfaq në trup njerëzor për shpëtimin tonë. Sepse të tillë (pra, si shpirt brenda një trupi) e kishte krijuar Perëndia njeriun, dhe kishte dëshiruar që ai të mbetej në mosprishje. Por njerëzit, pasi u kthyen nga kundrimi i Perëndisë drejt ligësive që shpikën vetë, kishin ardhur në mënyrë të pashmangshme nën ligjin e vdekjes. Në vend që të mbeteshin në gjendjen ku i kishte krijuar Perëndia, ata po bëheshin tërësisht të prishur dhe vdekja i kishte vënë plotësisht nën pushtetin e vet. Sepse shkelja e urdhërimit po i bënte të ktheheshin sërish pas, sipas natyrës së tyre. Dhe, ashtu si, në fillim, ata ishin krijuar nga mosqenia, kështu dhe tani po ktheheshin sërish, përmes prishjes, në mosqenie¹⁴. Prania dhe dashuria e Fjalës i kishte sjellë në ekzistencë; prandaj, në mënyrë të pashmangshme, kur e humbën njohurisë së Perëndisë, humbën dhe ekzistencën bashkë me të; sepse i Vetmi që ekziston është Perëndia, ndërsa ligësia është mosqenie, mohim dhe antitezë e së mirës. Sigurisht, nga natyra, njeriu është vdekatar, sepse u krijua nga asgjëja; por ai mbart edhe Ngjashmërinë e Atij që ekziston, dhe nëse njeriu e ruan atë

Ngjashmëri përmes përsiatjes së vazhdueshme, atëherë natyrës së tij i hiqet pushteti dhe ai mbetet i paprishur. Kështu pohohet dhe tek libri i Urtësisë: “Zbatimi i ligjeve të Tij të siguron mosprishjen”.¹⁵ Dhe, duke qenë i paprishshëm, që nga ajo pikë, njeriu do të ishte si Perëndia, siç thotë Shkrimi i Shenjtë: “Unë kam thënë, ‘Ju jeni të gjithë perëndi dhe bijtë e më të Lartit: por ju vdisni si njerëzit dhe bini si një nga princat’”.¹⁶

§ 5

Kjo, pra, ishte gjendja e mjerë e njerëzve. Perëndia jo vetëm që i kishte krijuar nga asgjëja, por edhe u kishte falur vetë jetën e Tij me anë të hirit të Fjalës. Pastaj, si u kthyen nga gjërat e përjetshme drejt gjërave të prishshme me anë të këshillës së djallit, ata ishin bërë vetë shkak i prishjes së tyre në vdekje; sepse, siç e kam thënë më parë, ndonëse, nga natyra, ata duhet t’i nënshtroheshin prishjes, hiri i bashkimit të tyre me Fjalën i kishte bërë të aftë që t’i shpëtonin ligjit natyror, me kusht që të ruanin bukurinë e pafajësisë me të cilën ishin krijuar. Domethënë, prania e Fjalës tek ta i ruante edhe nga prishja e natyrshme, siç thotë dhe libri i Urtësisë: “Perëndia e krijoi njeriun për mosprishje dhe si shëmbëlltyrë të vetë përjetësisë së Tij; por, me anë të smirës së djallit, vdekja hyri në botë”.¹⁷ Kur kjo ndodhi, njerëzit filluan të vdisnin, dhe prishja bëri kërdrinë mes tyre dhe i mbajti nën pushtetin e vet në një masë aspak të natyrshme, sepse ky ishte ndëshkimi për të cilin i kishte paralajmëruar Perëndia nëse do të shkelnin urdhërimin. Dhe vërtet, në mëkatën që kryen, ata i tejkaluan gjithë kufijtë; sepse, pasi shpikën ligësinë në fillim dhe u zhytën kaq shumë në vdekje e prishje, ata patën përparuar, shkallë-shkallë, duke shkuar keq e më keq, pa ndaluar para

asnjë lloj ligësie, por vazhdimisht shpikën lloje të reja mëkatesh me një oreks të pangopur. Kudo kishte kurorëshkelje dhe vjedhje, toka ishte mbushur me vrasje dhe plaçkitje, ligji shpërfillej në prishje dhe padrejtësi, të gjithë, si individë dhe si grup, kryenin gjithfarëlloj paudhësish. Qytetet luftonin kundër qytetesh, kombet ngriheshin kundër kombesh, dhe toka mbarë ishte përçarë nga ndasitë dhe betejat, dhe gjithsekush rrekej t'ia kalonte tjetrit në ligësi. As krimet kundër natyrës nuk ishin të panjohur, por siç thotë apostulli martir i Krishtit: “Gratë e tyre e ndryshuan përdorimin e natyrshëm në atë që është kundër natyrës; edhe burrat, si lanë përdorimin e natyrshëm të gruas, u ndezën në epsh për njëri-tjetrin, duke kryer vepra të paturpshme me vetë gjininë e tyre, dhe morën mbi vetvete shpagimin e duhur të shthurjes së tyre”.¹⁸

KAPITULLI II

DILEMA HYJNORE DHE ZGJIDHJA E SAJ TEK MISHËRIMI

§ 6

Në kapitullin e mëparshëm pamë se, për shkak se vdekja dhe prishja po fitonin një pushtet gjithnjë e më të fortë mbi racën njerëzore, ajo ishte në udhën e rrënimit. Njeriu, i cili ishte krijuar në shëmbëllimin e Perëndisë dhe pasqyronte vetë Fjalën në zotërimin e arsyes nga ana e tij, po zhdukej, dhe vepra e Perëndisë po zhbëhej. Ligji i vdekjes, i cili erdhi si rrjedhojë e Shkeljes, mbizotëronte mbi ne dhe s'kishte asnjë rrugë shpëtimi prej tij. Ajo që po ndodhte ishte, me të vërtetë, e përbindshme dhe e pavend. Sigurisht, do të kishte qenë e paimagjinueshme që Perëndia të merrte mbrapsht fjalën e Tij dhe që njeriu, pasi kishte kryer shkelje, të mos vdiste. Por ishte po kaq e përbindshme që ato qenie, që dikur kishin marrë pjesë në natyrën e Fjalës, të humbnin dhe të ktheheshin sërish në mosqenie përmes prishjes. Ishte e padenjë për mirësinë e Perëndisë që krijesat e bëra prej Tij të asgjësoheshin përmes mashtrimit që djalli kreu kundër njeriut; dhe ishte tejet e pavend që të zhdukej vepra e Perëndisë në njerëzimin, qoftë për shkak të pakujdesisë së tyre, qoftë dhe për shkak të mashtrimit të frymëve të liga. Mirëpo, meqë krijesat që Ai i kishte krijuar të arsyeshme (si Fjala) po humbnin vërtet, dhe këto vepra fisnike ishin nisur drejt rrënimit, atëherë çfarë

duhet të bënte Perëndia, që ishte i Mirë? A duhet që të lejonte që ata të mposhteshin nga prishja dhe vdekja? Nëse do të ndodhte kështu, ç'dobi kishte që i krijoi në fillim? Patjetër që do të kishte qenë më mirë të mos i kishte krijuar aspak sesa, pasi i krijoi, t'i linte në harresë dhe të humbnin; pastaj, përveç kësaj, një indiferencë e tillë ndaj rrënimit të veprës së Vet përpara syve të Tij do të provonte, jo mirësinë e Perëndisë, por kufizimin e tij, dhe kjo shumë më tepër sesa nëse s'do t'i kishte krijuar fare. Prandaj, ishte e pamundur që Perëndia ta lejonte njeriun që të përlehej nga prishja, sepse ishte e pavennd dhe e padenjë për Vetë Atë.

§ 7

Sidoqoftë, ndonëse kjo është e vërtetë, çështja nuk përfundon këtu. Siç e kemi vënë re tashmë, ishte e paimagjinueshme që Perëndia, Ati i së vërtetës, të shkelte fjalën e Vet në lidhje me vdekjen për të siguruar vijimin e ekzistencës sonë. Ai s'mund të përgënjeshtronte Vetën. Po atëherë, çfarë duhet të bënte Perëndia? A duhet të kërkonte pendesë nga ana e njerëzve për shkeljen e tyre? Mund të thuash se kjo gjë ishte e denjë për Perëndinë, dhe të argumentosh më tej se, ashtu si përmes Shkeljes ata iu nënshtruan prishjes, kështu dhe, me anë të pendimit, mund të ktheheshin sërish në gjendjen e mosprishjes. Por pendimi nuk do të ishte në gjendje të ruante vijimësinë e karakterit Hyjnor, sepse, edhe sikur vdekja të mos mbante më zotërimin mbi njerëzit, atëherë Perëndia do të mbetej, gjithsesi, i pavërtetë. Pendimi nuk

i prapëson njerëzit nga ajo që është sipas natyrës së tyre; e vetmja gjë që arrin pendimi është që ata të pushojnë së mëkatuari. Nëse do të kishte qenë fjala vetëm për një shkelje, dhe jo për prishje të mëpastajme, pendimi do të kishte mjaftuar; por, pasi filloi shkelja, njerëzit ranë nën pushtetin e prishjes, që i takonte natyrës së tyre, dhe u privuan nga hiri që u takonte si krijesa në Shëmbëllimin e Perëndisë. Jo, pendimi nuk mund të përmbushte qëllimin. Po çfarë – ose, më mirë, *Kush* – nevojitej për të na dhënë hirin dhe rikthimin që na nevojitej? Kush tjetër, përveç Fjalës së vetë Perëndisë, i Cili i kishte bërë të gjitha gjërat nga asgjëja, në fillim? Ishte detyra e Tij, dhe vetëm e Tij, që ta kthente të prishshmen në mosprishje dhe të ruante vijimësinë e karakterit të Atit para të gjithëve. Sepse, vetëm Ai (për shkak se ishte Fjala e Atit dhe qëndronte mbi të gjithë) ishte, si rrjedhojë, në gjendje të rikrijonte gjithçka si dhe i denjë që të vuante për hir të të gjithëve dhe të ishte ambasadori i të gjithëve para Atit.

§ 8

Prandaj, për këtë arsye hyri në botën tonë Fjala e trupëzuar, e paprishshme dhe e palëndët e Perëndisë. Vërtet, në njëfarë kuptimi, Ai nuk kishte qenë larg botës më parë, sepse asnjë pjesë e krijimit nuk kishte qenë ndonjëherë pa Atë që (ndonëse banonte gjithmonë në unitet me Atin) gjithsesi mbush, gjithsesi, të gjitha gjërat që ekzistojnë. Por, tani, Ai hyri në botë në një mënyrë të re, duke u përkulur në nivelin tonë me dashurinë e Tij

dhe duke na u zbuluar. Ai pa racën e arsyeshme, racën e njerëzve që, ashtu si Vetë Ai, shprehte Mendjen e Atit, por po zhdukej nga ekzistenca dhe vdekja po mbretëronte me anë të prishjes mbi të gjithë. Ai pa se prishja po na shtrëngonte gjithnjë e më fort, sepse ishte ndëshkimi për Shkeljen e kryer; po kështu, Ai pa sesa e paimagjinueshme do të ishte që ligji të shfuqizohej përpara se të përmbushej. Ai pa sesa e pavend ishte që vetë gjërat që Ai kishte krijuar të zhdukeshin. Pa sesi po shtohesh gjithnjë e më tepër ligësia e pafre e njerëzve; pa edhe prirjen e tyre universale për të vdekur. Të gjitha këto i pa dhe, duke patur mëshirë për racën tonë, i mbushur me dhembshuri për kufizimin tonë, i paaftë që të duronte faktin që vdekja të zotëronte, Ai nuk lejoi që krijesat e Tij të humbnin dhe vepra e Atit të Tij për ne njerëzit të asgjësoj, dhe mori mbi Vete një trup, një trup njerëzor njësoj si i yni. Por Ai nuk vendosi thjesht që të trupëzohej, apo thjesht të shfaqej; nëse do të kishte qenë kështu, Ai mund ta kishte zbuluar madhështinë e Tij hyjnore në ndonjë mënyrë tjetër dhe më të mirë. Jo, Ai mori trupin *tonë*, dhe jo vetëm kaq, por e mori drejtpërdrejt nga një virgjëreshë e dëlirë dhe e panjollë, pa ndihmën e ndonjë babai njerëzor – një trup i pastër, i panjollësor nga marrëdhënia me burrin. Ai, i Fuqishmi, Krijuesi i gjithçkaje, përgatiti vetë këtë trup brenda virgjërshës si një tempull për Të, dhe e bëri të Vetin, si instrumentin përmes të cilit do të njihej dhe ku do të banonte. Kështu, pasi mori një trup si i yni, për shkak se të gjithë trupat tanë i nënshtroheshin prishjes së vdekjes, Ai e dorëzoi trupin e Tij ndaj vdekjes në vend të të gjithëve, dhe ia ofroi Atit. Këtë, Ai e bëri vetëm nga

dashuria për ne, në mënyrë që me vdekjen e Tij të vdisnin të gjithë, dhe që, në këtë mënyrë, ligji i vdekjes të anulohet sepse, pasi Ai përmbushi në trupin e Tij atë që ishte caktuar të kryente, pas kësaj vdekjes iu zhvesh pushteti mbi njerëzit. Këtë Ai e bëri në mënyrë që të kthente sërish në mosprishje njerëzit që i ishin kthyer prishjes, dhe që t'u jepte jetë përmes vdekjes me anë të marrjes së trupit të Tij dhe hirit të ringjalljes së Tij. Kështu, Ai do ta bënte vdekjen të zhdukej prej tyre siç shkrumbohet gjithë kashta nga zjarri.

§ 9

Fjala e kuptoi se prishja nuk mund të hiqej qafe ndryshe, përveçse nëpërmjet vdekjes; por Ai vetë, si Fjalë, duke qenë i pavdekshëm dhe Bir i Atit, kishte një natyrë të tillë që s'mund të vdiste. Prandaj, për këtë arsye, mori një trup që ishte në gjendje të vdiste, me qëllim që ai trup, duke i përkatur Fjalës që është mbi të gjithë, të mund të bëhej, përmes vdekjes, një shkëmbim i mjaftueshëm për të gjithë dhe, vetë trupi, duke mbetur i paprishshëm përmes banimit të Fjalës në të, do të mundej, pas kësaj, t'i jepte fund prishjes edhe për gjithë njerëzit e tjerë, përmes hirit të ringjalljes. Pikërisht, me anë të dorëzimit ndaj vdekjes të trupit që kishte marrë, si një ofertë dhe flijim i pastër nga çdo njollë, Fjala ia doli të anulonte vdekjen për vëllezërit e tij njerëzorë me anë të ofrimit të një trupi si i tyre. Natyrshëm, meqë ishte mbi të gjithë, kur Fjala e Perëndisë ofroi vetë tempullin dhe instrumentin e Tij trupor si zëvendësues për jetën e

të gjithëve, me anë të vdekjes përmbushi gjithçka që kërkohej. Po kështu, natyrshëm, përmes këtij bashkimi të Birit të pavdekshëm të Perëndisë me natyrën tonë njerëzore, gjithë njerëzit u veshën me mosprishje me anë të premtimit të ringjalljes. Sepse solidariteti i njerëzimit ishte i tillë që, për shkak të banimit të Fjalës në një trup të vetëm njerëzor, prishja që shoqëron vdekjen e ka humbur pushtetin e vet mbi të gjithë. Ti e di se ç'ndodh kur një mbret i madh hyn në ndonjë qytet të madh dhe banon në një nga shtëpitë e tij; për shkak të banimit të tij në një shtëpi të vetme, nderohet gjithë qyteti, dhe armiqtë e plaçkitësit nuk e ngacmojnë më. Pikërisht kështu ndodh dhe me Mbretin e të gjithëve; Ai ka ardhur në vendin tonë dhe ka banuar në një trup mes të shumtëve dhe, si rrjedhojë, planet e armikut kundër njerëzimit kanë dështuar, ndërsa prishja e vdekjes, që më parë i mbante njerëzit nën pushtetin e saj, ka pushuar fare së ekzistuari. Sepse raca njerëzore do të ishte shkatërruar plotësisht nëse Zoti dhe Shpëtimtari i të gjithëve, Biri i Perëndisë, nuk do të kishte ardhur mes nesh që t'i jepte fund vdekjes.

§ 10

Me të vërtetë, kjo vepër madhështore ishte tejet e denjë për mirësinë e Perëndisë. Mbreti që themelon një qytet, jo vetëm që nuk e harron kur (për shkak të pakujdesisë së banorëve) ai sulmohet nga plaçkitësit, por ia merr hakun dhe e shpëton nga shkatërrimi, për shkak se respekton nderin e tij, pavarësisht neglizhencës së njerëzve. Shumë më tepër, pra, Fjala e Atit të Gjithëdashur nuk ishte

indiferent ndaj racës njerëzore që Ai e kishte thirrur në ekzistencë; përkundrazi, me anë të ofrimit të vetë trupit të tij, Ai e anuloi vdekjen që ata kishin sjellë mbi vete, dhe e ndreqi pakujdesinë e tyre me mësimin e Vet. Kështu, me anë të fuqisë së Tij, Ai ripërtëriu gjithë natyrën e njeriut. Vetë dishepujt e frymëzuar të Shpëtimtarit na sigurojnë për këtë. Në një vend lexojmë: “Por dashuria e Krishtit na shtrëngon, sepse ne gjykojmë se, nëse Njëri vdiq për hir të të gjithëve, atëherë të gjithë vdiqën, dhe Ai vdiq për të gjithë që ne të mos jetojmë më për veten, por për Atë që vdiq e u ngjall sërish nga vdekja, vetë Zoti ynë Jezu Krisht”.¹⁹ Sërish, dikush tjetër thotë: “Por ne kundrojmë Atë, i cili është bërë pak më i ulët se engjëjt, vetë Jezusin, të kurorëzuar me lavdi dhe nder për shkak të vuajtjes së vdekjes, që me anë të hirit të Perëndisë Ai të shijonte vdekjen për hir të çdo njeriu”. Po ky shkrimtar vijon të vërë në dukje pse ishte e nevojshme që Perëndia Fjalë, dhe askush tjetër, të bëhej Njeri: “Sepse i takonte që Ai, për të Cilin ekzistojnë të gjitha gjërat dhe përmes të Cilit janë të gjitha gjërat, duke sjellë shumë bij në lavdi, ta bënte Autorin e shpëtimit të tyre të përsosur përmes vuajtjes”.²⁰ Ai dëshiron të thotë se shpëtimi i njerëzimit nga prishja ishte, me të drejtë, vetëm detyra e Atij që i krijoi njerëzit në fillim. Po kështu, ai vë në dukje se Fjala mori trup njerëzor, pikërisht me qëllim që Ai ta ofronte si fljirim për trupat e tjerë të ngjashëm me të: “Prandaj, meqë fëmijët janë pjesëtarë në mish dhe gjak, Ai mori dhe vetë pjesë në të njëjtat gjëra, me qëllim që përmes vdekjes të asgjësonte atë që kishte pushtetin e vdekjes, domethënë, Djallin, dhe të shpëtonte ata që ishin skllavëruar gjithë jetën nga frika e vdekjes”.²¹ Sepse, me anë të fljimit të vetë trupit të Tij, Ai bëri dy gjëra: i dha fund ligjit të vdekjes, që na pengonte rrugën; dhe bëri një fillim të ri të jetës për ne, duke na dhënë shpresën e ringjalljes. Me anë të njeriut, vdekja kishte fituar pushtetin mbi njerëzit; me anë të Fjalë së bërë

Njeri, vdekja është shkatërruar dhe jeta është ringjallur rishtas. Kështu thotë Pali, ai shërbëtor i vërtetë i Krishtit: “Sepse, për shkak se me anë të njeriut erdhi vdekja, me anë të njeriut erdhi dhe ringjallja prej së vdekurish. Ashtu si, në Adamin, të gjithë vdesin, kështu dhe në Krishtin, të gjithë do të ngjallen”,²² e kështu me radhë. Prandaj, tani, kur ne vdesim, nuk e bëjmë më si njerëz të dënuar me vdekje, por si njerëz që, edhe tani, janë në procesin e ringjalljes, teksa presim ringjalljen e përgjithshme të të gjithë njerëzve, “të cilën, Ai do ta tregojë në kohën e duhur”,²³ vetë Perëndia që e kreu dhe na e dhuroi.

Prandaj, ky është shkaku i parë pse Shpëtimtari u bë Njeri. Sidoqoftë, ka dhe gjëra të tjera që tregojnë sesa me vend ishte prania e Tij e bekuar në mesin tonë; dhe këto gjëra duhet të vijojmë për t’i shqyrtuar.

KAPITULLI III

DILEMA HYJNORE DHE ZGJIDHJA E SAJ TEK MISHËRIMI – vazhdimi

§ 11

Kur i Gjithëpushtetshmi Perëndi po krijonte njerëzimin me anë të Fjalës së Tij, e kuptoi se ata, për shkak të kufizimit të natyrës së tyre, nuk mund të kishin vetvetiu njohuri për Krijuesin e tyre, të Patrupëzuarin dhe të Pakrijuarin. Prandaj, Ai pati mëshirë për ta dhe nuk i la të zhveshur nga njohuria e Tij, në mënyrë që ekzistenca e tyre të mos dilte e paqëllimtë. Sepse, ç’kuptim ka ekzistenca për krijesën, nëse ajo nuk e njeh krijuesin e vet? Si mund të ishin njerëzit qenie të arsyeshme nëse nuk do të kishin asnjë njohuri të Fjalës dhe Arsyës së Atit, përmes të Cilit ata morën qenien e tyre? Ata s’do të ishin aspak më të mirë se shtazët, nëse s’do të kishin patur asnjë njohuri tjetër veç gjërave tokësore; dhe pse duhet t’i kishte krijuar Perëndia, në fund të fundit, nëse nuk kishte patur synim që ata ta njihnin? Por, në të vërtetë, Perëndia i mirë u ka dhënë një pjesë në vetë Shëmbëllimin e Tij, pra, në Zotin tonë Jezu Krisht, dhe i ka bërë vetë njerëzit sipas të njëjtës Shëmbëllltyrë dhe Ngjashmëri. Pse? Thjesht me qëllim që përmes dhuratës së ngjashmërisë me Perëndinë në vetvete, ata të mund të jenë në gjendje të dallojnë Shëmbëllimin Absolut, pra vetë Fjalën, dhe përmes Tij të kuptojnë Atin; dhe kjo

njohuri e Krijuesit, për njerëzit është e vetmja jetë vërtet e lumtur dhe e bekuar.

Por, siç e kemi parë tashmë, njerëzit, në marrëzinë e tyre, s'e vranë shumë mendjen për hirin që kishin marrë dhe i kthyen kurrizin Perëndisë. E ndotën shpirtin e tyre kaq tërësisht, saqë humbën jo vetëm perceptimin e Perëndisë, por dhe shpikën për vete perëndi të tjera të gjithfarëllojshme. Ata modeluan idhuj për vete në vend të së vërtetës dhe nderuan gjërat që nuk ekzistojnë, në vend që të adhuronin vetë Perëndinë i Cili ekziston vërtet, siç thotë shën Pali, “duke adhuruar krijesën, në vend të Krijuesit”.²⁴ Për më tepër, dhe ç'është më e keqja, ata ua kaluan respektin që i takon Perëndisë sendeve materiale si druri dhe guri, apo dhe njeriut. Por dhe më larg se kaq shkuan, siç thamë në librin e mëparshëm. Me të vërtetë, kaq të paperëndishëm ishin saqë adhuruan frymët e liga si perëndi, për të kënaqur epshet e tyre. Flijuan kafshë dhe therorizuan njerëz si flijime që u takonin me të drejtë këtyre perëndive, duke iu nënshtuar gjithnjë e më tepër kontrollit të tyre të çmendur. Po kështu, mes tyre mësoheshin artet magjike, ndërsa në vende të ndryshme orakujt mashtronin njerëzit, dhe shkaku i gjithçkaje në jetën njerëzore iu vesh yjeve, sikur të mos ekzistonte asgjë tjetër veç asaj që mund të shihej me sy. Me një fjalë, paperëndishmëria dhe shthurja ishin gjithkund, dhe nuk njihej as Perëndia, as Fjala e tij. Megjithatë, Ai nuk e kishte fshehur Vetën nga sytë e njerëzve, dhe nuk u kishte dhënë njohuri në një mënyrë të vetme. Përkundrazi, Ai e kishte shpalosur atë njohuri në shumë forma dhe mënyra.

Që thua ti, Perëndia ia njihte kufizimin njeriut; dhe ndonëse hiri i të qenit i krijuar në Shëmbëlltyrën e Tij mjaftonte që t'u jepte atyre njohurinë e Fjalës (dhe, përmes Tij, njohurinë e Atit), si masë sigurie kundër shpërfilljes së hirit nga ana e tyre, Ai siguroi edhe veprat e krijimit si mjetet përmes të cilave mund të njihej Krijuesi. Dhe kjo s'ishte gjithçka. Shpërfillja që njeriu i bën hirit të brendshëm priret që të rritet gjithmonë e më shumë; prandaj, dhe kundër kësaj brishtësie të mëtejshme, Perëndia siguroi duke u dhënë njerëzve një ligj, dhe duke u dërguar profetët, burra që ata i njihnin. Kështu, edhe kur të tregoheshin të plogët për të shikuar lart drejt qiellit, ata mund të fitonin gjithsesi njohuri për Krijuesin e tyre prej atyre [profetëve] që i kishin pranë; sepse njerëzit mund të mësojnë drejtpërdrejt prej njerëzve të tjerë në lidhje me gjëra më të larta. Pra, ekzistonin tri udhë të hapura përpara tyre; me anë të këtyre udhëve ata mund të përftonin njohurinë e Perëndisë. Njerëzit mund të hidhnin vështirimin lart në pafundësinë e qiellit, dhe duke përsiatur harmoninë e krijimit të arrinin të njihnin Sunduesin e tij, Fjalën e Atit, providenca e gjithëpushtetshme e të cilit ua bën të gjithëve të njohur Atin. Ose, nëse kjo ishte diçka që ata s'e rroknin dot, mund të bisedonin me njerëzit e shenjtë, dhe përmes tyre të mësonin si të njihnin Perëndinë, Modeluesin e të gjitha gjërave, Atin e Krishtit, dhe të kuptonin se adhurimi i idhujve është mohim i së vërtetës dhe është i mbushur gjithë paperëndishmëri. Ose, në radhë të tretë, ata mund të hiqnin dorë nga vaktësia dhe

të bënin një jetë të mirë thjesht duke njohur ligjin. Sepse ligji nuk u dha vetëm për judenjtë, dhe Perëndia nuk i dërgoi profetët vetëm për hir të tyre, ndonëse ata iu dërguan judenjve dhe u përdoqën prej judenjve. Ligji dhe profetët ishin një shkollë e shenjtë e njohurisë së Perëndisë dhe sjelljes së jetës shpirtërore për botën mbarë.

Me të vërtetë, kaq e madhe ishte mirësia dhe dashuria e Perëndisë. Por njerëzit, të kërrusur nga kënaqësitë e çastit dhe nga mashtrimet e rravgimet e frymëve të liga, nuk e ngritën kokën drejt së vërtetës. Kaq të rënduar ishin nga ligësitë saqë u ngjasonin më tepër shtazëve të egra sesa njerëzve të arsyeshëm që pasqyrojnë vetë Ngjashmërinë me Fjalën.

§ 13

Si t'ia bënte Perëndia përballë këtij çnjerëzimi të njerëzimit, kësaj fshehjeje të përbotshme të njohurisë së Tij për shkak të mashtrimeve të frymëve të liga? Mos duhet të rrinte në heshtje përpara një mbrapshtie kaq të madhe dhe t'i lejonte njerëzit që të vijonin në këtë mënyrë, duke u mashtruar dhe duke u mbajtur në padije të Perëndisë? Nëse po, ç'dobi kishte që i kishte krijuar, në fillim, në vetë Shëmbëllimin e Tij? Patjetër që do të kishte qenë më mirë sikur njerëzit të kishin qenë gjithmonë shtazë, sesa që të ktheheshin sërish në atë gjendje, pasi dikur kishin marrë pjesë në natyrën e Fjalës! Sërish, në gjendjen e atëhershme të gjërave,

ç'dobi do të kishte që ata kishin patur ndonjëherë njohurinë e Perëndisë? Patjetër që do të kishte qenë më mirë që Perëndia të mos ua kishte dhuruar asnjëherë, sesa që njerëzit, pas kësaj, të gjendeshin të padenjë që ta merrnin këtë njohuri. Po kështu, ç'dobi të mundshme mund të kishte kjo për vetë Perëndinë, i Cui i krijoi njerëzit, nëse, pasi ishin krijuar, ata të mos adhuronin Atë, por të konsideronin të tjerë si krijues? Kjo do të ishte njësoj sikur Ai t'i kishte krijuar njerëzit për të tjerët dhe jo për Vete. Edhe mbreti tokësor, ndonëse është njeri, nuk lejon që vendet që ka kolonizuar të kalojnë në duar të tjera ose të braktisen për t'u marrë nga sundimtarë të tjerë, por dërgon letra e miq, madje dhe i viziton vetë ato vende për t'u kujtuar besnikërinë ndaj tij. Ai nuk lejon që t'i zhbëhet vepra e tij. Po atëherë, sa më tepër do të jetë Perëndia i durueshëm dhe i zellshëm me krijesat e Tij, që ata të mos shpërudhen prej tij dhe të shkojnë t'u shërbejnë atyre që nuk janë Perëndi, dhe kjo sidomos për faktin se një gabim i tillë do të nënkuptonte shkatërrim të plotë për njerëzit, dhe për shkak se nuk është e drejtë që ata, që dikur kishin marrë pjesë në Shëmbëllimin e Tij, të shkatërrohen.

Atëherë, çfarë të bënte Perëndia? E çfarë tjetër mund të bënte, si Perëndi, përveçse të ripërtërinte Shëmbëllimin e Tij në njerëzimin, në mënyrë që, përmes kësaj, njerëzit të arrinin ta njihnin rishtas Perëndinë? Dhe si mund të bëhej kjo përveçse përmes ardhjes së vetë Shëmbëllimit, Shpëtimtarit tonë Jezu Krisht? Njerëzit s'do ta kishin kryer dot kurrë këtë, sepse ata vetëm sa janë krijuar sipas Shëmbëllitës; as engjëjt s'mund ta kryenin dot, sepse

ata nuk janë në shëmbëllimin e Perëndisë. Fjala e Perëndisë erdhi në vetë Personin e Tij, për shkak se vetëm Ai, Shëmbëllimi i Atit, ishte Personi që mund ta rikrijonte njeriun sipas Shëmbëllimit të Vet.

Sidoqoftë, me qëllim që të kryente këtë rikrijim, Atij i duhej, së pari, të eliminonte vdekjen dhe prishjen. Prandaj, mori një trup njerëzor, me qëllim që, në atë trup, vdekja të mund të shkatërrohej njëherë e përgjithmonë, dhe që njerëzit të mund të ripërtëriheshin sipas Shëmbëllimit. Vetëm Shëmbëllimi i Atit mjaftonte për këtë nevojë. Ja një shembull që të ta provoj këtë.

§ 14

E ke parasysh se ç'ndodh kur një portret, që është pikturuar mbi një pllakë, fshihet për shkak të njollave të jashtme? Artisti nuk e flak pllakën, por duhet vetëm që subjekti i portretit të vijë dhe të ulet sërish për pozë, dhe atëherë, mbi të njëjtin material, pikturohet sërish ngjashmëria e tij. Pikërisht kështu ndodhi dhe me Birin e Tërëshenjtë të Perëndisë. Ai, Shëmbëllimi i Atit, erdhi dhe banoi në mesin tonë, me qëllim që të mund të ripërtërinte njerëzimin e krijuar sipas Vetes së Tij, dhe të kërkonte delet e Tij të humbura, pikërisht siç thotë dhe në Ungjill: “Unë erdha të kërkoj dhe të shpëtoj atë që ka humbur”.²⁵ Kjo shpjegon dhe atë që u tha judenjve: “Nëse njeriu nuk lind sërish...”²⁶ Ai nuk e kishte fjalën për lindjen e natyrshme të njeriut nga e ëma, siç mendonin ata, por për rilindjen dhe rikrijimin e shpirtit në Shëmbëllimin e Perëndisë.

Dhe kjo s'ishte e vetmja gjë që mund ta bënte vetëm Fjala. Kur marrëzia e idhujtarisë dhe afetaria mbushën botën dhe njohuria e Perëndisë u fsheh, roli i kujt ishte që t'i mësonte botës për Atin? E njeriut, thua ti? Po njerëzit s'mund të vrapojnë kudo në mbarë botën, dhe fjalët e tyre nuk do të mbartnin peshën e mjaftueshme edhe sikur të arrinin të shkonin në mbarë botën, dhe as nuk mund jenë kundërshtarë të denjë për frymët e liga pa ndihmën e dikujt. Për më tepër, meqë edhe njerëzit më të mirë ishin të pështjelluar dhe të verbuar nga ligësia, si mund të kthenin shpirtin dhe mendjen e të tjerëve? S'mund të ndreqësh tek tjetri atë që ke të shtrembër vetë. Po, ndoshta, ti mund të thuash, atëherë, se krijimi mjaftonte që t'i mësonte njerëzit për Atin. Por nëse do të kishte qenë kështu, nuk do të kishin ngjarë kurrë ligësi kaq të mëdha. Krijimi ishte i pranishëm gjithë kohës, por nuk i pengoi njerëzit që të zhgërryeshin në gabim. Pra, dhe një herë tjetër, i vetmi që mund të përmbushte nevojat e situatës ishte Fjala e Perëndisë, Ai që sheh gjithçka që është brenda njeriut dhe lëviz gjithë gjërat brenda krijimit,. Ishte përgjegjësia e Tij dhe vetëm e Tij (rendi i universit të së Cilit zbulon Atin) që të përtërinte të njëjtin mësim. Por si do ta bënte këtë? Me anë të së njëjtave mjete si më parë, mund të thuash ti, pra, nëpërmjet veprave të krijimit. Por kjo doli se ishte e pamjaftueshme. Njerëzit e patën shpërfillur shqyrtimin e qiejve më parë, dhe tani po shikonin në drejtimin e kundërt. Prandaj, në mënyrën më të natyrshme dhe më të përshtatshme, duke dëshiruar t'u bënte të mirën njerëzve, Ai banon si Njeri, duke marrë mbi vete një trup si gjithë të tjerët; dhe përmes veprimeve të Tij të kryera në atë

trup, domethënë, në nivelin e tyre, Ai i mëson ata, që nuk do të mësonin me mënyra të tjera, që të njohin Atë, Fjalën e Perëndisë dhe, përmes Tij, Atin.

§ 15

Ai i trajton ata siç bën mësuesi i mirë me nxënësit e vet; zbret në nivelin e tyre dhe përdor mjete të thjeshta. Këtë e thotë dhe Shën Pali: “Meqë në urtësinë e Perëndisë, bota nuk e njohu Perëndinë në urtësinë e saj, atij iu duk e përshtatshme që të shpëtonte ata që besojnë nëpërmjet thjeshtësisë së Lajmit të shpallur”.²⁷ Njerëzit i kishin kthyer shpinën kundrimit të Perëndisë lart dhe po e kërkonin në drejtim të kundërt, pra, poshtë, mes gjërave të krijuara dhe gjërave të shqisave. Shpëtimtari i të gjithëve ne, Fjala e Perëndisë, në dashurinë e Tij të madhe mori për vete një trup dhe lëvizi si Njeri mes njerëzve, duke iu përshtatur paksa, si të thuash, shqisave të tyre. Ai u bë vetë një objekt për shqisat, në mënyrë që ata që po e kërkonin Perëndinë në gjërat shqisore të mund të dallonin Atin përmes veprave që Ai, Fjala e Perëndisë, bëri në trup. Prandaj, meqë ishin njerëzorë dhe me mendje njerëzore, ngado të kthenin kokën në botën e prekshme, njerëzit e gjenin veten se po u mësohej e vërteta. A mahniteshin nga krijimi? Ata e sodisnin faktin se krijimi rrëfente Krishtin si Zot. A prirej mendja e tyre që t’i konsideronte njerëzit perëndi? Natyra e pashoqe e veprave të Shpëtimtarit e dallonin Atë, të vetmin mes njerëzish, si Birin e Perëndisë. A tërhiqeshin nga frymët e liga? Ata shihnin sesi frymët shporreshin nga Zoti dhe mësonin se vetëm Fjala e Perëndisë ishte Perëndi dhe se frymët e liga nuk ishin aspak perëndi. A prireshin të adhuronin heronjtë dhe kultin e të vdekurve? Atëherë, fakti se Shpëtimtari ishte ngritur së

vdekurish u tregoi sesa të rreme ishin hyjnitë e tjera, dhe se Fjala e Atit është i vetmi Zot i vërtetë, madje dhe Zot i vdekjes vetë. Për këtë arsye u lind dhe iu shfaq njerëzve si Njeri, për këtë vdiq dhe u ringjall: me qëllim që, duke eklipsuar të gjitha veprat njerëzore me anë të veprave të Tij, Ai të mund t'i kthente njerëzit nga gjithë udhët e gabimit për të njohur Atin. Siç thotë vetë Ai: “Unë erdha të kërkoj dhe shpëtoj atë që ishte humbur”.²⁸

§ 16

Prandaj, kur mendja e njerëzve kishte rënë përfundimisht në nivelin e gjërave të perceptueshme, Fjala pranoi që të shfaqej në trup, me qëllim që, si Njeri, të mund t'ua përqendronte shqisat e tyre tek Ai, dhe që t'i bindte përmes veprave të Tij njerëzore se Ai vetë nuk është vetëm njeri, por edhe Perëndi, Fjala dhe Urtësia e Perëndisë të vërtetë. Këtë dëshiron të na thotë Pali kur thotë: “Që ju, të rrënjosur dhe të themeluar në dashuri, të mund të jeni të fortë që të kuptoni, bashkë me gjithë shenjtorët, se cila është gjatësia, gjerësia, lartësia dhe thellësia, dhe që të njihni dashurinë e Perëndisë që ia kalon njohurisë, në mënyrë që të mbusheni me gjithë mbushullinë e Perëndisë”.²⁹

Vetëzbulimi i Fjalës është në çdo dimension - sipër, në krijim; poshtë, në mishërim; në thellësi, në Hades; në gjerësi, në mbarë botën. Gjithçka është mbushur me njohurinë e Perëndisë.

Për këtë arsye, Ai nuk e ofroi fljimin në emër të të gjithëve që në çastin kur erdhi, sepse nëse do ta kishte dorëzuar trupin e vet në vdekje dhe pastaj ta ngjallte sërish menjëherë, Ai do të kishte pushuar se qeni objekt i

shqisave tona. Përkundrazi, Ai qëndroi në trupin e tij dhe lejoi që të shihej në të, duke kryer vepra dhe shenja që tregonin se Ai ishte jo vetëm njeri, por edhe Perëndia Fjalë. Prandaj, kishte dy gjëra që Shpëtimtari kreu për ne kur u bë Njeri. Ai shporri vdekjen nga ne dhe na bëri nga e para; dhe, ndonëse është i padukshëm dhe i paperceptueshëm në vetvete, Ai u bë i dukshëm përmes veprave të Tij dhe na e zbuloi veten si Fjala e Atit, Sundimtari dhe Mbreti i gjithë krijimit.

§ 17

Në këtë pohim të fundit ka një paradoks që duhet ta shqyrtojmë tani. Fjala nuk ishte gardhuar nga trupi i Tij, dhe as prania e Tij në trup nuk e pengonte që të ishte i pranishëm kudo tjetër. Kur lëvizte trupin e Tij, Ai nuk pushonte së drejtuari universin me anë të Mendjes dhe fuqisë së Tij. Jo! E vërteta e mrekullueshme është se, duke qenë Fjala, Ai jo vetëm që nuk përmbahej nga asgjë, por, në të vërtetë, përmbante Vetë gjithçka. Në krijim, Ai është i pranishëm kudo, ndonëse është i veçuar në qenie prej tij; Ai rregullon, drejton, u jep jetë të gjithëve, përmban gjithçka, por Vetë është i Papërmbajtshmi, dhe ekziston vetëm në Atin e Tij. Siç ndodh me të tërën, kështu ndodh dhe me të pjesshmen. Duke ekzistuar në një trup njerëzor, të cilit Ai vetë i jep jetë, Ai mbetet gjithsesi Burimi i jetës për gjithë universin, i pranishëm në çdo pjesë të tij, por jashtë të tërës; dhe Ai zbulohet si përmes veprave të trupit të Tij, ashtu dhe përmes veprimtarisë së Tij në botë. Vërtet, *soditja* e gjërave që janë jashtë trupit është funksion i shpirtit, por ai nuk mund t'u japë gjallëri apo lëvizje. Për shembull, njeriu nuk mund t'i transportojë gjërat nga njëri vend në tjetrin thjesht

duke i menduar; as ti, as unë, s'mund të lëvizim diellin dhe yjet thjesht duke u ulur në shtëpi dhe duke i parë. Mirëpo, me Fjalën e Perëndisë në natyrën e Tij njerëzore ishte ndryshe. Trupi, për Të, nuk ishte kufizim, por mjet, kështu që Ai ishte edhe brenda tij, edhe në gjithë gjërat, dhe jashtë të gjitha gjërave, duke u prehur vetëm tek Ati. Në të njëjtën kohë – kjo është habia – si Njeri, Ai jetoi një jetë njerëzore, dhe si Fjalë, Ai përmbante gjithë jetën e universit, dhe si Bir, Ai ishte në bashkim të vazhdueshëm me Atin. As lindja e Tij nga një virgjëreshë, pra, nuk e ndryshoi në asnjë mënyrë, dhe as nuk u njolloso kur ishte në trup. Përkundrazi, Ai e shenjtëroi trupin duke qenë brenda tij. Sepse qenia e Tij në gjithçka nuk nënkupton se Ai merr pjesë në natyrën e gjithçkaje, por vetëm se Ai u jep të gjitha gjërave qenien e tyre dhe i mban në të. Ashtu si dielli nuk njolloset nga kontakti i rrezeve të veta me objektet tokësore (por përkundrazi i ndriçon dhe i pastron), kështu dhe Ai që e bëri diellin nuk njolloset duke u bërë i njohur në një trup, por përkundrazi trupi pastrohet dhe gjallërohet nga banimi i tij. “Ai nuk kreu asnjë mëkat, dhe në gojën e Tij nuk u gjet asnjë mashtrim”.³⁰

§ 18

Prandaj, duhet të kuptosh se, kur ata që shkruajnë për këtë temë të shenjtë thonë se Ai hëngri, piu dhe lindi, duan të thonë se trupi, si trup, u lind dhe u mbajt me ushqimin që i takon natyrës së tij; ndërsa Perëndia Fjalë, i Cili u bashkua me këtë trup, në të njëjtën kohë, po sistemonte universin dhe po shfaqte Vetën përmes veprave të Tij hyjnore, jo vetëm si njeri, por si Perëndi. Këto vepra thuhet me të drejtë se janë vepër e Tij, sepse

trupi që i kreu ato i përkiste vërtet Atij dhe askujt tjetër; për më tepër, ishte e drejtë që ato t'i atribuohen Atij si Njeri, në mënyrë që të tregojnë se trupi i Tij ishte i vërtetë dhe jo thjesht një dukje. Nga vepra të tilla të rëndomta si lindja dhe ushqyerja, Ai u njoh se ishte vërtet i pranishëm në trup; por me anë të veprave të jashtëzakonshme që kreu me anë të trupit, Ai provoi se ishte Biri i Perëndisë. Ky është kuptimi i fjalëve të Tij para judenjve mosbesues: “Nëse nuk kryej veprat e Atit Tim, mos besoni tek Unë; por nëse i kryej, edhe në mos besofshi tek Unë, besojuni veprave të Mia, që të dini se Ati është në Mua dhe Unë në Atin”.

Ndonëse i padukshëm në Vetvete, Ai bëhet i njohur nga veprat e krijimit; po kështu, kur natyra e Tij hyjnore fshihet në natyrën njerëzore, veprat e Tij trupore gjithsesi shpallin se Ai nuk është vetëm njeri, por Fuqia dhe Fjala e Perëndisë. Për shembull, t'u flasësh me autoritet frymëve të liga dhe t'i shporrësh ato nuk është diçka njerëzore, por hyjnore; e kush do ta shihte Atë duke shëruar gjithë sëmundjet që kapin njerëzimin dhe do ta konsideronte si thjesht njeri, dhe jo edhe si Perëndi? Ai pastroi leprosët, bëri të ecnin ulokët, u hapi veshët të shurdhërve dhe sytë të verbërve; s'kishte asnjë sëmundje apo dobësi që Ai s'e largoi. Edhe vëzhguesi më i thjeshtë arrin ta shohë se këto ishin vepra të Perëndisë. Të marrim për shembull, shërimin e atij burrit që kishte lindur i verbër: kush tjetër veç Atit dhe Krijuesit të njeriut, Drejtuesit të gjithë qenies së tij, mund ta kishte kthyer në këtë mënyrë aftësinë që i ishte mohuar që në lindje? Ai që e kreu këtë duhet me siguri të jetë Vetë zoti i lindjes.

Kjo provohet edhe në fillim, kur Ai u bë Njeri. Ai formoi trupin e Vet nga virgjëresha; dhe kjo s'është provë e vogël e natyrës së Tij hyjnore, sepse ai që e bëri këtë ishte Krijuesi i gjithçkaje tjetër. Dhe a nuk do të nënkuptonte dikush nga fakti se ai trup u lind vetëm nga një virgjëreshë, pa baba njerëzor, se Ai që u shfaq me atë trup ishte edhe Krijuesi dhe Zoti i gjithçkaje tjetër?

Po kështu, merr parasysh mrekullinë në Kanë. A nuk do të kuptonte kushdo që pa substancën e ujit të shndërrohej në verë se Ai që e bëri këtë ishte Zoti dhe Krijuesi i ujit që ndryshoi? Pikërisht për këtë arsye, Ai eci mbi det si në tokë të thatë – për t'u provuar shikuesve se kishte nën zotërim gjithçka. Dhe ushqyerja e turmës, kur Ai e ktheu të paktën në shumicë, aq sa pesë bukë mbushën pesëmijë gojë – a nuk provoi kjo se Ai s'ishte gjë tjetër veç Zoti, Mendja e të Cilit është mbi gjithçka?

KAPITULLI IV

VDEKJA E KRISHTIT

§ 19

Shpëtimtarit iu duk me vend që të kryente gjithë këto gjëra në mënyrë që, pasi të kuptonin se veprat e Tij trupore ishin vepra të Perëndisë, njerëzit që ishin të verbër ndaj pranisë së Tij në krijim të mund të rifitonin njohurinë e Atit. Sepse, siç e thashë më parë, kush do të dyshonte se Ai ishte vërtet Biri, Urtësia dhe Fuqia e Perëndisë, pasi të shihte autoritetin e Tij mbi frymët e liga dhe reagimin e tyre? Edhe krijimi vetë e theu heshtjen pas urdhrit të Tij dhe (sa e mrekullueshme të thuhet kjo!) rrëfeu me një zë për para kryqit, atij monamenti fitoreje, se Ai që po vuante atje në trup s'ishte vetëm njeri, por Biri i Perëndisë dhe Shpëtimtari i të gjithëve. Dielli fshehu fytyrën, toka u trondit, malet shpërthyen dhe gjithë njerëzit u shtangën nga mahnitja. Këto gjëra treguan se Krishti në kryq ishte Perëndi, dhe se gjithë krijimi ishte skllavi i Tij dhe po dëshmonte, me anë të frikës së vet, për praninë e Zotërisë së tij.

Prandaj, në këtë mënyrë, Perëndia Fjalë iu shfaq njerëzve përmes veprave të Tij. Tani, duhet të shqyrtojmë fundin e jetës së Tij në tokë dhe natyrën e vdekjes së Tij trupore. Në të vërtetë, kjo është vetë qendra e besimit tonë dhe kudo dëgjon se njerëzit flasin për të; po kështu, me anë të

kësaj, jo më pak se me anë të veprave të tjera, Krishti zbulohet si Perëndi dhe Bir i Perëndisë.

§ 20

Deri tani, kemi trajtuar, me aq sa na lejojnë situatat dhe mendja jonë, arsyen e shfaqjes së Tij trupore. Kemi parë se ndryshimi i prishjes në paprishje ishte diçka që i takonte vetëm Shpëtimtarit dhe askujt tjetër, Atij që në fillim krijoi të gjitha gjërat nga asgjëja; se vetëm Shëmbëllimi i Atit mund të rikrijonte ngjashmërinë e Shëmbëllimit të njerëzit, se askush përveç Zotit tonë, Jezu Krisht, s'mund t'u jepte vdekatarëve pavdekësinë, dhe se vetëm Fjala që rregullon gjithçka e është i vetmi Bir i vërtetë dhe i vetëmlindur i Atit mund t'i mësonte njerëzit rreth Atit dhe të anulonte adhurimin e idhujve. Por, përtej gjithë kësaj, ekzistonte një borxh që duhej paguar patjetër; sepse, siç e thashë më parë, të gjithë njerëzit duhet të vdisnin. Kjo, pra, është arsyeja e dytë pse Fjala banoi ndër ne, pra, që pasi të provonte natyrën e Vet hyjnore me anë të veprave të Tij, Ai të mund të ofronte flijimin për të gjithë, duke ia dorëzuar vdekjes tempullin e Vet në vend të të gjithëve, për të larë llogaritë e njeriut me vdekjen dhe për ta çliruar njeriun nga shkëlja e parë. Po kështu, me këtë veprim, Ai tregoi se ishte më i fuqishëm se vdekja, dhe e shfaqti trupin e Vet të paprishshëm si frytet e para të ringjalljes.

Nuk duhet të habitesh nëse përsërisim veten kur trajtojmë këtë temë. Po flasim për kënaqësinë e Perëndisë dhe për

gjërat që Atij, në urtësinë e Tij plot dashuri, iu duk me vend që të kryente, dhe është më mirë që ta themi të njëjtën gjë në disa mënyra, sesa të rrezikojmë të lemë diçka pa përmendur. Prandaj, trupi i Fjalës, për shkak se ishte trup i vërtetë njerëzor, pavarësisht se ishte formuar në mënyrë të pashoqe nga një virgjëreshë, edhe vetë ishte i vdekshëm dhe, si trupat e tjerë, do t'i nënshtrohej vdekjes. Por banimi i Fjalës në të e çliroi nga kjo prirje e natyrshme, në mënyrë që prishja të mos e prekte. Kështu, ndodhi që, në të njëjtën kohë, ndodhën dy mrekulli të kundërta: vdekja e të gjithëve u plotësua në trupin e Zotit; megjithatë, për shkak se brenda atij trupi ishte Fjala, vdekja dhe prishja u anuluan tërësisht nga po ai veprim. Duhet të kishte vdekje, madje vdekje e të gjithëve, në mënyrë që të mund të paguhej borxhi i të gjithëve. Prandaj, Fjala, siç e thashë, ndonëse vetë e kishte të pamundur që të vdiste, mori një trup të vdekshëm, që të mund ta ofronte si të Vetin në vend të të gjithëve, dhe që, duke vuajtur për hir të të gjithëve përmes bashkimit me atë trup, “të mund të asgjësonte atë që kishte pushtetin e vdekjes, domethënë djallin, dhe të mund të çlironte ata që gjithë jetën ishin skllavëruar nga frika e vdekjes”.³¹

§ 21

Prandaj, mos ki frikë! Tani që Shpëtimtari i përbashkët i të gjithëve ka vdekur për hirin tonë, ne që besojmë në Krishtin nuk vdesim më, siç vdisnin më parë njerëzit, për të përmbushur kërcënimin e ligjit. Ai dënim ka marrë fund; dhe tani që, me anë të hirit të ringjalljes, prishja është shporrur dhe asgjësuar, ne jemi çliruar nga trupi ynë i vdekshëm sipas kohës së duhur të Perëndisë për secilin, kështu që të mund të marrin, në këtë mënyrë, një ringjallje më të mirë. Si farat e hedhura në tokë, ne nuk prishemi në

shpërbërjen tonë, por do të ringjallemi sërish si farat, sepse vdekja është asgjësuar nga hiri i Shpëtimtarit. Ja pse Pali i bekuar, përmes të cilit kemi të gjithë dorëzaninë e ringjalljes, thotë: “Ky i prishshëm duhet të veshë mosprishjen dhe ky vdekatar duhet të veshë pavdekësinë; por kur ky i prishshëm të ketë veshur mosprishjen dhe ky vdekatar të ketë veshur pavdekësinë, atëherë do të plotësohet thënia që është shkruar: ‘Vdekja u përpi në fitore. O Vdekje, ku është thumbi yt? O Varr, ku është triumfi yt?’”³²

“Po mirë,” mund të thonë disa, “nëse gjëja thelbësore ishte që Ai t’ia dorëzonte trupin e Vet vdekjes në vend të të gjithëve, pse nuk e bëri këtë gjë si Njeri në mënyrë private, pa qenë nevoja të shkonte në kryqëzim publik? Patjetër që do të kishte qenë më me vend nëse Ai do ta kishte lënë mënjane trupin e Vet me nder sesa të duronte një vdekje kaq të turpshme”. Por shqyrtoje me kujdes këtë argument dhe shiko se sa i rëndomtë që është dhe sa njerëzor, ndërsa ajo që bëri Shpëtimtari ishte vërtet hyjnore dhe e denjë për natyrën e Tij hyjnore për një sërë arsyesh. E para është kjo: vdekja e njerëzve në situata të rëndomta është rezultat i dobësisë së tyre të natyrshme. Në thelb, ata janë të përkohshëm, kështu që, pas njëfarë kohe, sëmuren dhe, pasi konsumohen, vdesin. Por Zoti s’është i tillë. Nuk është i dobët. Ai është Fuqia e Perëndisë, Fjala e Perëndisë dhe Jeta Vetë. Po të kishte vdekur i qetë në shtrat, si njerëzit e tjerë, do të ishte dukur sikur këtë gjë e bëri në përputhje me natyrën e Tij, dhe sikur, me të vërtetë, nuk ishte ndryshe nga njerëzit e tjerë. Por për shkak se Ai vetë ishte Fjala, Jeta dhe Fuqia, trupi iu bë i fortë, dhe për shkak se duhej kryer vdekja,

Ai përfitoi nga rasti për të përsosur flijimin e Tij jo nga Vetja, por nga të tjerët. Si mund të sëmurej Ai që kishte shëruar të tjerët? Ose si mund të dobësohej dhe rrënohej ai trup me anë të të cilit të tjerët ishin bërë të fortë? Po sërish, ti mund të thuash: “Pse nuk e parandaloi vdekjen, siç bëri me sëmundjen?” Sepse Ai mori një trup pikërisht me qëllim që të ishte në gjendje të vdiste, dhe parandalimi i vdekjes do të kishte penguar ringjalljen. Ndërsa për papërshtatshmërinë e sëmundjes për trupin e Tij (sepse është diçka që tregon dobësi), ti mund të thuash: “Po a nuk kishte uri Ai?” Po, kishte uri, sepse kjo ishte cilësi e trupit të Tij, por nuk vdiq nga uria, sepse që Ai, që kishte një trup që e zinte uria, ishte Zoti. Po kështu, ndonëse vdiq për të shpenguar të gjithë, Ai nuk pa prishje. Trupi i Tij u ringjall në shëndet të plotë, sepse ishte trupi i askujt tjetër veç Jetës vetë.

§ 22

Ndoshta, dikush tjetër mund të thotë se do të kishte qenë më mirë nëse Zoti do t'i kishte shmangur komplotet e judenjve kundër Tij, dhe kështu ta kishte ruajtur trupin e Vet plotësisht nga vdekja. Por shiko sesa e pavend do të kishte qenë dhe kjo për Të. Ashtu siç nuk do të kishte qenë me vend nëse Ai do t'ia kishte dorëzuar trupin vdekjes me dorën e Vet (për shkak se ishte Fjalë dhe Jetë), po kështu nuk do të ishte në përputhje me karakterin e Vet nëse do t'i shmangej vdekjes që do t'ia shkaktonin të tjerët. Përkundrazi, Ai iu vu pas asaj me gjithë forcën, dhe në përputhje me natyrën e Vet, as nuk

e la mënjanë trupin e Tij me dëshirën e Vet, dhe as nuk iu shmang judenjve komplotues. Dhe ky veprim nuk tregoi aspak kufizim apo dobësi të Fjalës; sepse Ai, jo vetëm që priti vdekjen me qëllim që t'i jepte fund asaj, por edhe nxitoi që ta përmbushte këtë si një flijim për hir të të gjithëve. Për më tepër, për shkak se Shpëtimtari erdhi për të kryer vdekjen e gjithë njerëzimit, dhe jo të Vetën, Ai nuk e la mënjanë trupin e Vet me anë të një veprimi individual vdekjeje (sepse për Të, si Jetë që ishte, kjo nuk i takonte), por pranoi vdekjen nga duart e njerëzve, në mënyrë që, kështu, ta shkatërronte tërësisht vdekjen në trupin e Vet.

Ka dhe disa arsye të tjera që na bëjnë të kuptojmë pse trupi i Zotit pati një fund të tillë. Synimi më i lartë i ardhjes së Tij ishte që të kryente ringjalljen e trupit. Ky do të ishte monumenti i fitores së Tij mbi vdekjen, siguria e të gjithëve se Ai vetë e kishte mposhtur prishjen dhe se edhe trupat e tyre, në fund, do të bëheshin të paprishshëm; dhe, si simbol i kësaj e si zotim i ringjalljes së ardhshme, Ai e ruajti të paprishshëm trupin e Vet. Dhe sërish, sa e pavend do të kishte qenë po t'i ishte sëmurrur trupi dhe Fjala ta kishte lënë në atë gjendje! A ishte e mundur që Ai që shëroi trupin e të tjerëve të anashkalonte ruajtjen e trupit të Vet në shëndet? Si do t'ia besonin mrekullitë e Tij shëruese, po të kishte ndodhur kështu? Me siguri, njerëzit ose do të talleshin me Të që ishte i paaftë të largonte sëmundjen, ose do të mendonin se Atij i mungonte ndjenja e duhur njerëzore, sepse Ai që ishte në gjendje ta bënte këtë, nuk e bëri.

§ 23

Pastaj, sërish, le të supozojmë se, pa asnjë sëmundje, Ai thjesht ta kishte fshehur trupin e Vet diku, dhe pastaj, papritmas, të shfaqej sërish dhe të thoshte se ishte ringjallur së vdekurish. Atëherë, do të ishte konsideruar thjesht si njeri që tregon përralla, dhe për shkak se nuk do të kishte asnjë dëshmi të vdekjes së Tij, askush nuk do t'ia besonte ringjalljen. Vdekja duhet që t'i paraprinte ringjalljes, sepse, pa të, s'mund të kishte ringjallje. Një vdekje e fshehtë dhe pa dëshmitarë do ta kishte lënë ringjalljen pa asnjë provë ose fakt mbështetës. Pastaj, pse duhej që të vuante një vdekje të fshehtë, kur Ai e shpalli hapur faktin e ringjalljes së Tij? Pse duhej që Ai të shporrte frymët e liga dhe të shëronte njeriun e verbër që nga lindja, apo të ndryshonte ujin në verë, të gjitha publikisht, me qëllim që t'i bindte njerëzit se Ai ishte Fjala, dhe të mos deklaronte, po kështu, publikisht, edhe paprishshmërinë e trupit të Tij të vdekshëm, në mënyrë që të besohej se ishte vetë Jeta? Dhe si mund të kishin patur dishepujt e Tij guximin që të flisnin për ringjalljen, nëse nuk do të ishin në gjendje ta shpallnin si fakt se Ai kishte vdekur më parë? Ose, si mund të pritej që dëgjuesit e dishepujve t'i besonin pohimit të tyre, nëse ata vetë nuk do të kishin dëshmuar dhe vdekjen e Tij? Sepse, nëse farisenjtë, në atë kohë, refuzuan të besonin dhe madje shtynë edhe të tjerët që ta mohonin, ndonëse gjërat kishin ndodhur para syve të tyre, sa justifikime për mosbesim do të kishin shpikur ata, nëse vdekja do të

kishte ndodhur në fshehtësi? Ose si mund të ishte shpallur fundi i vdekjes dhe fitorja mbi të, nëse Zoti nuk do ta kishte sfiduar haptazi në sy të të gjithëve, dhe nuk do të kishte provuar me anë të mosprishjes së trupit të Tij se, që tani e tutje, ajo ishte zhvlerësuar plotësisht?

§ 24

Ka dhe disa kundërshtime të tjera që duhet t'u përgjigjemi. Disa mund të argumentojnë se, edhe sikur të pranohet nevoja e një vdekjeje publike për besimin e mëpasshëm tek ringjallja, me siguri që do të kishte qenë më mirë nëse Ai do të kishte siguruar një vdekje të nderuar për Vetën, dhe kështu të kishte shmangur turpin e kryqit. Por edhe kjo gjë do të kishte siguruar justifikim për dyshimin se fuqia e Tij mbi vdekjen ishte e kufizuar në një lloj të caktuar vdekjeje që Ai zgjidhte për Vetën; dhe, sërish, kjo do të siguronte justifikimin për të mos besuar te ringjallja. Prandaj, Vdekja i erdhi trupit të Tij jo nga vetë Ai, por nga veprimi armiqësor, me qëllim që Shpëtimtari ta anulonte vdekjen plotësisht, në çfarëdolloj forme që t'ia ofronin. Mundësi tolerant, që është i fortë e i fuqishëm, nuk i zgjedh vetë kundërshtarët, që të mos mendohet se u druhet disave. Përkundrazi, ai lejon që kundërshtarin t'ia zgjedhin spektatorët, dhe sidomos nëse ai kundërshtar është i egër, në mënyrë që të mposhtë këdo që ata i vënë përballë dhe, kështu, të vërtetojë se ai është më i fortë. Kështu ndodhi dhe me Krishtin. Ai, Jeta e të gjithëve, Zoti dhe Shpëtimtari ynë, nuk e ujdisi mënyrën e vdekjes së Vet, që të mos dukej se i druhej

ndonjë lloji tjetër. Jo! Ai pranoi dhe vuajti në kryq një vdekje që ia shkaktuan të tjerët, dhe ata të tjerët ishin armiqtë e Tij të veçantë, një vdekje që për ta ishte tejet e tmerrshme dhe nuk duhej përballur në asnjë mënyrë; dhe Ai e bëri këtë me qëllim që, duke shkatërruar edhe këtë lloj vdekjeje, të besohej se Ai ishte Jeta, dhe pushteti i vdekjes të kuptohej se ishte anuluar përfundimisht. Kështu, ndodhi një paradoks i mrekullueshëm dhe i fuqishëm, sepse vdekja, që ata mendonin se do t'i shkaktonte Atij në shenjë çnderimi dhe turpërimi, është bërë monumenti i lavdishëm i disfatës së vdekjes. Prandaj dhe Ai nuk vuajti as vdekjen e Gjonit, të cilit iu pre koka, dhe as nuk e sharruan dysh si Isaian: edhe në vdekje, Ai e ruajti trupin e Vet të plotë dhe të pandarë, në mënyrë që, më vonë, të mos ekzistonte asnjë justifikim për ata që do të dëshironin ta ndanin Kishën.

§ 25

Me kaq, ta mbyllim me kundërshtimet e atyre që janë jashtë Kishës. Por nëse një i krishterë i ndershëm dëshiron të dijë pse Jezusi e vuajti vdekjen në Kryq, dhe jo në ndonjë mënyrë tjetër, ne i përgjigjemi kështu: në asnjë mënyrë tjetër nuk do të kishte qenë vdekja e përshtatshme për ne; madje, Zoti ofroi për hirin tonë të vetmen vdekje që ishte plotësisht e mirë. Ai kishte ardhur për të mbartur mallkimin që ishte mbi ne; dhe si mund të “bëhej mallkim”³³ për ne, në mos po duke pranuar vdekjen e mallkuar? Dhe ajo vdekje është kryqi, sepse është shkruar: “I mallkuar është kushdo që varet në pemë”.³⁴ Sërish, vdekja e Zotit është shpengimi i të gjithëve, dhe me anë të saj, “muri i

ndërmjetëm i ndarjes”³⁵ është rrëzuar dhe, kështu, vjen thirrja e johebrenjve. Si do të mund të na thërriste Ai, nëse nuk do të ishte kryqëzuar (sepse vetëm në kryq vdes njeriu me krahët e hapur plotësisht)? Edhe këtu shohim përshtatshmërinë e vdekjes së Tij dhe atyre krahëve të hapur: kjo ndodhi që, me njërin krah, Ai të mund të tërhiqte popullin e Tij të lashtë dhe, me tjetrin, johebrenjtë, dhe t’i bashkonte të dy në Vetën e vet. Gjithsesi, Ai e parashikoi mënyrën e vdekjes së tij shpenguese: “Nëse ngrihem lart, do t’i tërheq gjithë njerëzit te Vetja”.³⁶ Sërish, ajri është sfera e djallit, armikut të racës sonë i cili, pasi u rrëzua nga qielli, përpiket, bashkë me frymët e tjera të liga që morën pjesë në mosbindjen e tij, t’i pengojë njerëzit nga e vërteta dhe të pengojë përparimin e atyre që po përpiqen që ta ndjekin të vërtetën. Për këtë e ka fjalën apostulli kur thotë: “Sipas princit të pushtetit të ajrit, frymës që tani punon në bijtë e mosbindjes”.³⁷ Por Zoti erdhi për të mposhtur djallin, për të pastruar ajrin dhe për të hapur një “udhë” që ne të shkojmë lart në qiell, siç thotë apostulli: “përmes velit, domethënë, përmes mishit të Vet”.³⁸ Kjo duhej kryer përmes vdekjes, dhe me ç’lloj tjetër vdekjeje mund të kryhej kjo, përveçse nëpërmjet një vdekjeje në ajër, pra, në kryq? Edhe këtu, arrin të shohësh sa e drejtë dhe e natyrshme ishte që Zoti të vuante në këtë mënyrë; sepse, pasi “u ngrit lart”, Ai e pastroi ajrin nga gjithë ndikimet e liga të armikut. “Vështrova Satanin tek rrëzohej si vetëtimë”,³⁹ thotë Ai; dhe, kështu, e rihapi rrugën për në qiell, duke thënë sërish: “Hapni portat, o ju princa, dhe ngrihuni lart, o ju dyer të përjetshme”.⁴⁰ Sepse atij që i nevojitej hapja e portave nuk ishte Fjala vetë, sepse ai ishte Zoti i të gjithëve, dhe asnjë nga veprat e tij nuk ishte mbyllur para Krijuesit të vet. Jo, kjo hapje na nevojitej neve; ne të cilët Ai vetë na ngriti lart në trupin e Vet – në atë trup që, së pari, Ai ia ofroi vdekjes në emër të të gjithëve dhe, pastaj, përmes tij, hapi një udhë për në qiell.

KAPITULLI V

RINGJALLJA

§ 26

Prandaj, vdekja në kryq për ne ishte me vend dhe tërësisht e përshtatshme; dhe jemi në gjendje ta kuptojmë sa e arsyeshme ishte ajo, dhe pse shpëtimi i botës nuk mund të kryhej në asnjë mënyrë tjetër. Edhe mbi kryq, Ai nuk e fshehu veten nga të tjerët; përkundrazi, e bëri gjithë krijimin dëshmitar të pranisë së Krijuesit të tij. Pastaj, pasi lejoi që të shihej se trupi i Tij vdiq vërtet, Ai nuk e lejoi tempullin e trupit të Tij që të rrinte për një kohë të gjatë, por, menjëherë, ditën e tretë, e ringjalli, të pavuajtshëm dhe të paprishshëm, si zotim dhe simbol të fitores së Tij.

Sigurisht, Ai kishte fuqi që ta ringjallte në këtë mënyrë trupin e Vet dhe ta shfaqte të gjallë menjëherë pasi vdiq. Por Shpëtimtari i mençur nuk e bëri këtë, që ndonjë të mos mohonte se trupi i kishte vdekur vërtet, apo plotësisht. Përveç kësaj, nëse intervali mes vdekjes dhe ringjalljes së Tij do të ishte vetëm dy ditë, lavdia e mosprishjes së Tij mund të mos shfaqej. Ai priti një ditë të plotë për të treguar se trupi i Tij kishte vdekur vërtet dhe, pastaj, ditën e tretë, ua tregoi të gjithëve si të paprishshëm. Intervali nuk ishte më i gjatë, në mënyrë që njerëzit të mos e harronin këtë gjë dhe të mos dyshonin nëse ishte vërtet i njëjti trup. Jo, ndërsa kjo punë po u

oshtinte ende në veshë, dhe sytë i kishin ende të përqendruar dhe mendjen në pështjellim (dhe ndërsa ata që e kishin bërë të vdiste ishin ende në atë vend dhe po dëshmonin vetë faktin e vdekjes), Biri i Perëndisë, pas tri ditësh, tregoi trupin e tij, dikur të vdekur, por tani të pavdekshëm dhe të paprishshëm; dhe të gjithë e kishin të qartë se trupi, ku kishte banuar Fjala, kishte vdekur jo nga ndonjë dobësi e natyrshme, por me qëllim që, me anë të tij, vdekja të mund të asgjësohej nëpërmjet fuqisë së Shpëtimtarit.

§ 27

Një provë shumë e fuqishme e këtij shkatërrimi të vdekjes dhe mposhtjes së saj nga kryqi na sigurohet nga një fakt i tanishëm. Fakti është ky: gjithë dishepujt e Krishtit e përçmojnë vdekjen; ata e sulmojnë dhe, në vend që t'i druhen, me anë të shenjtës së kryqit dhe besimit në Krishtin e shkelin me këmbë si diçka të vdekur. Përpara qëndrimit të përkohshëm në tokë të Shpëtimtarit hyjnor, edhe njerëzit më të shenjtë i druhashin vdekjes, dhe i vajtonin të vdekurit si njerëz që humbasin. Por tani që Shpëtimtari e ka ringjallur trupin e Vet, vdekja s'është më e tmerrshme, por gjithë ata që besojnë te Krishti e shkelin me këmbë si të ishte një hiç, dhe preferojnë më mirë të vdesin sesa të mohojnë besimin e tyre te Krishti, pasi e dinë shumë mirë se, kur të vdesin, nuk do të humbasin, por do të jetojnë vërtet, dhe do të bëhen të paprishshëm përmes ringjalljes. Por djalli, i cili, në kohët e lashta, galdonte për shkak të vdekjes, tani që mundimet e vdekjes janë larguar, bëhet i vetmi që mbetet i vdekur vërtet. Dhe për këtë ka prova; sepse njerëzit që, përpara se të besojnë te Krishti, mendojnë

se vdekja është e tmerrshme dhe i druhen, sapo kthehen në besim e përçmojnë tërësisht, saqë dalin me zell përpara për t'u përballur me të, dhe bëhen vetë dëshmitarë të ringjalljes së shpëtimtarit prej vdekjes. Edhe fëmijët nxitojnë të vdesin në këtë mënyrë, dhe jo vetëm burrat, por edhe gratë e stërvitin veten me anë të disiplinës së trupit që t'i dalin përballë. Kaq e dobët është bërë vdekja, saqë edhe gratë, të cilat më parë mashtroheshin prej saj, tani tallen me të si me një gjë të vdekur të cilës i është hequr gjithë fuqia. Vdekja është bërë si një tiran që është mposhtur plotësisht nga monarku legjitim; tani, për shkak se është i lidhur kokë e këmbë, kalimtarët e përqeshin, e godasin dhe e rrahin; nuk i druhen më mizorisë dhe tërbimit të tij, për shkak të mbretit që e mposhti. Kështu është mposhtur vdekja dhe është damkosur, siç i takon, nga Shpëtimtari në kryq. Ajo është lidhur kokë e këmbë, dhe të gjithë ata që janë në Krishtin e shkelin me këmbë ndërsa kalojnë atypari dhe si dëshmitarë të Tij e tallin, e përqeshin dhe i thonë: “O Vdekje, ku është fitorja jote? O Varr, ku është thumbi yt?”⁴¹

§ 28

Si mendon: provë e vogël e pafuqisë së vdekjes të duket kjo? Apo të duket tregues i dobët i fitores së Shpëtimtarit mbi vdekjen, kur djemtë dhe vajzat që janë në Krishtin shohin përtej kësaj jete të tanishme dhe stërviten që të vdesin? Çdo njeri, nga natyra, i druhet vdekjes dhe prishjes së trupit; mrekullia e mrekullive është se ai që mbështillet me besimin e kryqit e përçmon këtë frikë të natyrshme dhe, për hir të kryqit, s'është më frikacak përballë saj. Vetia e natyrshme e zjarrit është që djeg. Ta zëmë, pra, se do të kishte një substancë, siç thuhet se

është azbestit indian, e cila nuk do të kishte frikë se mos digjej, por, përkundrazi, do të tregonte pafuqinë e zjarrit duke provuar se vetë ishte e padjegshme. Nëse dikush e dyshonte të vërtetën e kësaj, do t'i mjaftonte vetëm që të mbështillej me substancën në fjalë dhe, pastaj, të prekte zjarrin. Ose, për t'iu kthyer paralelizmit të mëparshëm, nëse ndokush donte ta shihte tiranin e lidhur dhe të pafuqishëm, i cili më parë u shkaktonte tmerr të madh njerëzve, thjesht do t'i duhej të shkonte në vendin e njeriu që mposhti tiranin. Në të njëjtën mënyrë, nëse dikush e vë ende në dyshim mposhtjen e vdekjes, pas kaq shumë provash, pas kaq shumë martirizimesh në Krishtin dhe një përqeshjeje të përditshme të vdekjes nga shërbëtorët e Tij më besnikë, ai njeri me siguri bën mirë të mahnitet nga një gjë kaq madhështore, por nuk duhet të jetë kokëfortë në mosbesim e të flakë tej faktet e qarta. Jo, ai duhet të bëhet si njeriu që dëshiron të provojë vetinë e azbestit, dhe si ai që hyn në tokat e pushtuesit për të parë tiranin e lidhur. Ky mosbesues në mposhtjen e vdekjes duhet të përqafojë besimin e Krishtit dhe të vijë tek mësimi i Tij. Pastaj do të shohë sa e pafuqishme është vdekja dhe sesi është mposhtur plotësisht. Në të vërtetë, ka patur shumë njerëz që dikur ishin mosbesues dhe tallës, të cilët, pasi u bënë besimtarë, u tallën kaq shumë me vdekjen sa që u bënë vetë martirë për hir të Krishtit.

§ 29

Atëherë, nëse vdekja është shkelur me këmbë me anë të shenjës së kryqit dhe besimit në Krishtin, është e qartë se

Krishti vetë (dhe askush tjetër) është Kryefitimtari mbi vdekjen dhe e ka zhveshur nga fuqia. Më parë, vdekja ishte e fortë dhe e tmerrshme, por tani, që nga koha e Shpëtimtarit në tokë, vdekja dhe ringjallja e trupit të tij, ajo përçmohet; dhe, sigurisht, ajo është shkatërruar dhe mposhtur përfundimisht nga po ai Krisht që u ngjit në kryq. Kur, pas natës, ngrihet dielli dhe ndriçon gjithë botën, askush nuk dyshon se ai që ka hedhur dritën e vet kudo dhe ka shporrur errësirën është dielli. Po kaq i qartë, që pasi ndodhi kjo tallje dhe shkelje e vdekjes pas shfaqjes së Shpëtimtarit në trup dhe vdekjes së Tij në kryq, është fakti se Ai vetë është Personi që asgjësoi vdekjen dhe, përditë, në dishepujt e vet ngre monumente të fitores së Tij. Si mund të mendosh ndryshe, kur shikon burra që, nga natyra, janë të dobët, të turren drejt vdekjes, të pafrikësuar nga mundësia e prishjes, sypatrembur para zbritjes në Hades (madje, e sfidojnë atë me një shpirt të zellshëm), të patërhequr nga torturat, por që preferojnë më mirë të turren drejt vdekjes për hir të Krishtit, sesa të qëndrojnë në këtë jetë? Nëse shikon me sytë e tu burra, gra, madje dhe fëmijë, që e mirëpresin vdekjen në këtë mënyrë për hir të besimit të Krishtit, si mund të jesh kaq mendjelehtë, mosbesues, dhe i gjymtuar në mendje, sa të mos kuptosh se vetë Krishti (për të cilin dëshmojnë këta të gjithë) është ai që i jep fitoren secilit, duke e bërë vdekjen plotësisht të pafuqishme për ata që mbajnë besimin e Tij dhe mbartin shenjë e kryqit? S'ka njeri me mend në kokë që të vërë në dyshim se gjarpri ka ngordhur kur e shikon të shkelet me këmbë, sidomos kur e di sesa i tmerrshëm ishte gjarpri; po kështu, kur njeriu shikon se disa djem të

vegjël po tallen me një luan, nuk e vë në dyshim se shtaza ka vdekur, ose ka ngelur fare pa fuqi. Këto gjëra mund t'i shohim vetë me sy, dhe po kjo gjë vlen për disfatën e vdekjes. Prandaj, mos dysho më, kur shikon se vdekja përqeshet dhe vihet në lojë prej atyre që besojnë në Krishtin, se vdekja është shkatërruar nga Krishti, dhe prishja që e shoqëronte atë është asgjësuar dhe ka marrë fund.

§ 30

Ajo që kemi thënë është, me të vërtetë, një provë jo e vogël e shkatërrimit të vdekjes dhe faktit se kryqi i Zotit është monumenti i fitores së Tij. Por ringjallja e trupit në pavdekësi, e cila ndodh, që tani e tutje, për shkak të veprës së Krishtit, Shpëtimtarit tonë të përbashkët dhe Jetës së vërtetë të të gjithëve, provohet në mënyrë më të efektshme me fakte sesa me fjalë para atyre që kanë një logjikë të shëndoshë. Sepse, nëse, siç e kemi treguar, vdekja u shkatërrua dhe të gjithë e shkelin me këmbë për shkak të Krishtit, sa më tepër e shkeli dhe e shkatërroi, së pari, Ai vetë, në trupin e Vet! Pra, pasi vdekja u ther prej Tij, çfarë rrjedhoje tjetër mund të vijonte përveç ringjalljes së trupit të Tij dhe shfaqjes së trupit haptazi si monumenti i fitores së Tij? Si do të mund të dilte në pah shkatërrimi i vdekjes, nëse trupi i Zotit nuk do të ishte ringjallur? Por nëse dikujt edhe kjo gjë i duket e pamjaftueshme, atëherë le të gjejë prova për ato që kemi thënë, në fakte të kohës së sotme. Njerëzit e vdekur nuk veprojnë dot; fuqia e ndikimit të tyre mbi të tjerët zgjat

deri në çastin kur shkojnë në varr. Veprimet dhe veprat që gjallërojnë të tjerët u përkasin vetëm të gjallëve. Atëherë, pra, shiko faktet e këtij rasti. Shpëtimtari po punon fuqishëm mes njerëzve, dhe çdo ditë, në mënyrë të padukshme, bind njerëz të shumtë në mbarë botën, si brenda ashtu dhe përtej botës greqishtfolëse, që të pranojnë besimin e Tij dhe t'i binden mësimet të Tij. A mundet dikush, përballë kësaj gjëje, të vërëakoma në dyshim faktin se Ai është ringjallur dhe jeton, ose më mirë faktin se Ai është vetë Jeta? A mundet një njeri i vdekur që t'i godasë njerëzit në ndërgjegje, aq sa ata të flakin në erë gjithë traditat e etërve dhe të përulen para mësimet të Krishtit? Nëse Krishti s'është më veprues në botë (sepse kështu duhet të ndodhë nëse Ai është i vdekur), atëherë, si është e mundur që i bën të gjallët të pushojnë së bëri ato që bëjnë, kurorëshkelësin të mos kryejë më kurorëshkelje, vrasësin të mos vrasë, të padrejtin që të mos ketë lakmi, ndërsa jofetarin dhe të paperëndishmin e shndërron në fetar? Nëse Ai nuk u ringjall, por ende është i vdekur, si ia del të shpartallojë, përndjekë dhe rrëzojë perënditë e rreme, të cilat jobesimtarët i mendojnë se janë të gjalla, si dhe frymët e liga që adhurojnë ata? Sepse atje ku përmendet Krishti, idhujtaria shkatërrohet dhe mashtrimi i frymëve të liga del në dritë; vërtet, asnjë frymë e tillë s'mund ta durojë dot atë Emër, por merr arratinë sapo ia dëgjon tingullin. Kjo është vepra e Atij që jeton, jo e një të vdekuri; dhe, për më tepër, është vepra e Perëndisë. Do të ishte absurde të thuhej se frymët e liga që Ai shpor dhe idhujt që shkatërron janë të gjallë, por se Ai që i shpor dhe i

shkatërron, dhe të Cilin ata e pranojnë se është Biri i Perëndisë, është i vdekur.

§ 31

Pra, me një fjalë, ata që nuk besojnë tek ringjallja s'kanë fare mbështetje nga faktet, nëse perënditë e tyre dhe frymët e liga nuk e shporrin dot Krishtin gjoja të vdekur. Përkundrazi, është Krishti që i dënon duke i shpallur të vdekur. Jemi dakord se i vdekuri s'mund të bëjë asgjë: por Shpëtimtari vepron fuqishëm çdo ditë; tërheq njerëzit tek feja, i bind për virtyt, i mëson për pavdekësinë, u gjallëron etjen për gjërat qiellore, u zbulon njohurinë e Atit, i frymëzon duke u dhënë fuqi përballë vdekjes, i shfaqet gjithsecilit dhe e zëvendëson afëtarinë e idhujve. Kurse perënditë dhe frymët e liga të jobesimtarëve s'mund të bëjnë asnjë nga këto gjëra, por, përkundrazi, vdesin në prani të Krishtit, dhe gjithë mburrja e tyre del në pah si shterpe dhe boshe. Përkundrazi, nga shenja e kryqit⁴² pushon çdo magji, pështjellohet çdo shtrigëri, braktisen dhe harrohen gjithë idhujt, dhe çdo kënaqësi e palogjikshme merr fund, sepse syri i besimit ngre sytë nga toka drejt qiellit. Atëherë, kë duhet të quajmë të vdekur? Do të quajmë të vdekur Krishtin, i Cili kryen gjithë këtë? Po të vdekurit nuk kanë vetinë që të kryejnë asgjë. Apo do ta quajmë të vdekur vdekjen, e cila nuk kryen asnjë gjë, por shtrihet e pajetë dhe e paveprueshme, njësoj si frymët e liga dhe idhujt? Biri i Perëndisë, “i gjallë dhe veprues”⁴³, vepron çdo ditë dhe kryen shpëtimin e të gjithëve; por vdekja provohet përditë se i është hequr gjithë forca që kishte, dhe të vdekur janë idhujt dhe frymët e liga, jo Ai. Prandaj, s'mbetet më hapësirë për dyshim në lidhje me ringjalljen e trupit të Tij.

Me të vërtetë, duket se ai që nuk beson te kjo ringjallje trupore e Zotit është i paditur për fuqinë e Fjalës dhe Urtësisë së Perëndisë. Nëse Ai mori një trup për vete, dhe e bëri të vetin në përputhje me synimin e Tij (siç e kemi treguar se bëri), çfarë duhet të bënte Zoti me të, dhe çfarë do t'i ndodhte, më në fund, atij trupi mbi të cilin kishte zbritur Fjala? Si i vdekshëm që ishte dhe i nënshtruar vdekjes në emër të neve të gjithëve, ai duhet të vdiste patjetër; vërtet, pikërisht për këtë arsye e kishte përgatitur Shpëtimtari për vete atë trup. Por, nga ana tjetër, trupi s'mund të qëndronte i vdekur, sepse ishte bërë vetë tempulli i Jetës. Prandaj, si i vdekshëm, vdiq, por u ngjall sërish për shkak të Jetës brenda tij; dhe ringjallja e tij bëhet e ditur përmes veprave.

§ 32

Është vërtet në përputhje me natyrën e Perëndisë së padukshëm që Ai të bëhet i ditur, në këtë mënyrë, përmes veprave të Tij; dhe ata që vënë në dyshim ringjalljen e Zotit për shkak se nuk e shohin tani me sy, është njësoj si të mohojnë vetë ligjet e natyrës. Kur veprat mungojnë, ata kanë arsye të mos kenë besim; por kur veprat klithin dhe provojnë kaq hapur faktin në fjalë, pse e mohojnë qëllimisht jetën e ringjallur që është shfaqur kaq hapur? Edhe sikur aftësitë mendore t'i kenë me defekte, sytë patjetër që mund t'u japin provë të pakundërshtueshme të fuqisë së natyrës hyjnore të Krishtit. I verbëri s'e sheh dot diellin, por e di që është mbi tokë, nga nxehtësia që i siguron; në mënyrë të ngjashme, ata që ende janë në verbërinë e mosbesimit le ta dallojnë natyrën hyjnore të

Krishtit dhe ringjalljen që kreu Ai, përmes fuqisë së Tij të shfaqur tek të tjerët. Sigurisht, po të ishte i vdekur, Ai nuk do të shporrte frymët e liga dhe nuk do të plaçkiste idhujt, sepse frymët e liga nuk i binden një të vdekuri. Por, nëse, nga ana tjetër, vetë përmendja e Tij i shporr ata, është e qartë se Ai nuk është i vdekur; dhe aq më tepër që frymët, të cilët perceptojnë gjëra që për njerëzit janë të padukshme, do ta dinin nëse Ai do të ishte i vdekur dhe nuk do të pranonin t'i bindeshin. Por, në të vërtetë, atë gjë që njerëzit jofetarë e vënë në dyshim, frymët e liga *e dinë me siguri* – pra, se Ai është Perëndi; dhe, për këtë arsye, ia mbathin prej Tij dhe bien në këmbët e Tij duke bërë titull njësoj siç klithën kur Ai ishte ende në trup: “E dimë kush je: Ti je i Shenjti i Perëndisë”, dhe “Çfarë ke me mua, o Bir i Perëndisë? Të përgjerohem, mos më torturo”.⁴⁴

Prandaj, si nga rrëfimi i frymëve të liga, ashtu dhe nga dëshmia e përditshme e veprave të Tij, është e qartë (dhe këtë le të mos guxojë ta vërë askush në dyshim) se Shpëtimtari e ka ringjallur trupin e Vet, dhe se është vetë Biri i Perëndisë; Ai e ka qenien e Vet nga Perëndia, si prej një Ati, dhe është Fjala, Urtësia dhe Fuqia e Atit. Pikërisht Ai, në këto ditë të fundit, mori një trup për shpëtimin e të gjithëve ne, dhe e mësoi botën në lidhje me Atin. Pikërisht Ai e ka shkatërruar vdekjen dhe na ka dhënë të gjithëve lirisht, në mënyrë të hirshme, mosprishjen përmes premtimit të ringjalljes, pasi e ringjalli trupin e Vet si fryte të para, dhe e shfaqti me anë të shenjës së kryqit si monumentin e fitores së Tij mbi vdekjen dhe prishjen që shkakton ajo.

[Lexuesi që s'është studiues mund t'i kalojë tre kapitujt vijues dhe të shkojë tek *Përfundimi*.]

KAPITULLI 6

PËRGËNJESHTRIMI I JUDENJVE

§ 33

Deri tani, kemi trajtuar Mishërimin e Shpëtimtarit tonë, dhe kemi gjetur prova të qarta të ringjalljes së Trupit të Tij dhe fitores së Tij mbi vdekjen. Tani, le të shkojmë më tej dhe të shqyrtojmë mosbesimin dhe talljen me të cilat judenjtë dhe johebrenjtë, përkatësisht, i trajtojnë po këto fakte. Duket se, në të dyja rastet, pikat e debatueshme janë të njëjta: pra, papërshtatshmëria ose absurditeti (sipas tyre) i kryqit si dhe i bërjes së Fjalës njeri. Por ne nuk ngurrojmë aspak që të argumentojmë kundër këtyre kundërshtueseve, sepse provat në anën tonë janë tejet të qarta.

Atëherë, së pari, le të merremi me judenjtë. Mosbesimi i tyre e gjen përgënjeshttrimin e vet në Shkrimet që lexojnë ata vetë; sepse, nga faqja e parë, deri tek ajo e fundit, Libri i frymëzuar i mëson qartë këto gjëra, si në tërësinë e vet, ashtu dhe në fjalët e veçanta. Profetët parashikuan mrekullinë e Virgjëreshës dhe Lindjes nga ana e saj, duke thënë: “Ja, një virgjëreshë do të mbetet shtatzënë dhe do të lindë një djalë, dhe emrin do t’ia vënë *Emanuel*, që do të thotë *Perëndia është me ne*”.⁴⁵ Edhe Moisiu, ai njeri vërtet madhështor, të cilit judenjtë ia besojnë tërësisht fjalët, e kuptoi rëndësinë dhe të vërtetën e kësaj çështjeje. Ai thotë kështu: “Nga Jakobi do të dalë një yll, dhe nga Izraeli një

burrë, dhe ai do të shpartallojë sundimtarët e Moabit”.⁴⁶ Dhe, sërish: “Sa të këndshme janë banesat e tua, o Jakob, dhe çadrat e tua, o Izrael! Ato bëjnë hije si luginat me koriye, dhe janë si parqe në anë të lumenjve, si çadra që ka ngritur Zoti, si pemë kedri përbri përrenjsh. Nga fara e tij do të dalë një Burrë, dhe ai do të sundojë mbi shumë popuj”.⁴⁷ Dhe, sërish, Isaia thotë: “Përpara se Foshnja të rritet aq sa të thërrasë nënë e babë, ai do të marrë fuqinë e Damaskut dhe plaçkën e Samarisë para syve të vetë mbretit të Asirisë”.⁴⁸ Këto fjalë, pra, parashikojnë se do të shfaqet një Burrë. Dhe Shkrimi shpall më tej se Ai që duhet të vijë është Zoti i të gjithëve. Këto janë fjalët: “Ja, Zoti ulet mbi një re të ajrit dhe do të vijë në Egjipt, dhe idhujt e Egjiptit, të bërë nga dora e njeriut, do të tronditen”.⁴⁹ Dhe Ati e thërret Atë që të vijë nga Egjipti, duke thënë: “Nga Egjipti e thirra tim Bir”.⁵⁰

§ 34

Për më tepër, Shkrimet nuk janë të heshtura as për vdekjen e Tij. Përkundrazi, ato e përmendin me qartësi të madhe. Po kështu, ato s’kanë patur frikë që të flasin edhe për shkakun e kësaj vdekjeje. Shkrimet thonë se Ai do ta vuajë vdekjen, jo për hir të Vet, por në mënyrë që t’u sjellë të gjithëve pavdekësi dhe shpëtim. Po kështu, Shkrimet parashikojnë dhe komplotin e judenjve kundër tij, si dhe gjithë poshtërimet që Ai vuajti në duart e tyre. Sigurisht, askush që lexon Shkrimin nuk mund të nxjerrë padijen e fakteve si shfajësim për gabimin e tij të rëndë! Për shembull, kemi këtë pasazh: “[Ai është] një njeri i goditur dhe e di si ta mbajë dobësinë, sepse fytyra e Tij ishte e kthyer prej nesh. Ai u turpërua dhe nuk u respektua, mbart mëkatet tona dhe vuan për hirin tonë. Mirëpo ne e konsideruam të goditur, të

pikëlluar dhe të keqtrajtuar; por Ai u plagos për mëkatet tona dhe u bë i dobët për shthurjen tonë. Ndëshkimi për hir të paqes sonë ra mbi të, dhe me anë të vurratave të tij u shëruam”.⁵¹ Mrekullohuni nga dashuria e Fjalës për njerëzit, sepse Ai u çnderua për hirin tonë, që ne të merrnim nder. “Sepse të gjithë ne”, vazhdon ai, “jemi shpërndarë si delet, njeriu është larguar nga udha e tij, dhe Zoti e dorëzoi Atë për mëkatet tona; dhe Ai Vetë nuk e hapi gojën kur u keqtrajtua. Si një dele e çuan në thertore, dhe si qengji që hesht para qethësit, kështu dhe Ai nuk e hapi gojën; në poshtërimin e Tij, gjykimi i Tij u largua”.⁵² Dhe, pastaj, Shkrimi u paraprin hamendjeve të ndokujt që mund të mendojë nga vuajtja e Tij se Ai ishte vetëm një njeri i zakonshëm, dhe tregon se çfarë fuqie vepronte për hir të Tij. “Kush do të shpallë brezninë e Tij?” thotë Shkrimi, “sepse jeta e Tij është lartësuar nga toka. Për shkak të shthurjes së njerëzve vuajti vdekjen Ai, dhe Unë do të jap të ligjtë në shkëmbim të varrimit të Tij dhe të pasurit në shkëmbim të vdekjes së Tij. Sepse ai nuk kreu asnjë paudhësi, dhe nuk u gjet asnjë mashtrim në gojën e Tij. Dhe Zoti dëshiron që ta çlirojë Atë nga vuajtja e Tij”.⁵³

§ 35

Ti e ke dëgjuar profecinë e vdekjes së Tij dhe, tani, ndoshta, dëshiron të dish çfarë të dhënash na jepen për kryqin. As kjo nuk kalohet në heshtje: përkundrazi, shkruesit e shenjtë e shpallin me qartësinë më të madhe. Së pari, këtë e parashikon Moisiu (madje me zë të lartë), kur thotë: “Do ta shihni Jetën tuaj që t’ju varet para syve, dhe nuk do të besoni”.⁵⁴ Pas tij, edhe profetët japin dëshminë e tyre, duke thënë: “Por Unë, si një qengj i pafajshëm i sjellë për t’u flijuar, ende nuk isha në dijeni. Ata komplotuan

ligësi kundër Meje, duke thënë: ‘Ejani, le të hedhim dru mbi bukën e Tij, dhe le ta fshijmë nga toka e të gjallëve’.⁵⁵ Dhe, sërish: “Më shpuan duart dhe këmbët, më numëruan gjithë kockat, m’i ndanë veshjet me njëri-tjetrin dhe hodhën short për tunikën time”.⁵⁶ Tani, vdekja e lartësuar dhe që ndodh mbi një dru nuk mund të jetë tjetër veç vdekjes në kryq; për më tepër, vetëm në atë lloj vdekjeje shpohen duart dhe këmbët. Përveç kësaj, meqë Shpëtimtari banoi mes njerëzve, gjithë kombet, kudo, kanë filluar të njohin Perëndinë; edhe këtë e shpreh haptazi Shkrimi i Shenjtë. “Do të dalë Rrënja e Jeseut”, thotë ai, “dhe ai që do të ngrihet të sundojë mbi kombet, dhe tek Ai do t’i varin shpresat kombet”.⁵⁷

Këto janë vetëm disa gjëra si provë e asaj që ka ndodhur; sepse, në të vërtetë, gjithë Shkrimi gëlon me përgënjeshttrimin e mosbesimit judaik. Për shembull, cili nga të drejtët, profetët e shenjtë, apo patriarkët, për të cilët flasin Shkrimet e Shenjta, ka lindur në mënyrë trupore vetëm nga një virgjëreshë? A nuk u lind Abeli nga Adami, Enoku nga Jaredi, Noeu nga Lameku, Abrahami nga Terahu, Isaku nga Abrahami, dhe Jakobi nga Isaku? A nuk u lind Juda nga Jakobi dhe Moisiu e Aroni nga Amerami? A s’ishte Samueli i biri i Elkanait, Davidi i Jeseut, Solomoni i Davidit, Hezekia i Ahazit, Josia i Amonit, Isaia i Amosit, Jeremia i Hilkihut dhe Ezeieli i Buzit? A nuk pati secili prej tyre nga një baba si autor të qenies së vet? Atëherë, kush është Ai që lindet vetëm nga një virgjëreshë, ajo shenjë që e përmend kaq fort profeti? Ose, cili nga gjithë këta njerëz pati një lindje që iu shpall botës me anë të një ylli në qiejt? Kur Moisiu lindi, prindërit e fshehën. Davidi ishte i panjohur edhe në lagje, saqë edhe Samueli nuk e dinte se ekzistonte dhe

pyeti nëse Jeseu kishte ndonjë fëmijë tjetër. Po kështu, Abrahami iu bë i njohur fqinjëve si njeri i madh vetëm pas lindjes. Por, me Krishtin ndodhi ndryshe. Dëshmia e lindjes së Tij nuk ishte njeriu, por një yll që ndriçonte në qiell, prej nga dhe zbriti.

§ 36

Po kështu, cili mbret sundoi ndonjëherë dhe mori trofe nga armiqtë e tij përpara se të kishte aftësinë të thërriste nënë e babë? A nuk ishte tridhjetë vjeç Davidi kur u ngjit në fron dhe Solomoni një djalosh i rritur? A nuk e filloi Joazi mbretërimin kur ishte shtatë vjeç dhe Josia, pak kohë më vonë, në pothuajse të njëjtën moshë, kur të dy ishin plotësisht të aftë që, në atë kohë, të thërrisnin nënë e babë? Atëherë, kush është Ai që po mbretëronte dhe plaçkiste armiqtë e vet pothuajse që përpara se të lindte? Judenjtë, që e kanë shqyrtuar këtë çështje, le të na thonë nëse ka patur ndonjëherë një mbret të tillë në Izrael, apo Judë – një mbret tek i cili të gjithë kombet kanë varur shpresat dhe kanë patur paqe, dhe jo që të ishin në armiqësi me të nga çdo anë! Për sa kohë ishte në këmbë Jerusalemi, pati luftë të vazhdueshme mes kombeve, dhe ato të gjitha luftuan kundër Izraelit. Asirianët e shtypën Izraelin, egjiptianët e përndoqën, babilonasit e goditën, dhe, ndonëse është e çuditshme të thuhet, edhe sirianët, fqinjët e tij, ishin në armiqësi me të. Dhe a nuk luftoi Davidi me Moabin dhe i shpartalloi sirianët, ndërsa Hezekia u drodh nga mburrja e Senakeribit? A nuk luftoi Amaleku kundër Moisiut dhe amoritët iu kundërvunë,

dhe a nuk u rreshtuan banorët e Jerikos kundër Jozueut, birit të Nunit? A nuk e trajtuan gjithmonë kombet Izraelin me armiqësi të pashuar? Atëherë, ia vlen të pyesim se kush është ai tek i cili duhet të varin shpresat kombet. Sigurisht që duhet të ekzistojë dikush, sepse profeti nuk mund të ketë thënë gënjeshtër. A vdiq ndonjë nga profetët e shenjtë, ose patriarkët e hershëm, në kryq për shpëtimin e të gjithëve? A u plagos dhe u vra ndonjëri prej tyre për shërimin e të gjithëve? A u rrëzuan idhujt e Egjiptit përpara ndonjë njeriu të drejtë, ose mbreti, që erdhi atje? Sigurisht, atje shkoi dhe Abrahami, por idhujtaria mbizotëroi gjithsesi; dhe Moisiu u lind atje, por adhurimi i gabuar nuk ndryshoi.

§ 37

Po kështu, a na tregon Shkrimi për ndonjë njeri që u tejshpua në duar dhe këmbë, ose që u var në pemë, dhe me anë të një kryqi e përsosi fljimin e vet për shpëtimin e të gjithëve? Ky njeri s'mund të ketë qenë Abrahami, sepse ai vdiq në shtrat, siç bënë dhe Isaku e Jakobi. Moisiu dhe Aroni vdiqën në mal, ndërsa Davidi i ngrysi ditët në shtëpinë e vet, dhe askush nuk komplotoi kundër tij. Sigurisht, ai ishte ndjekur nga Sauli, por mbeti i paprekur. Po kështu, Isaian e sharruan, por nuk e varën në pemë. Jeremian e trajtuan në mënyrë të turpshme, por nuk vdiq i dënuar. Ezekieli vuajti, por këtë e bëri, jo për hir të popullit, por vetëm për t'u treguar se çfarë do të ndodhte. Për më tepër, të gjithë këta, edhe kur vuajtën, ishin vetëm njerëz, si njerëzit e tjerë; por Ai, të Cilin

Shkrimet e shpallin se do të vuante për hir të të gjithëve, quhet jo thjesht njeri, por Jeta e të gjithëve, ndonëse, në të vërtetë, Ai mori pjesë edhe në natyrën tonë njerëzore. “Do të shihni Jetën tuaj që t’ju varet përpara syve”, thonë Shkrimet, dhe “Kush do të shpallë brezninë e Tij?” Gjithë shenjtorëve mund t’ua gjejmë brezninë që nga fillimi dhe të shohim me saktësi se nga erdhi secili prej tyre; por Fjala Hyjnore pohon se ne nuk mund të shpallim prejardhjen e Atij që është Jeta. Atëherë, për Kë po flet Shkrimi i Shenjtë? Kush është kaq i madh saqë edhe profetët parashikojnë gjëra kaq madhështore për Të? Në të vërtetë, nuk ka asnjë person në Shkrime, përveç Shpëtimtarit të të gjithëve ne, Fjalës së Perëndisë, Zotit tonë Jezu Krisht. Pikërisht, Ai erdhi nga një virgjëreshë, dhe u shfaq si njëri në tokë. Ai është Personi të cilit nuk mund t’i shpallet breznia tokësore, sepse vetëm Ai e merr trupin, jo nga një atë njerëzor, por vetëm nga një virgjëreshë. Jemi në gjendje të gjejmë prejardhjen atërore të Davidit, Moisiut dhe gjithë patriarkëve. Por këtë s’mund ta bëjmë me Shpëtimtarin, sepse Ai vetë e bëri yllin që të shpallte lindjen e Tij trupore, dhe ishte me vend që Fjala, kur erdhi nga qielli, të kishte shenjë e Vet edhe në qiell, dhe ishte me vend që Mbreti i krijimit, kur të shfaqej, të njihej në mënyrë të dukshme nga gjithë bota. Në të vërtetë, Ai u lind në Judë, por erdhën për ta adhuruar edhe burra nga Persia. Ai është Personi që korri fitoren mbi armiqtë e Tij demoniakë dhe mori trofetë nga idhujtarët edhe përpara se të shfaqej trupërisht – domethënë, fitoi gjithë paganët që, nga çdo rajon, kanë lënë traditat e etërve dhe adhurimin e rremë të idhujve dhe tani po e vendosin

shpresën e tyre në Krishtin dhe po ia kalojnë Atij besnikërinë e tyre. Kjo gjë po ndodh para vetë syve tanë, këtu në Egjipt; dhe, prandaj, po plotësohet dhe një tjetër profeci, sepse në asnjë kohë tjetër nuk kanë hequr dorë egjiptianët nga adhurimi i tyre i rremë veçse pasi Zoti i të gjithëve, duke ardhur si mbi re, zbriti këtu me trup dhe e asgjësoi gabimin e idhujve e fitoi çdo njeri për Vetën dhe, përmes Vetes, për Atin. Ai është Personi që u kryqëzua duke patur dëshmitarë diellin dhe hënën; dhe, me anë të vdekjes së Tij, shpëtimi erdhi tek të gjithë njerëzit, dhe gjithë krijimi është shpenguar. Ai është Jeta e të gjithëve, dhe Ai është Personi që ia dorëzoi trupin vdekjes njësoj si delet, e dha jetën e Vet për jetën dhe shpëtimin tonë.

§ 38

Mirëpo, judenjtë nuk e besojnë këtë. Ky argument nuk i kënaq. Mirë, pra, le të binden nga gjërat e tjera që gjenden në vetë orakujt e tyre. Për shembull, për kë thonë profetët: “Iu shfaqta atyre që nuk më kërkonin, u gjeta prej atyre që nuk kishin pyetur për Mua. I thashë: ‘Ja, ku jam’, kombit që nuk i kishte bërë thirrje Emrit Tim. I shtriva duart ndaj një populli të pabindur dhe mohues”.⁵⁸ Le t’i pyesim judenjtë: kush ishte ky person që është shfaqur? Nëse profeti po flet për veten, atëherë, judenjtë duhet të na thonë sesi u fsheh në fillim profeti, me qëllim që të shfaqej më vonë. Dhe, sërish, ç’lloj njeriu qenka ky profet, i cili jo vetëm u zbulua pasi u fsheh, por edhe shtriu duart mbi kryq? Këto gjëra s’i kanë ndodhur askujt prej këtyre njerëzve të shenjtë: ato i ndodhën vetëm Fjalës së Perëndisë, i Cili, duke qenë, nga

natyra, pa trup, për hirin tonë u shfaq me trup dhe vuajti për të gjithë ne. Dhe, sikur as kjo të mos iu mjaftonte judenjve, ka dhe prova të tjera tepër të pakundërshtueshme të cilat mund t'i bëjnë të heshtin. Shkrimi thotë: “Jini të forta, o duar të varura dhe gjunjë të dobët, merreni kurajë, o ju besimpakë, jini të fortë dhe mos kini frikë. Shikoni, Perëndia ynë do ta shpaguajë gjykimin, Ai vetë do të vijë dhe do të na shpëtojë. Atëherë, sytë e të verbërve do të hapen dhe veshët e të shurdhërve do të dëgjojnë, dhe belbacakët do të flasin shkoqur”.⁵⁹ Ç'mund të thonë judenjtë për këtë? Si mund ta shohin këtë fakt në sy? Sepse profecia nuk shpall vetëm se Perëndia do të banojë këtu, por edhe bën të ditur shenjat dhe kohën e ardhjes së Tij. Kur të vijë Perëndia, thotë profecia, të verbrit do të shohin, të gjymtuarit do të ecin, të shurdhët do të dëgjojnë dhe belbacakët do të flasin shkoqur. A mund të na thonë judenjtë se kur ndodhën këto shenja në Izrael, ose kur ka ndodhur ndonjëherë një gjë e këtij lloji në vendin e judenjve? Është e vërtetë se lebrozi Naman u pastrua, por asnjë i shurdhër nuk dëgjoi, dhe asnjë njeri i gjymtuar nuk eci. Elija ringjalli një të vdekur, po kështu dhe Elizeu; por asnjë njeri i verbër nga lindja nuk mori shikimin. Ngritja e një të vdekuri është vërtet gjë e madhe, por jo aq e madhe sa ajo që kreu Shpëtimtari. Dhe, sigurisht, meqë Shkrimi s'qëndroi i heshtur në lidhje me lebrosin dhe birin e vdekur të vejushës, nëse një i gjymtuar do të kishte ecur apo një i verbër do të kishte marrë shikimin, Shkrimi do t'i kishte përmendur edhe këto raste. Heshtja e tij në këto pika provon se këto ngjarje s'ndodhën asnjëherë. Po atëherë, kur ndodhën këto gjëra, përveç se kur Fjala e Perëndisë erdhi Vetë në formë trupore? A nuk ndodhën kur Ai erdhi dhe të çalët ecën, belbacakët folën qartë dhe të verbrit nga lindja morën shikimin? Dhe judenjtë, që e panë vetë këtë, dëshmuar për faktin se gjëra të tilla s'kishin ndodhur kurrë më parë. “Që kur filloi bota”, thanë ata, “s'është dëgjuar

asnjëherë që dikush t'i hapë sytë një njeriu të verbër nga lindja. Nëse ky Njeri s'do të ishte nga Perëndia, nuk do të ishte në gjendje të bënte asgjë”.⁶⁰

§ 39

Por, pa dyshim, ata s'mund të luftojnë kundër fakteve të qarta. Prandaj, ka mundësi që, pa mohuar atë që është shkruar, ata të pohojnë se ende po presin që këto gjëra të ndodhin, dhe se Fjala e Perëndisë ende s'ka ardhur, sepse kjo është një temë së cilës ata i mëshojnë vazhdimisht në mënyrë të pafytyrë, me gjithë faktet që kanë kundër. Por ata do të përgënjeshtrohen në këtë pikë madhore më qartas se në çdo pikë tjetër, dhe kjo do të ndodhë jo nga ne vetë, por nga shumë i urti Daniel, sepse ai përcakton datën e vërtetë të ardhjes së Shpëtimtarit si dhe qëndrimin e Tij Hyjnor mes nesh. “Shtatëdhjetë javë”, thotë ai, “janë përcaktuar mbi popullin tënd dhe qytetin e shenjtë, për t'i dhënë fund të plotë mëkatit, që mëkatet të vulosen dhe paudhësitë të fshihen, për të bërë pajtimin për paudhësinë, për të vulosur vegimin dhe profetin, si dhe për të vajosur Shumë të shenjtin. Dhe ti do të dish dhe do të kuptosh që nga dalja e Fjalës për t'u përgjigjur,⁶¹ dhe për të ndërtuar Jerusalemin, deri te Princi Krisht”.⁶² Në lidhje me profecitë e tjera, ata mund të jenë ndoshta në gjendje që të gjejnë justifikime pse e shtyjnë referimin e tyre për një kohë të ardhme, por për këtë çfarë mund të thonë? Si mund të përballen dot me këtë? Ajo jo vetëm që përmend shkoqur të Vajosurin, pra, Krishtin, por edhe shpall se Ai që do të vajoset nuk është vetëm njeri, por Shumë i Shenjti! Dhe vargu thotë se Jerusalemi do të jetë ende në këmbë deri në ardhjen e Tij, dhe se pas kësaj, profecia dhe vegimi do të pushojnë në Izrael! Në kohët e lashta, u vajos Davidi, Solomoni dhe

Hezekia; por, atëherë, Jerusalemi dhe vendi ishin ende në këmbë, dhe profetët ende profetizonin: Gadi, Asafi e Natani, dhe më vonë, Isaia, Osea, Amosi e të tjerët. Për më tepër, ata burra që u vajosën vërtet u quajtën të shenjtë, por asnjë prej tyre nuk u quajt Shumë i Shenjti. Po kështu, nuk bën dobi nëse judenjtë gjejnë strehim te ideja e Robërisë, dhe thonë se Jerusalemi atëherë nuk ekzistonte, sepse ç'mund të thonë për profetët? Është fakt se, që në fillim të Mërgimit, Danieli dhe Jeremia ishin atje; po kështu, profetizuan edhe Ezekieli, Hagai dhe Zakaria.

§ 40

Prandaj, judenjtë jepen pas trillimeve dhe e transferojnë kohën e tashme në të ardhmen. Kur përfundoi profecia dhe vegimi në Izrael? A nuk ndodhi kur erdhi Krishti, Shumë i Shenjti? Në të vërtetë, fakti se Jerusalemi nuk qëndron më është një shenjë dhe provë e rëndësishme e ardhjes së Fjalës, dhe mes tyre nuk ngrihet më asnjë profet, dhe as nuk zbulohen më vegime. Dhe është e natyrshme që gjërat të jenë kështu, sepse pasi erdhi Ai që ishte parashikuar, ç'nevojë kishte më për shenja që të tregonin për Të? Dhe kur e Vërteta erdhi, ç'nevojë kishte më për hijen? Ata profetizuan vazhdimisht vetëm në lidhje me Të, derisa erdhi koha e Drejtësisë Thelbësore, i cili u bë Shlyerja për mëkatet e të gjithëve. Për këtë arsye qëndroi dhe Jerusalemi deri në atë kohë, me qëllim që, atje, njerëzit të parashihnin simbolet përpara se të shfaqej e Vërteta. Prandaj, sigurisht, pasi Shumë i Shenjti erdhi, vegimi dhe profecia u vulosën. Dhe, në të njëjtën kohë, përfundoi dhe mbretëria e Jerusalemit, sepse mbretërit duheshin vajosur mes tyre vetëm para se të vajosej Shumë i shenjtë. Edhe Moisiu profetizon se mbretëria e judenjve do të qëndrojë deri në

kohën e Tij, duke thënë: “Judës nuk do t’i mungojë sundimtari, as ijëve të tij s’do t’u mungojë princi, derisa të vijnë gjërat që janë rezervuar për të dhe vetë Shpresa e kombeve”.⁶³ Dhe kjo është arsyeja pse vetë Shpëtimtari shpallte gjithmonë se “ligji dhe profetët profetizuan deri në kohën e Gjonit”.⁶⁴ Prandaj, nëse ka ende ndonjë mbret, profet, apo vegim mes judenjve, ata kanë të drejtë të mohojnë se Krishti ka ardhur; por nëse s’ka as mbret, as vegim, dhe nëse nga ajo kohë gjithë profecia është vulosur dhe qyteti e tempulli janë marrë, si mund të jenë kaq të pafe, si mund të anashkalojnë kaq hapur faktet, duke mohuar Krishtin, i Cili bëri që të ndodhte gjithçka? Sërish, ata shohin paganët të braktisin idhujt dhe ta vënë shpresën, përmes Krishtit, tek Perëndia i Izraelit; atëherë, pse e mohojnë ende Krishtin, i Cili u lind nga rrënja e Jeseut dhe mbretëron qysh atëherë? Sigurisht, nëse paganët do të adhuronin ndonjë tjetër perëndi, dhe nuk do të rrëfenin Perëndinë e Abrahamit, Isakut, Jakobit dhe Moisiut, atëherë judenjtë do të kishin të drejtë të argumentonin se Perëndia s’ka ardhur ende. Por nëse paganët po nderojnë po atë Perëndi që i dha ligjin Moisiut dhe premtimet Abrahamit (Perëndinë, të Cilit judenjtë nuk ia nderuan fjalën), pse nuk e kuptojnë, ose, më mirë, pse refuzojnë qëllimisht që të kuptojnë se Zoti, të cilin e profetizuan Shkrimet, ka shkëlqyer në botë dhe u shfaq në të me formë trupore? Shkrimi e shpall në mënyrë të përsëritur: “Zoti Perëndi na është shfaqur”,⁶⁵ dhe, “Ai dërgoi Fjalën e Tij dhe i shëroi”.⁶⁶ Dhe sërish: “Nuk na shpëtoi ndonjë i dërguar, apo ndonjë engjëll, por vetë Zoti”.⁶⁷ Judenjtë u goditën si një njeri i dalë mendsh, i cili sheh se toka ndriçohet nga dielli, por mohon se e ndriçon dielli! Çfarë tjetër mbetet të bëjë i Prituri i tyre kur të vijë? Do të thërrasë paganët? Por ata janë thirrur tashmë. Do t’i japë fund profecisë, mbretit dhe vegimit? Por edhe kjo ka ndodhur tashmë. Do të nxjerrë në pah mohimin e Perëndisë nga ana e idhujve?

Edhe kjo është demaskuar dhe dënuar tashmë. Mos vallë, të shkatërrojë vdekjen? Ajo është shkatërruar tashmë. Atëherë, çfarë nuk ka ndodhur që duhet të bëjë Krishti? Çfarë ka mbetur jashtë, apo e papërmbushur, që judenjtë të tregojnë një mosbesim kaq të hapur? Siç e thashë, fakti i qartë është se nuk ka më as mbret, as profet, as Jerusalem, as flijim, dhe as vegim mes judenjve; por gjithë toka është e mbushur me njohurinë e Perëndisë, dhe johebrenjtë lënë ateizmin dhe po gjejnë strehë te Perëndia i Abrahamit me anë të Fjalës, Zotit tonë Jezu Krisht.

Prandaj, me siguri që duhet të jetë e qartë edhe për njerëzit më të paturpshëm se Krishti ka ardhur, dhe se i ka përndritur gjithë njerëzit kudo që ndodhen. Ai u ka dhënë mësimin e vërtetë dhe hyjnor për Atin e tij.

Kështu, judenjtë mund të përgënjeshtrohen nga këto edhe të tjera argumente prej mësimi Hyjnor.

KAPITULLI 7

PËRGËNJESHTRIMI I JOHEBRENJVE

§ 41

Tani vijmë tek mosbesimi i johebrenjve; dhe, në të vërtetë, kjo është një çështje që të çudit fare, sepse ata tallen me atë që nuk është fare objekt talljeje, por nuk arrijnë të shohin turpin dhe natyrën qesharake të idhujve të tyre. Por argumenteve të anës sonë nuk u mungon pesha, prandaj ne do t'i mposhtim johebrenjtë edhe në bazë të arsyes, kryesisht nga ajo që shohim dhe ne vetë.

Pikësëpari, çfarë gjëje të pavend, apo qesharake, ka besimi ynë? Mos ndoshta është vetëm fakti që ne themi se Fjala është shfaqur në trup? Epo, nëse dhe johebrenjtë e duan vërtet të vërtetën, do të bien dakord me ne se kjo nuk ishte aspak një gjë e pavend. Nëse mohojnë se ekziston fjala e Perëndisë, kjo do të ishte diçka e çuditshme, sepse i bie që të tallen me atë që nuk njohin. Por, ta zëmë se ata rrëfejnë se ekziston Fjala e Perëndisë, se Ai është Sundimtari i gjithë gjërave, se në Të Ati bëri krijimin, se me anë të providencës së Tij gjithësia merr dritë, jetë dhe qenie, se Ai është Mbret mbi të gjithë, aq sa njihet me anë të veprave të providencës së Tij, dhe Ati njihet nëpërmjet Tij. Ta zëmë se ata e pranojnë gjithë këtë; e çfarë pastaj? Po ja, a nuk po e kthejnë, pa e ditur, talljen kundër vetvetes? Filozofët grekë thonë se universi është një trup i madh, dhe kanë të drejtë, sepse ne e

perceptojmë me shqisa universin dhe pjesët e tij. Por nëse Fjala e Perëndisë është në univers (i cili është vetë trup), dhe ka hyrë në të në çdo pjesë të tij, çfarë ka të habitshme apo të pavend kur ne themi se Ai ka hyrë edhe në natyrën njerëzore? Nëse do të ishte e pavend që Ai të merrte formë trupore, atëherë do të ishte e pavend edhe që të hynte në univers e t'u jepte dritë dhe lëvizje, me anë të providencës së Tij, gjithë gjërave të universit, sepse universi, siç e kemi parë, është vetë trup. Por nëse është e drejtë dhe me vend që Ai të hyjë në univers dhe të zbulohet përmes tij, atëherë, për shkak se njerëzimi është pjesë e universit bashkë me gjërat e tjera, është po kaq me vend që Ai të shfaqet në trup njerëzor, dhe të ndriçojë e të punojë përmes tij. Dhe, me siguri, nëse do të kishte qenë e gabuar që një pjesë e universit të përdorej për t'u zbuluar njerëzve natyrën e Tij Hyjnore, do të kishte qenë shumë më e gabuar nëse Ai do të shfaqej prej tërë universit në këtë mënyrë!

§ 42

Marrim një rast paralel. Personaliteti i njeriut vë në veprim dhe gjallëron gjithë trupin. Nëse ndokush do të thoshte se është e papërshtatshme që forca e njeriut të jetë te gishti i madh i këmbës, ai do të konsiderohej i pamend, sepse, ndonëse pranon se njeriu përshkon dhe vë në veprim trupin e tij në tërësi, mohon praninë e njeriut edhe te pjesa. Në mënyrë të ngjashme, askush që pranon praninë e Fjalës së Perëndisë në universin në tërësi s'duhet ta mendojë të papërshtatshme që një trup i

vetëm njerëzor të vihet në veprim dhe të ndriçohet prej Tij.

Por, mos ndoshta, ata e konsiderojnë si të pavend shfaqjen e Shpëtimtarit në natyrën tonë për shkak se njerëzimi është një gjë e krijuar dhe e sjellë nga mosqenia në qenie? Nëse po, atëherë është pikërisht koha që ata ta shkellojnë Atë edhe nga krijimi; pasi dhe krijimi është sjellë nga mosqenia në qenie me anë të Fjalës. Por, nga ana tjetër, ndonëse krijimi është diçka që është bërë, nëse nuk është e pavend që Fjala të jetë i pranishëm në të, atëherë as nuk është e pavend që Ai të jetë në njeriun. Njeriu është pjesë e krijimit, siç e thashë më parë; dhe arsyetimi që i zbatohet njerit, i zbatohet dhe tjetrit. Të gjitha gjërat e marrin nga Fjala dritën, lëvizjen dhe jetën, siç thonë dhe vetë autorët paganë: “Në Të jetojmë, lëvizim dhe kemi qenien”.⁶⁸ Shumë mirë, pra. Meqë është kështu, nuk është aspak e pahijshme që Fjala të banojë në njeriun. Kështu, nëse, siç themi, Fjala ka përdorur si mjet të vetëshfaqjes së Tij objektin brenda të cilit ndodhet, ku qëndron qesharakja në këtë mes? Ai s’do të mund ta përdorte trupin nëse nuk do të kishte qenë i pranishëm në të; por ne e kemi pranuar tashmë se Ai është i pranishëm si në tërësinë, ashtu dhe në pjesët. Po atëherë, çfarë ka të pabesueshme në faktin se Ai e shfaq Vetën përmes atij objekti brenda të cilit qëndron? Pikërisht me anë të fuqisë së Vet, Ai hyn plotësisht tek gjithsecili dhe tek të gjithë, dhe i rregullon kryekëput me zemërgjerësi; dhe, po të kishte dëshiruar, Ai mund ta kishte shfaqur Vetën dhe Atin me anë të diellit, apo hënës, qiellit, tokës, zjarrit, a ujit. Po të kishte vepruar kështu, askush nuk do të mund ta akuzonte me të drejtë se po vepronte në mënyrë të pahijshme, sepse Ai mban në një tërësi të gjitha gjërat në të njëjtën kohë, dhe është i pranishëm e i zbuluar në mënyrë të padukshme jo vetëm tek tërësia, por edhe tek secila pjesë e veçantë. Meqë është kështu dhe, për më tepër, meqë Ai ka

vendosur që ta shfaqë Vetën përmes njerëzve, të cilët janë pjesë e tërësisë, nuk mund të ketë asgjë qesharake në faktin se Ai përdori një trup njerëzor për të shfaqur të vërtetën dhe njohurinë e Atit. A nuk e përshkon mendja njerëzore gjithë qenien e tij, e megjithatë gjen shprehje vetëm përmes njërës gjymtyrë, pra, gjuhës? A thotë dikush se, për këtë arsye, Mendja e ka poshtëruar veten? Sigurisht që jo. Shumë mirë, pra. Po kështu, s'është poshtëruese që Fjala, i Cili përshkon të gjitha gjërat, të jetë shfaqur në një trup njerëzor. Sepse, siç kam thënë më parë, nëse do të kishte qenë e pavend që Ai të banonte brenda pjesës, do të ishte po kaq e pavend që Ai të ekzistonte edhe brenda tërësisë.

§ 43

Atëherë, disa mund të bëjnë pyetjen: “Pse nuk e shfaqti Ai Vetën me anë pjesësh të tjera dhe më fisnike të krijimit, dhe pse s'përdori ndonjë instrument më fisnik, si dielli, hëna, yjet, zjarri, apo ajri, por thjesht një njeri?” Përgjigjja është kjo. Zoti nuk erdhi që të bënte shfaqje. Ai erdhi të shëronte dhe të mësonte njerëzit e vuajtur. Nëse dikush do të donte të vinte për shfaqje, atij do t'i mjaftonte që thjesht të shfaqej dhe të mahniste spektatorët. Por për Atë që erdhi të shëronte dhe të mësonte, mënyra nuk ishte thjesht të banonte këtu, por dhe ta vinte Vetën në dispozicion të atyre që kanë nevojë për Të, dhe të shfaqej aq sa ata të mund ta duronin, pa zhvlerësuar vlerën e shfaqjes Hyjnore duke e tejkaluar aftësinë e tyre që ta pranonin.

Për më tepër, asgjë në krijim nuk kishte dalë nga udha e synimit të Perëndisë për të, përveç njeriut. As dielli, hëna,

qiejt, yjet, uji, apo ajri; asnjë prej tyre nuk ishte shmangur nga rendi i vet, por, duke e njohur Fjalën si Bërësin dhe Mbretin e vet, kishte mbetur siç ishte krijuar. Vetëm njerëzit, pasi hodhën poshtë atë që është e mirë, kanë shpikur hiçmosgjëra në vend të së vërtetës, dhe ia kanë veshur nderimin që i takon Perëndisë dhe njohurinë e Tij demonëve dhe njerëzve në forma të gurta. Pa dyshim, mirësia Hyjnore nuk mund ta anashkalonte një çështje kaq të rëndë. Por njerëzit nuk mund ta dallonin faktin se Ai rregullon dhe sundon mbi krijimin në tërësi. Atëherë, çfarë bën Ai? Zgjedh për instrument një pjesë të së tërës, pra, një trup njerëzor, dhe hyn brenda tij. Kështu, siguroi mundësinë që njerëzit ta njihnin Atë brenda pjesës, sepse nuk arrinin ta dallonin brenda tërësisë, dhe që ata që s'mund të ngrinin sytë drejt fuqisë së Tij të padukshme të mund ta dallonin dhe kundronin në ngjashmërinë me veten e tyre. Sepse, për shkak se janë njerëz, në mënyrë të natyrshme, ata do të mësonin ta njihnin Atin e Tij më shpejt dhe më drejtpërdrejt me anë të një trupi që përputhej me trupin e tyre dhe me anë të veprave Hyjnore të kryera përmes tij; sepse, duke i krahasuar veprat e Tij me të tyret, ata do të gjykonin se veprat e Tij nuk ishin njerëzore, por Hyjnore. Dhe nëse, siç thonë ata, do të ishte e padenjë që Fjala të shfaqte Vetën përmes veprave trupore, do të ishte po kaq e pavend që Ai ta bënte këtë përmes veprave të universit. Qenia e Tij brenda krijimit nuk nënkupton se Ai ka natyrën e krijimit; përkundrazi, gjithë gjërat e krijuara marrin nga fuqia e Tij. Në mënyrë të ngjashme, ndonëse Ai përdori trupin si instrument, nuk mori pjesë aspak në defektin e tij,⁶⁹ por përkundrazi e shenjtëroi me anë të banimit të Tij të brendshëm. A nuk thotë dhe Platoni, të cilin grekët e vlerësojnë kaq shumë, se Autori i Universit, pasi shikon se universi është tallandisur nga stuhia dhe po rrezikon të fundoset në gjendjen e shpërbërjes, zë vend te timoni i forcës së Jetës së universit, hyn në veprim për ta

shpëtuar dhe rregullon gjithçka? Atëherë, çfarë gjëje të pabesueshme ka kur themi se, për shkak se njerëzimi ishte larguar nga udha e duhur, Fjala zbriti mbi të dhe u shfaq si njeri, në mënyrë që, me anë të mirësisë së Tij të qenësishme dhe mjeshtërisë së Tij si timonier, ta shpëtonte nga stuhia?

§ 44

Mirëpo, mund të ndodhë që, ndonëse të turpëruar të bien dakord se ky kundërshtim është bosh, grekët të mundohen të parashtrojnë një kundërshtim tjetër. Ata do të thonë se, nëse Perëndia do të donte ta udhëzonte dhe shpëtonte njerëzimin, këtë mund ta kishte bërë, jo me anë të marrjes së një trupi nga ana e Fjalës së Tij, por thjesht me anë të shprehjes së vullnetit të Tij, ashtu siç i krijoi dhe në fillim. Përgjigjja e arsyeshme ndaj këtij kundërshtimi është se situatat në këto dy raste janë tejet të ndryshme. Në fillim, asgjë nuk ekzistonte; prandaj, gjithçka nevojitej, me qëllim që t'u jepte qenie gjithë gjërave, ishte që të shfaqej vullneti i Tij për ta bërë këtë. Por pasi njeriu erdhi në jetë, dhe gjërat që ekzistonin (jo gjërat që nuk ekzistonin) kërkonin të shëroheshin, ishte një rrjedhim i domosdoshëm që Shëruesi dhe Shpëtimtari të rreshtohej përkrah atyre gjërave që ekzistonin tashmë, me qëllim që të shëronte ligësinë që ekzistonte. Prandaj, për këtë arsye, Ai u bë njeri dhe përdori trupin si instrumentin e Tij njerëzor. Nëse kjo s'do të kishte qenë mënyra e përshtatshme, dhe nëse do të kishte vendosur të përdorte një instrument, si mund të kishte ardhur Fjala ndryshe? Dhe ku mund ta merrte instrumentin e Tij,

përveçse mes atyre që tashmë ekzistonin dhe kishin nevojë për Hyjninë e tij përmes një Personi si ta? Nuk ishin gjërat mosekzistuese që u nevojitej shpëtimi (sepse për to do të mjaftonte thjesht një fjalë krijuese), por njeriu – njeriu që ishte tashmë në ekzistencë dhe tashmë në procesin e shprishjes dhe rrënimit. Prandaj, ishte e natyrshme dhe e drejtë që fjala të përdorte një instrument njerëzor dhe, me anë të tij, t’u shpalosej të gjithëve.

Për më tepër, duhet të dish se shprishja që kishte pllakosur nuk ishte e jashtme ndaj trupit, por kishte zënë vend brenda tij. Prandaj, nevoja ishte që jeta të rrokte trupin duke i zënë vend prishjes, në mënyrë që, ashtu si vdekja u krijua brenda trupit, kështu dhe jeta të krijohej brenda tij. Po të kishte qenë vdekja jashtë trupit, edhe jeta, me të drejtë, mund të kishte qenë e tillë. Por nëse vdekja ishte brenda trupit, e ndërthurur në vetë substancën e tij dhe duke e zotëruar si të kishte qenë e shkrirë me trupin, atëherë ishte e nevojshme që, në vend të vdekjes, brenda trupit të ndërthurej Jeta, në mënyrë që trupi, duke e veshur në këtë mënyrë veten me jetë, të mund ta flakte tej shprishjen. Ta zëmë sikur Fjala të kishte ardhur jashtë trupit, dhe jo brenda tij. Sigurisht, Ai do ta kishte mposhtur vdekjen, sepse vdekja është e pafuqishme kundër Jetës. Por prishja e qenësishme brenda trupit do të kishte mbetur atje, gjithsesi. Prandaj, natyrshëm, Shpëtimtari mori një trup për Vete, me qëllim që trupi, duke qenë i ndërthurur si të thuash me jetën, të mos mbetej më një gjë e vdekshme dhe skllav i vdekjes, por, i veshur me pavdekësinë dhe i ringjallur prej vdekjes, që tani e tutje, të mbetej i pavdekshëm. Sepse,

pasi trupi veshi prishjen, nuk mund të ringjallej, veç nëse do të vishej me jetën; dhe përveç kësaj, vdekja, nga vetë natyra e saj, nuk mund të shfaqej përveçse në një trup. Prandaj, Ai veshi një trup, në mënyrë që në trup të mund të gjente vdekjen dhe ta fshinte. Dhe, me të vërtetë, si do të mund të provohej se Zoti është ndopak Jeta, nëse nuk do t'i kishte dhënë jetë asaj që i ishte nënshtuar vdekjes? Marrim një shembull. Hamullorja shkatërrohet natyrshëm nga zjarri; dhe ajo mbetet gjithsesi hamullore dhe i druhet rrezikut të zjarrit që ka aftësinë e natyrshme ta djegë, edhe kur qëndron larg zjarrit dhe në të vërtetë nuk digjet. Por ta zëmë se, në vend që thjesht ta ruajë hamulloren nga zjarri, dikush ta ngjyejë me një sasi amianti (substancë që thuhet se është e padjegshme nga zjarri). Atëherë, hamullorja nuk do t'i druhet më zjarrit, sepse ka veshur atë që zjarri s'e prek dot, dhe, kështu, është e sigurt. Pikërisht e njëjta gjë mund të thuhet për trupin dhe vdekjen. Nëse vdekja do të ishte mbajtur larg tij thjesht me anë të një urdhri, trupi do të kishte mbetur, prapëseprapë, i vdekshëm dhe i prishshëm, sipas natyrës së tij. Për ta parandaluar këtë, trupi veshi Fjalën e patruptë të Perëndisë dhe, si rrjedhojë, nuk i druhet më as vdekjes dhe as prishjes, sepse ka veshur Jetën si rrobë dhe prishja është hequr plotësisht prej brendësisë së tij.

§ 45

Prandaj, Fjala e Perëndisë veproi në mënyrë të logjikshme kur mori një trup dhe përdori një instrument njerëzor për të gjallëruar trupin. Ai veproi logjikshëm kur punoi përmes njeriut për të zbuluar Vetën kudo, si dhe përmes pjesëve të tjera të krijimit të Tij, aq sa asgjë nuk mbeti mangët nga Hyjnia dhe njohuria e Tij. Tani po ngre sërish pikën që përmenda më parë, pra, se Shpëtimtari e bëri këtë me qëllim që të mund të mbushte të gjitha gjërat, kudo, me njohurinë e Tij, ashtu siç ato janë mbushur tashmë me praninë e Tij, siç thotë dhe Shkrimi Hyjnor: “Gjithë universi u mbush me njohurinë e Zotit”.⁷⁰ Nëse njeriu ngre sytë drejt qiellit, atje shikon sistemin e Tij; por nëse s’shikon dot deri në qiell, por vetëm deri tek njerëzit, përmes veprave të Tij sheh fuqinë e Tij, të pakrahasueshme me fuqinë njerëzore, dhe mëson prej tyre se vetëm Ai, ndër njerëzit, është Perëndia Fjalë. Ose, nëse dikush ka marrë udhën e gabuar duke shkuar mes demonëve dhe u druhet atyre, ai mund të shohë këtë Njeri që i shporr demonët dhe, prej kësaj, të arrijë në gjykimin se Ai është vërtet Zotëria i tyre. Po kështu, nëse dikush është zhytur në elementin e ujit dhe mendon se uji është Perëndia – siç e adhurojnë egjiptianët vërtet ujin – ai mund të shohë sesi natyra e ujit ndryshohet prej Tij dhe mëson se Zoti është Krijuesi i gjithçkaje. Dhe nëse dikush zbret madje deri në botën e të vdekurve dhe mahnitet nga heronjtë që kanë zbritur atje, dhe i konsideron si perëndi, gjithsesi, ai mund të shohë faktin e ringjalljes së Krishtit dhe fitoren e Tij mbi vdekjen dhe të arsyetojë prej kësaj se, nga gjithë këta heronj, vetëm Ai është Zot dhe Perëndi.

Sepse Zoti preku gjithë pjesë e krijimit dhe i çliroi dhe i pastroi të gjitha ato nga çdo mashtrim. Siç thotë shën Pali: “Pasi zhveshi nga Vetja principatat dhe pushtetet, Ai triumfoi mbi kryq”,⁷¹ në mënyrë që askush mos të mund të mashtrohej më, por kudo të mund të gjejë Fjalën e

Perëndisë. Sepse, kështu, njeriu, i rrethuar nga çdo anë me veprat e krijimit dhe duke soditur kudo (në qiell, në botën e të vdekurve, në njerëzit dhe mbi tokë) natyrën e shpalosur Hyjnore të Fjalës, nuk mashtrohet më në lidhje me Perëndinë, por adhuron vetëm Krishtin, dhe përmes Tij njeh siç duhet Atin.

Prandaj, mbi këto baza arsyeje dhe parimi, do t'i bëjmë të heshtin edhe johebrenjtë. Por nëse ata mendojnë se këto argumente janë të pamjaftueshme për t'i mposhtur, do të vijojmë te kapitulli tjetër për të provuar argumentin tonë me fakte.

KAPITULLI 8

PËRGËNJESHTRIMI I JOHEBRENJVE – vijimi

§ 46

Kur filluan njerëzit të braktisnin adhurimin e idhujve, në mos po që nga koha kur Fjala e Perëndisë erdhi mes njerëzve? Kur pushuan orakujt dhe iu zbraz kuptimi, mes grekëve dhe kudo, përveçse që nga koha kur Shpëtimtari zbuloi Vetën në tokë? Kur filluan ata, që poetët i quajnë perëndi dhe heronj, që të konsideroheshin thjesht si vdekatarë, përveçse që nga koha kur Zoti mori prenë e vdekjes dhe ruajti të paprishshëm trupin që kishte veshur, duke e ringjallur së vdekurish? Ose, kur ra nën përçmim mashtrimi dhe marrëzia e demonëve, në mos po në kohën kur Fjala, Fuqia e Perëndisë, dhe Zotëruesi i gjithë këtyre, denjoi për hir të dobësisë së njeriut të shfaqej në tokë? Kur filluan të shkeleshin me këmbë praktika dhe teoria e magjisë, nëse mos po në kohën kur Fjala Hyjnore iu shfaq njerëzve? Me një fjalë, kur u bë marrëzi urtësia e grekëve, në mos po në kohën kur Urtësia e vërtetë e Perëndisë u shfaq mbi tokë? Në kohët e lashta, gjithë bota dhe çdo vend i saj ishte mashtruar nga adhurimi i idhujve dhe njerëzit mendonin se idhujt ishin të vetmit perëndi që ekzistonin. Por, tani, tejmbanë botës, njerëzit po lënë frikën nga idhujt dhe po gjejnë strehë te Krishti; dhe, duke e adhuruar Atë si Perëndi, ata vijnë përmes Tij për të njohur dhe Atin, të Cilin s’e njihnin më parë. Për më tepër, gjëja e mahnitshme është kjo: objektet e

adhurimit më parë ishin të shumëllojshme dhe të panumërta; çdo vend kishte idhullin e tij dhe i ashtuquajturi perëndi i një vendi nuk mund të kalonte në një vend tjetër me qëllim që të bindte njerëzit e atjeshëm që ta adhuronin, por madje mezi nderohej dhe nga të vetit. Kështu vërtet! Askush s'adhuronte perëndinë e fqinjit, por çdo njeri kishte idhullin e vet dhe mendonte se ai ishte zot i të gjithëve. Por tani vetëm Krishti adhurohet, si i Vetmi dhe i Njëjti mes gjithë popujve kudo; dhe atë që s'mund ta bënte dobësia e idhujve, pra, që të bindte edhe ata që banonin aty afër, e ka kryer Krishti. Ai ka bindur jo vetëm ata që janë pranë, por, me të vërtetë, gjithë botën për të adhuruar të vetmin dhe të njëjtin Zot dhe, përmes Tij, Atin.

§ 47

Po kështu, në kohët e mëparshme, çdo vend ishte përplot me mashtrimin e orakujve, dhe thëniet e orakujve të Delfit, Dodonës, Betisë, Likisë, Libisë, Egjiptit, atyre të Kabirit dhe Falltares konsideroheshin të mrekullueshme nga mendja e njerëzve. Por tani, që kur Krishti është shpallur kudo, edhe marrëzia e tyre ka reshtur. S'ka mbetur askush mes tyre që të japë më orakuj. Po kështu, asokohe, demonët mashtronin mendjen e njerëzve duke zënë vendbanim në burimet, lumenjtë, pemët, apo gurët, dhe u imponoheshin njerëzve të thjeshtë me mashtrime. Por tani, qysh prej shfaqjes Hyjnore të Fjalës, gjithë ky trillim ka reshtur, sepse me anë të shenjë së kryqit, kur njeriu pranon ta përdorë, ai i shporr mashtrimet e tyre. Po

kështu, njerëzit e kishin zakon t'i konsideronin perëndi ata që janë përmendur te poetët – Zeusin, Kronosin, Apolonin dhe heronjtë – dhe, duke i adhuruar, dolën nga udha e drejtë. Por tani që Shpëtimtari është shfaqur mes njerëzve, ata të tjerët kanë dalë në pah se janë njerëz të vdekshëm, dhe vetëm Krishti pranohet si Perëndi i vërtetë, Fjalë e Perëndisë dhe Perëndia vetë. Dhe ç'mund të themi për magjinë, që atyre u duket kaq e mrekullueshme? Përpara banimit të Fjalës në tokë, magjia ishte e fuqishme dhe vepruese mes egjiptianëve, kaldeasve dhe indianëve, dhe i mbushte të gjithë që e shihnin me tmerr dhe habi. Por me ardhjen e së Vërtetës dhe shfaqjen e Fjalës, edhe magjia është hedhur poshtë dhe shkatërruar plotësisht. Ndërsa për urtësinë greke dhe llafet e zhurmshme të filozofëve, me të vërtetë mendoj se asnjëri s'ka nevojë që t'i japim argument; sepse fakti i mahnitshëm është i dukshëm para të gjithëve, sepse me gjithë ato gjëra të shumta që patën shkruar, grekët s'ia dolën të bindnin përveçse pak njerëz nga vetë fqinjësia e tyre në lidhje me pavdekësinë dhe rregullimin e virtytshëm të jetës. Vetëm Krishti, duke përdorur gjuhë popullore dhe përmes punës së njerëzve që s'ishin të shkathët me gjuhën e tyre, ka bindur grupime të tëra njerëzish në mbarë botën që të përçmojnë vdekjen dhe t'u kushtojnë vëmendje gjërave që nuk vdesin, që të shohin përtej gjërave të kohës dhe të sodisin gjërat e përjetshme, që të mos mendojnë aspak për lavdi tokësore por të përpiqen vetëm të arrijnë pavdekësinë.

§ 48

Këto fjalë që kemi thënë s'janë thjesht fjalë: ato vërtetohen nga përvoja e vërtetë e jetës. Kushdo që dëshiron mund të shohë provën e lavdisë në virgjëreshat e Krishtit e në djemtë e rinj që praktikojnë dëlirësinë si pjesë të fesë së tyre, si dhe në sigurinë e pavdekësisë në grupin⁷² kaq të madh dhe të gëzuar të martirëve. Po kështu, kushdo mund ta provojë atë që thamë edhe me një mënyrë tjetër me anë të përvojës. Shko në vetë praninë e mashtrimit të demonëve, mashtrimit të orakujve dhe çudirave të magjisë, përdor shenjën e kryqit me të cilin tallen të gjithë, thuaj vetëm Emrin e Krishtit, dhe do të shohësh sesi përmes Tij, demonët shpartallohen, orakujt pushojnë dhe çdo magji dhe ystje pështjellohet⁷³ .

Atëherë, kush është ky Krisht dhe sa i madh është Ai, i Cili me anë të Emrit dhe pranisë së Vet lë në hije dhe pështjellon gjithçka nga të gjitha anët, dhe i Cili është i vetmi që është i fortë kundër të gjithëve dhe ka mbushur tërë botën me mësimin e Tij? Le ta na e thonë grekët, që tallen me Të pa kufi dhe turp. Nëse Ai është njeri, si ka mundësi që një njeri ka dalë më i fortë se të gjithë ata që grekët vetë i konsiderojnë perëndi, dhe me anë të fuqisë së Vet ka treguar se ata janë një hiç? Nëse e quajnë magjistar, si është e mundur që me anë të një magjistari të shkatërrohet çdo lloj magjie, në vend që të forcohet më tej? Nëse Ai do të kishte mposhtur disa magjistarë, ose do ta kishte treguar Vetën më të fortë ndaj vetëm njërit prej tyre, ata mund të mendonin me të drejtë se Ai ia kishte dalë të mposhte të tjerët vetëm me anë të aftësisë së Tij më të madhe. Por fakti është se kryqi i Tij ka mposhtur çdo magji në mënyrë të plotë dhe ka triumfuar

mbi vetë emrin e saj. Prandaj, është e qartë se Shpëtimtari nuk është magjistar, sepse vetë demonët që magjistarët u bëjnë thirrje marrin arratinë prej Tij, si ta kishin Zotërinë e tyre. Atëherë, kush është Ai? Le të na e thonë grekët, që kanë si synim serioz vetëm talljen! Ndoshta do të thonë se edhe Ai është demon, dhe kjo është arsyeja pse i mposhti. Por edhe kështu, na takon neve të qeshim, sepse mund t'i mposhtim grekët me të njëjtat prova si më parë. Si mund të ishte demon Ai që shporr demonët? Nëse do të kishte mposhtur vetëm disa prej tyre, atëherë, grekët mund të mendonin me të drejtë se Ai triumfoi mbi ta përmes fuqisë së Drejtuesit të tyre (siç kanë thënë, në të vërtetë, judenjtë, duke dashur që ta fyenin). Por meqë, sërish, edhe këtu, fakti është se, thjesht duke u përmendur Emri i Tij, gjithë marrëzia e demonëve çrrënjohet dhe ia mbath me të katra, duket qartë se grekët edhe këtu e kanë gabim, dhe Zoti e Shpëtimtari ynë, Krishti, nuk është një fuqi demoniake, siç pohojnë ata.

Atëherë, nëse Shpëtimtari nuk është as thjesht njeri, as magjistar, as një prej demonëve, por, me anë të natyrës së Tij Hyjnore i ka pështjelluar dhe lënë në hije mendimet e poetëve, mashtrimin e demonëve dhe urtësinë e grekëve, duhet të jetë e qartë dhe do të pranohet nga të gjithë se Ai është me të vërtetë Biri i Perëndisë, Fjala Ekzistuese, Urtësia dhe Fuqia e Atit. Kjo është arsyeja pse veprat e Tij s'janë thjesht vepra njerëzore, por, si në mënyrë të qenësishme, ashtu dhe në krahasim me veprat e njerëzve, pranohen se janë mbinjerëzore dhe vërtet vepra të Perëndisë.

§ 49

Për shembull, cili njeri që ka ekzistuar ndonjëherë ka formuar një trup për veten vetëm nga një virgjëreshë? Apo cili njeri ka shëruar ndonjëherë kaq shumë sëmundje sa Zoti i të gjithëve? Kush e riktheu atë që i mungonte natyrës së njeriut, ose e bëri të verbrin që nga lindja që të shikonte? Asklepi u hyjnizua nga grekët sepse praktikoi artin e shërimit dhe zbuloi barna si ilaçe për sëmundjet e trupit, sigurisht, jo duke i formuar vetë nga toka, por duke i zbuluar me anë të studimit të natyrës. Por ç'është kjo në krahasim me atë që bëri Shpëtimtari kur, në vend që thjesht të shëronte një plagë, modeloi qenien në thelb dhe i riktheu shëndetin gjësë që kishte formuar? Edhe Herkuli adhurohet si perëndi nga grekët sepse luftoi kundër burrave të tjerë dhe vrau kafshë të egra me dinakëri. Por a ka krahasim kjo me atë që bëri Fjala, kur shporri nga njerëzit sëmundjet, demonët, madje dhe vetë vdekjen? Edhe Dionisi adhurohet mes tyre, sepse u mësoi njerëzve dehjen; por ata tallen me Shpëtimtarin dhe Zotin e vërtetë të të gjithëve, i Cili u mësoi njerëzve përkoren.

Gjithsesi, kjo mjafton tash për tash. Çfarë do të thonë ata për mrekullitë e tjera të natyrës së Tij Hyjnore? Në vdekjen e cilit njeri u errësua dielli dhe u drodh toka? Njerëzit vdesin edhe sot, madje vdisnin edhe përpara asaj kohe. Kur ndodhën gjithë këto mrekulli në rastin e tyre? Po kështu, a t'i kapërcejmë veprat e kryera në trupin e Tij tokësor dhe të përmendim ato që u kryen pas ringjalljes

së Tij? A ka mbizotëruar ndonjëherë kudo mësimi i ndonjë njeriu, në ndonjë vend a kohë, si i vetmi dhe i njëjti mësim, që nga njëri skaj i tokës tek tjetri, aq sa adhurimi i tij të ketë rrjedhur plotësisht përmes çdo vendi? Sërish, nëse (siç thonë ata) Krishti është vetëm njeri dhe jo Perëndia Fjalë, pse nuk e ndalojnë perënditë e grekëve që të hyjë në zotërimet e tyre? Ose, nga ana tjetër, pse vetë Fjala, që banon mes nesh, i jep fund adhurimit të tyre me anë të mësimit të Tij dhe ua turpëron mashtrimet?

§ 50

Shumë vetë kanë qenë mbretër dhe sundues të tokës para Tij. Po kështu, historia na tregon për shumë vetë mes kaldeasve, egjiptianëve dhe indianëve, që ishin njerëz të urtë dhe magjistarë. Por cili prej tyre (nuk them vetëm pas vdekjes së tij, por edhe kur ishte ende në këtë jetë) ka qenë ndonjëherë në gjendje që të triumfonte kaq shumë sa të mbushte gjithë botën me mësimin e tij dhe të nxirrte një turmë kaq të madhe nga frika e tmerrshme e idhujve, sa ka fituar Shpëtimtari ynë nga idhujt? Filozofët grekë kanë përpiluar kaq shumë vepra me aftësi bindëse dhe mjeshtëri të madhe fjalësh; por ç'fryt mund të na tregojnë për këtë punë, që të mund të krahasohet me frytin që ka treguar kryqi i Krishtit? Mendimet e tyre të mençura ishin bindëse, derisa vdiqën; por edhe gjatë jetës, ndikimi i tyre në dukje u kundërpeshua nga rivaliteti me njëri-tjetrin, sepse ata ishin njerëz ziliqarë dhe mbanin fjalime kundër njëri-tjetrit. Por Fjala e

Perëndisë, sipas një paradoksi të habitshëm, ndonëse i mësonte njerëzit me një gjuhë më të ulët, i ka lënë në hije edhe sofistët më në zë dhe, duke pështjelluar mësimet e tyre dhe duke i tërhequr gjithë njerëzit tek Vetja, ka mbushur bashkësitë e Tij. Për më tepër (dhe kjo është gjëja e mahnitshme), duke shkuar si Njeri në vdekje, Ai ka pështjelluar gjithë thëniet e fryra të njerëzve të urtë në lidhje me idhujt. Sepse vdekja e kujt i ka shporrur ndonjëherë demonët, ose vdekjes së kujt i janë druajtur ndonjëherë demonët, veç asaj të Krishtit? Sepse atje ku përmendet Shpëtimtari, çdo demon shporret. Ose, kush i ka çliruar kaq shumë njerëzit nga pasionet e tyre të natyrshme sa që kurvëruesit të jenë bërë të dëlirë, vrasësit të mos vringëlljnë më shpatën, dhe ata që më parë ishin frikacakë e burracakë të sillen me guxim si burra të vërtetë? Me një fjalë, çfarë i bindi barbarët dhe paganët në çdo vend që të linin marrëzinë e tyre dhe t'i vinin veshin paqes, në mos besimi i Krishtit dhe shenja e kryqit? Ç'gjëra të tjera u kanë dhënë njerëzve një besim kaq të sigurt në pavdekësinë sa ç'ka bërë kryqi i Krishtit dhe ringjallja e trupit të Tij? Grekët tregonin gjithfarëlloj përrallash të rreme, por nuk mund të pohonin kurrë se idhujt e tyre ishin ringjallur së vdekurish: madje, atyre as nuk u shkonte ndër mend se trupi mund të ekzistojë sërish pas vdekjes. Dhe ne jemi veçanërisht gati që t'i dëgjojmë se ç'kanë për të thënë për këtë pikë, sepse me anë të këtyre mendimeve ata kanë nxjerrë në pah dobësinë e idhujtarisë së tyre, duke i dhënë, në të njëjtën kohë, Krishtit mundësinë e ringjalljes trupore, aq sa, në këtë mënyrë, Ai të mund të pranohet nga të gjithë si Biri i Perëndisë.

§ 51

Po kështu, cili njeri, qoftë pas vdekjes, apo gjatë jetës, i mësoi njerëzit për virgjërinë dhe nuk e konsideroi këtë virtyt të pamundur për qeniet njerëzore? Por Krishti, Shpëtimtari ynë dhe Mbreti i të gjithëve, ka triumfuar kaq shumë me mësimin e Tij mbi këtë temë, saqë edhe fëmijët që s'kanë arritur ende moshën e ligjshme, zotohen për atë virgjëri që e tejkalon ligjin. Dhe cili njeri ka qenë ndonjëherë në gjendje të depërtojë edhe te skithasit e etiopasit, partët, armenianët, apo te ata që thuhet se jetojnë përtej Hirkanisë, apo dhe te egjiptianët e kaldeasit, popuj që i kushtohen magjisë dhe janë më tepër se natyrshëm të skllavëruar nga frika e demonëve dhe janë të egër në sjellje, dhe ka qenë në gjendje t'u predikojë të gjithëve virtytin dhe vetëkontrollin dhe ka folur kundër adhurimit të idhujve, siç ka bërë Zoti i të gjithëve, Fuqia e Perëndisë, Zoti ynë Jezu Krisht? Por, Ai nuk predikoi vetëm përmes dishepujve të Vet, por punoi kaq bindshëm në mendjen e njerëzve saqë, pasi lanë zakonet e tyre të egra dhe adhurimin e perëndive të paraardhësve, ata mësuuan të njihnin Krishtin dhe, përmes Tij, të adhuronin Atin. Kur ishin ende idhujtarë, grekët dhe barbarët ishin gjithmonë në luftë me njëri-tjetrin, madje ishin mizorë dhe me vetë farefisin e tyre. Askush s'mund të udhëtonte me tokë a det nëse nuk ishte i armatosur me shpata, për shkak të grindjeve të tyre të papajtueshme me njëri-tjetrin. Madje, gjithë jetën e kalonin me armë, shpata zëvendësoi shkopin dhe ishte

baza e çdo ndihme. Gjatë gjithë asaj kohe, siç e thashë më parë, ata u shërbenin idhujve e u ofronin flijime demonëve, por, me gjithë mahnitjen besëtyte që shoqëronte adhurimin e tyre të idhujve, asgjë s'mund t'i bënte të hiqnin dorë nga zakoni i shpirtit luftarak të tyre. Por, ndonëse kjo është e habitshme të thuhet, që kur erdhën tek shkolla e Krishtit, si njerëz që i bren vërtet ndërgjegjja, ata kanë lënë mënjane mizorinë e tyre vrastare dhe nuk u shkon në mendja për luftë. Përkundrazi, gjithçka është paqe mes tyre dhe asgjë s'mbetet, veç dëshirës për miqësi.

§ 52

Atëherë, kush është Ai që ka bërë këto gjëra dhe ka bashkuar në paqe ata që urrenin njëri-tjetrin, veç Biri i Atit, Shpëtimtari i përbashkët i të gjithëve, Jezu Krishti, i Cili, me anë të dashurisë së Vet, vuajti gjithçka për shpëtimin tonë? Për më tepër, kjo paqe që do të kryente Ai është parashikuar qysh nga fillimi, sepse Shkrimi thotë: “Ata do t'i farkëtojnë shpatat në plugje dhe heshtat në drapërinj, dhe njëri komb nuk do të ngrejë shpatën kundër tjetrit, dhe as nuk do të mësojnë më që të kryejnë luftëra”.⁷⁴ Dhe kjo nuk është aspak e pabesueshme. Barbarët e sotëm janë natyrshëm të egër në zakonet e tyre, dhe për sa kohë u bëjnë flijime idhujve lëshohen me egërsi kundër njëri-tjetrit dhe s'mund të durojnë një orë të vetme pa armë. Por kur dëgjojnë mësimin e Krishtit, menjëherë lënë luftën dhe i futen bujqësisë; nuk armatosen më me shpata, por zgjatin duart në lutje. Me një fjalë, në vend që të luftojnë me njëri-tjetrin, ata rrokin armët kundër djallit dhe demonëve, dhe i mposhtin me anë të vetëkontrollit dhe sinqeritetit të shpirtit

të tyre. Këto fakte janë provë e natyrës Hyjnore të Shpëtimtarit, sepse Ai u ka mësuar njerëzve atë që s'mund ta mësonin kurrë mes idhujve. Po kështu, kjo nxjerr në pah (madje jo pak) dobësinë dhe vlerën boshe të demonëve dhe idhujve, sepse, për shkak se e njihnin dobësinë e vet, demonët i vinin vazhdimisht njerëzit të luftonin kundër njëri-tjetrit, sepse druheshin se mos, nëse njerëzit pushonin së luftuari me njëri-tjetrin, do të ktheheshin të sulmonin vetë demonët. Sepse, me të vërtetë, dishepujt e Krishtit, në vend që të luftojnë kundër njëri-tjetrit, qëndrojnë të rreshtuar kundër demonëve me anë të zakoneve dhe veprimeve të tyre të virtytshme, i përzënë dhe tallen me komandantin e tyre, djallin. Ata janë të dëlirë edhe në rini, durojnë në kohë sprove dhe këmbëngulin në mundime. Kur fyhen, tregohen të duruar, kur plaçkiten, e trajtojnë si një gjë të parëndësishme, dhe gjëja e mrekullueshme është se trajtojnë si të parëndësishme vetë vdekjen dhe bëhen martirë të Krishtit.

§ 53

Dhe këtu kemi një tjetër provë të natyrës Hyjnore të Shpëtimtarit, që është vërtet dhe plotësisht mahnitëse. Cili njeri i thjeshtë, magjistar, tiran, apo mbret, ka qenë ndonjëherë në gjendje që të bëjë kaq shumë gjëra i vetëm? A ka luftuar ndokush ndonjëherë kundër gjithë sistemit të adhurimit të idhujve, gjithë ushtrisë së demonëve, gjithë magjisë dhe gjithë urtësisë së grekëve, në një kohë kur të gjithë këta ishin të fortë, po përparonin dhe po mashtronin gjithkënd, siç bëri Zoti ynë, vetë Fjala e Perëndisë? Madje, edhe tani Ai po nxjerr në pah në mënyrë të padukshme gabimin e gjithkujt, dhe i vetëm po ua merr gjithë njerëzit nga dora atyre, aq sa ata që dikur adhuronin idhujt, tani i

shkelin me këmbë, magjistarët me emër djegin librat e tyre dhe të mençurit preferojnë interpretimin e ungjijve mbi çdo studim tjetër. Ata po braktisin ato që adhuronin më parë; adhurojnë dhe rrëfejnë si Krisht dhe Perëndi Atë që dikur e përqeshnin si të kryqëzuar. Të ashtuquajturat perëndi të tyre shpartallohen nga shenja e kryqit, dhe Shpëtimtari i kryqëzuar shpallet në mbarë botën si Perëndi dhe Bir i Perëndisë. Për më tepër, perëndive të adhuruara mes grekëve tani po u del boja mes tyre për shkak të gjërave të turpshme që kryenin ata, sepse ata që pranojnë mësimin e Krishtit janë më të dëlirë në jetë se ta. Nëse këta, dhe të tjerët si ta, janë vepra njerëzore, atëherë le ta na tregojë dikush vepra të ngjashme të kryera nga njerëzit në kohët e mëparshme, dhe do të na bindë. Por nëse ato tregohen se janë (dhe janë vërtet) vepra të Perëndisë dhe jo të njerëzve, pse jobesimtarët tregohen kaq të pafe dhe nuk pranojnë Zotërinë që i krijoi? Ata janë të goditur si njeriu që nuk arrin të dallojë Perëndinë Modelues përmes veprave të krijimit. Sepse, me siguri, nëse do të kishin dalluar natyrën e Tij hyjnore përmes pushtetit të Tij mbi universin, do të kuptonin edhe se veprat trupore të Krishtit nuk janë njerëzore, por janë veprat e Shpëtimtarit të të gjithëve: Fjalës së Perëndisë. Dhe po ta kishin kuptuar këtë, siç thotë Pali: “Nuk do ta kishin kryqëzuar Zotin e lavdisë”.⁷⁵

§ 54

Pra, ashtu si ai që dëshiron të shohë Perëndinë (i Cili, nga vetë natyra, është i padukshëm dhe s’mund të shihet), mund të arrijë ta perceptojë dhe ta njohë përmes veprave të Tij, kështu dhe ai që nuk e shikon Krishtin me arsyen e vet, të paktën le ta shqyrtojë në veprat e Tij

trupore dhe të vërë në provë nëse ato janë vepra njeriu, apo të Perëndisë. Nëse janë vepra të njeriut, atëherë, le ta përqeshë; por nëse janë të Perëndisë, le të mos tallet me gjërat që nuk janë objekt i denjë për tallje por, përkundrazi, le ta pranojë këtë fakt dhe të mahnitet që gjërat hyjnore na janë zbuluar me mjete kaq të përlulura, që përmes vdekjes mosvdekja na është bërë e njohur, dhe përmes Mishërimit të Fjalës është shpallur Mendja, nga rrjedhin të gjitha gjërat, si dhe Kryesi dhe Urdhëruesi i saj, vetë Fjala e Perëndisë. Me të vërtetë, Ai u vesh me njerëzimin, që ne të mund të bëhemi Perëndi. E shfaq Vetën me anë të një trupi me qëllim që ne të mund të perceptojmë Mendjen e Atit të padukshëm. Ai duroi turpin prej njerëzve, që ne të mund të trashëgojmë pavdekësinë. Ai Vetë nuk u dëmtua nga kjo, sepse është i palëndueshëm dhe i paprishshëm; por, me anë të vetë palëndueshmërisë së Tij, Ai ruajti dhe shëroi njerëzit që vuanin për hir të të cilëve i duroi këto gjëra. Shkurt, të tilla dhe kaq të shumta janë arritjet e Shpëtimtarit që rrjedhin nga Mishërimi i Tij, sa që nëse përpiqemi t'i numërojmë është njësoj si të sodisim detin e hapur dhe të përpiqemi të numërojmë valët. S'mund t'i shohësh dot të gjitha valët me sy, sepse kur përpiqesh ta bësh këtë, valët që vijnë më pas të çorodisin shqisat. Po kështu, kur dikush dëshiron që të kuptojë gjithë arritjet e Krishtit në trup, s'mund ta bëjë dot, edhe sikur t'i numërojë me radhë, sepse gjërat që e tejkalojnë mendjen e tij janë gjithnjë më tepër sesa ato që ai mendon se ka kuptuar.

Prandaj, ashtu si ne s'mund të flasim mjaftueshëm qoftë dhe për një pjesë të veprës së Tij, është më mirë që të

mos flasim për të as në tërësi. Prandaj, do të përmendim vetëm një gjë më tepër, dhe pastaj do t'jua lëmë juve tërësinë që të mahniteni. Sepse, me të vërtetë, gjithçka e kësaj vepre është e mrekullueshme, dhe kudo që njeriu kthen vështrimin, shikon natyrën Hyjnore të Fjalës dhe shtanget nga mahnitja.

§ 55

Thelbi i asaj që kemi thënë deri tani mund të përmbliidhet si më poshtë. Që nga koha kur Shpëtimtari erdhi në mesin tonë, idhujtaria jo vetëm që s'po rritet më, por po pakësohet dhe, shkallë-shkallë, po resht. Në mënyrë të ngjashme, urtësia e grekëve jo vetëm që nuk po bën më asnjë përparim, por dhe ajo që ekzistonte po zhduket. Dhe demonët, jo vetëm që s'po vazhdojnë t'u imponohen njerëzve me mashtrimet, orakujt dhe magjitë e tyre, por shpartallohen nga shenja e kryqit sapo provojnë ta bëjnë këtë. Nga ana tjetër, ndërsa idhujtaria dhe gjithçka tjetër që i kundërvihet besimit të Krishtit po rrëgjohet, dobësohet dhe rrëzohet, shikoni – mësimi i Shpëtimtarit po rritet kudo! Adhuroni, pra, Shpëtimtarin “i Cili është mbi të gjithë” dhe është i fuqishëm, madje Perëndinë Fjalë, dhe dënoni ata që po mposhten dhe po zhduken prej Tij. Kur vjen dielli, errësira nuk mbizotëron më; çdo pjesë që mbetet prej saj, zhduket. Po kështu, tani që ka ndodhur shfaqja Hyjnore e Fjalës së Perëndisë, errësira e idhujve nuk mbizotëron më, dhe të gjitha pjesët e botës, në çdo drejtim, po ndriçohen nga mësimi i Tij. Në mënyrë të ngjashme, nëse një mbret sundon diku, por

qëndron në shtëpinë e vet dhe nuk lejon që ta shohin, shpesh ndodh që disa njerëz të pabindur, duke përfutur nga tërheqja e tij, shpallin veten mbret në vend të tij; dhe secili prej tyre, i veshur me dukjen e pozitës mbretërore, mashtron njerëzit e thjeshtë të cilët, për shkak se s'mund të hyjnë në pallat dhe të shohin mbretin e vërtetë, mashtrohen thjesht duket dëgjuar se dikush thirret mbret. Mirëpo, kur del mbreti i vërtetë dhe shfaqet hapur, gjërat qëndrojnë ndryshe. Mashtruesit e pabindur dalin në pah për shkak të pranisë së tij, dhe njerëzit, si shohin mbretin e vërtetë, i braktisin ata që më parë i mashtronin. Në të njëjtën mënyrë, më parë, demonët u imponoheshin njerëzve dhe merrnin për vete nderimin që i takonte Perëndisë. Por që kur Fjala e Perëndisë u shfaq në trup, dhe na bëri të njohur vetë Atin e Tij, mashtrimi i demonëve është ndalur dhe detyruar të zhduket; dhe njerëzit, duke kthyer sytë drejt Perëndisë të vërtetë, Fjalës së Atit, braktisin idhujt dhe arrijnë të njohin Perëndinë e vërtetë.

Tani kjo është provë se Krishti është Perëndi, Fjala dhe Fuqia e Perëndisë. Sepse, ndërsa gjërat njerëzore pushojnë dhe fakti i Krishtit mbetet, është e qartë për të gjithë se gjërat që pushojnë janë të përkohshme, ndërsa ai që mbetet është Perëndi dhe vetë Biri i Perëndisë, i vetëmlinduri Fjalë.

KAPITULLI 9

PËRMBYLLJE

§ 56

Kjo, pra, Makarius, është oferta jonë për ty që e do Krishtin: një shpallje e shkurtër e besimit të Krishtit dhe shfaqjes së natyrës së Tij Hyjnore ndër ne. Kjo do të të japë një pikënisje, ndërsa ti duhet të vijosh të provosh të vërtetën e saj me anë të studimit të Shkrimeve. Ato u shkruan dhe frymëzuan nga Perëndia; ndërsa ne, që kemi mësuar nga mësuesit e frymëzuar që lexuan Shkrimet dhe u bënë martirë për hir të Hyjnisë së Krishtit, i kontribuojmë më tej zellit tënd për të nxënë. Nga Shkrimet do të mësosh dhe për shfaqjen e Tij të dytë ndaj nesh, vërtet të lavdishme dhe hyjnore, kur Ai nuk do të vijë në përulësi por në lavdinë që i takon; jo më në poshtërim, por në madhësi; jo më për të vuajtur por për të derdhur mbi ne gjithë frytin e kryqit të Tij: ringjalljen dhe mosprishjen. Atëherë, Ai s'do të gjykohet më, por, përkundrazi, do të jetë vetë Gjykatës; do të gjykojë gjithsecilin dhe të gjithë sipas veprave që kanë kryer në trup, të mira apo të këqija qofshin. Atëherë, për të mirët është rezervuar mbretëria qiellore, kurse për ata që kryejnë ligësinë, errësira e jashtme dhe zjarri i përjetshëm. Kështu thotë dhe Zoti vetë: “Ja ku po ju them: që tash e tutje, do të shihni Birin e Njeriut të ulur në të djathtë të pushtetit, duke ardhur mbi retë e qiellit në lavdinë e Atit”.⁷⁶ Për t'u përgatitur për atë Ditë, kemi një nga thëniet e Tij: “Gatituni dhe vigjiloni, sepse nuk e dini orën kur vjen Ai”.⁷⁷ Ndërsa i lumi Pal thotë: “Të gjithë duhet të qëndrojmë përpara selisë së gjykatës të Krishtit, që gjithsecili të marrë sipas asaj që kreu në trup, të mirë apo të keqe”.⁷⁸

§ 57

Por, për hetimin dhe kuptimin e drejtë të Shkrimeve, nevojitet një jetë e mirë dhe një shpirt i pastër. Nevojitet dhe që virtyti i krishterë ta drejtojë mendjen që të kuptojë (me aq sa mundet natyra njerëzore) të vërtetën në lidhje me Perëndinë Fjalë. S'mund ta kuptosh dot mësimin e shenjtorëve nëse nuk ke mendje të pastër dhe nuk përpiqesh të imitosh jetën e tyre. Kushdo që dëshiron të vështrojë dritën e diellit, natyrshëm fshin më parë sytë, me qëllim që të bëjë, me aq sa mundet, një përafri me pastërtinë e asaj që po shikon; dhe njeriu që dëshiron të shohë një qytet, apo vend, shkon vetë atje për ta bërë këtë. Në mënyrë të ngjashme, kushdo që dëshiron të kuptojë mendjen e shkruesve të shenjtë duhet, më parë, të pastrojë jetën e vet, dhe t'u afrohet shenjtorëve duke kopjuar veprat e tyre. Kështu, i bashkuar, në këtë mënyrë, me ta në një bashkësi jete, ai do të kuptojë gjërat që iu zbuluan atyre nga Perëndia dhe, pasi t'i shpëtojë, që në atë çast e tutje, rrezikut që kërcënon mëkatarët në gjykim, do të marrë atë që është rezervuar për shenjtorët në mbretërinë e qiellit. Për atë shpërblim është shkruar: "As syri s'i ka parë, dhe as veshi s'i ka dëgjuar, dhe as nuk kanë hyrë në zemër të njeriut, gjërat që ka përgatitur Perëndia"⁷⁹ për ata që bëjnë një jetë të perëndishme dhe duan Perëndinë e Atin në Krishtin Jezus, Zotin tonë. Përmes Tij, dhe me Të, i qoftë Atit vetë, bashkë me Birin vetë, në Frymën e Shenjtë, nderimi, fuqia dhe lavdia në jetë të jetëve. Amen.

SHTOJCA

LETRA E SHËN ATHANASIT DREJTUAR MARSELINIT PËR INTERPRETIMIN E PSALMEVE

I dashur Marselin,

Vendosmëria jote në Krishtin më mbush me admirim. Jo vetëm që po e mban veten mirë në sprovën e tanishme, me gjithë vuajtjen që mbart me vete ajo, por edhe po jeton sipas rregullit dhe, siç më thotë prurësi i letrës sate, po e përdor kohën e lirë që të ka shkaktuar sëmundja e kohëve të fundit për të studiuar gjithë materialin e Shkrimeve të Shenjta dhe sidomos Psalmet. Ai thotë se po përpiqesh të rrokësh forcën dhe kuptimin e brendshëm të çdo Psalmi. Shkëlqyer! Edhe unë u jam përkushtuar Psalmeve, ashtu si dhe gjithë Biblës; madje, një herë fola me një plak të zellshëm dhe studioz, i cili kishte punuar së tepërmi me librin e Psalmeve. Ai më foli për to me bukuri dhe forcë të madhe bindëse, duke u shprehur qartë, teksa mbante në dorë një libër Psalmesh. Prandaj, do të të shkruaj gjërat që më tha ai:

BIR, të gjitha librat e shkrimeve, si Dhiata e Vjetër, dhe e Reja, janë frymëzuar nga Perëndia dhe janë të dobishme për udhëzim, siç thotë dhe Apostulli; por atyre që e studiojnë vërtet, libri i Psalmeve u jep një thesar të veçantë. Sigurisht, gjithsecili libër i Biblës ka mesazhin e vet të veçantë: për

shembull, Pentatuku tregon për fillimin e botës, punët e patriarkëve, daljen e Izraelit nga Egjipti, dhënien e Ligjit, si dhe rregullimin e tabernakullit dhe priftërisë; Jozueu, Gjyqtarët dhe Samueli përshkruajnë ndarjen e trashëgimisë, veprat e gjyqtarëve dhe prejardhjen e Davidit; Mbretërit dhe Kronikat shënojnë veprat e mbretërve, Ezra tregon çlirimin nga robëria, kthimin e popullit dhe ndërtimin e tempullit dhe qytetit; Profetët parashikojnë ardhjen e Shpëtimtarit, na sjellin në mendje urdhërimet, qortojnë shkelësit dhe kanë një fjalë të veçantë edhe për johebrenjtë. Pra, secili prej këtyre librave është si një kopsht që rrit nga një lloj fryti të veçantë; nga ana tjetër, libri i Psalmeve është një kopsht që, përveç frytit të vet të veçantë, rrit dhe disa fryte të të gjithë librave të tjerë. Për shembull, për krijimin, për të cilin lexojmë te Zanafilla, flitet te Psalmi 19: “Qiejt shpallin lavdinë e Perëndisë, dhe kupa qiellore shpalos veprën e duarve të Tij”, dhe sërish tek Psalmi 24: “Toka është e Zotit dhe gjithçka që përmban ajo: toka e banuar dhe të gjithë që banojnë në të. Ai vetë shtriu themelet e saj mbi dete”. Dalja nga Egjipti, për të cilën tregojnë Eksodi, Numrat dhe Ligji i Përtërirë, këndohet siç duhet tek Psalmet 87, 105, 106 dhe 114. “Kur Izraeli doli nga Egjipti”, thotë ky i fundit, “Shtëpia e Jakobit nga mesi i një populli të huaj, Juda u bë vendi i tij i shenjtë dhe Izraeli erdhi nën autoritetin e tij”. “Ai dërgoi Moisiun, shërbëtorin e Tij”, shpall Psalmi 105, “Aronin, të cilin kishte zgjedhur Ai. Ai tregoi mes tyre fjalët e shenjave të Tij, dhe mrekullitë e Tij në tokën e Hamit. Dërgoi errësirën, dhe u err, dhe ata s’iu bindën fjalës së Tij. I ktheu ujerat e tyre në gjak dhe u vrau peshqit: toka e tyre prodhoi bretkosa, madje dhe në apartamentet e mbretit. Ai foli dhe erdhën pleshta e mushkonja në gjithë banesat e tyre”; dhe kështu më radhë, në gjithë këtë Psalm dhe në tjetrin, gjejmë trajtimin e të njëjtave gjëra. Sa për tabernakullin dhe priftërinë, gjejmë se përmenden tek Psalmi 29, i kënduar kur po transportohej

tabernakulli:⁸⁰ “O bij të Perëndisë, sillini Zotit, sillini Zotit desh të rinj, sillini Zotit lavdi dhe nder”. Përmenden edhe veprat e Jozueut, birit të Nunit, dhe ato të gjyqtarëve, por kësaj here në Psalmin 105: “Ata iu ndërtuan qytete ku të banonin, mbollën fusha dhe vreshta”, sepse toka e premtuar iu dha në duart e tyre pikërisht nën drejtimin e Jozueut. Dhe kur lexojmë në mënyrë të përsëritur në po këtë Psalm: “Ata i klithën Zotit në telashin e tyre dhe Ai i shpëtoi nga fatkeqësia”, kjo flet për periudhën e gjyqtarëve, sepse atëherë i thirri populli Atij, dhe Ai ngriti gjyqtarë që t’i çlironte nga shtypësit, sa herë që dilte nevoja. Në të njëjtën mënyrë, Psalmi 20 ka parasysh mbretërit kur këndon: “Disa u besojnë karrocave të luftës dhe disa kuajve, por ne do të fitojmë lavdi me anë të Emrit të Zotit, Perëndisë tnë. Ata u përkulën dhe ranë; por ne ngrihemi dhe qëndrojmë në këmbë”. Dhe Psalmi 126 i Psalmeve Graduale flet për atë që tregon Ezra: “Kur Zoti i ktheu robërit e Sionit, u bëmë njerëz të ngushëlluar”; në mënyrë të ngjashme, Psalmi 122: “U gëzova kur më thanë, Do të shkojmë në Shtëpinë e Zotit. Këmbët tona ndalën para portave të tua, o Jerusalem! Jerusalemi është ndërtuar si një qytet që ka bashkësi brenda vetes: atje shkojnë fiset, fiset e Zotit, për t’i dëshmuar Izraelit”.

Siç e shikon, pra, të gjitha temat e përmendura në librat historikë përmenden edhe tek Psalme të ndryshme. Por kur vijmë tek çështjet për të cilat flasin Profetët, shohim se këto përmenden pothuajse kudo në Psalme. Për ardhjen e Shpëtimtarit dhe mënyrën sesi (ndonëse është Perëndi) Ai do të banojë mes nesh, Psalmi 50 thotë: “Perëndia, vetë Perëndia ynë, do të vijë haptazi dhe nuk do të qëndrojë në heshtje”; dhe tek Psalmi 118, lexojmë: “Bekuar qoftë ai që vjen në Emrin e Zotit! Ne ju kemi bekuar nga Shtëpia e Zotit. Perëndia është Zoti, dhe Ai

na ka dhënë dritë”. Për faktin se Ai që vjen është Vetë Fjala e Atit, Psalmi 107 këndon kështu: “Ai dërgoi Fjalën e Tij dhe i shëroi, madje i çliroi nga gjithë fatkeqësitë e tyre”. Sepse Perëndia që vjen është pikërisht i njëjti Fjalë që dërgon Ati, dhe për këtë Fjalë që është Zëri i Atit, që psalmisti e di mirë se është Biri i Perëndisë, këndon sërish tek 45: “Zemra ime kompozon një Fjalë të mirë”; dhe tek 110: “Nga barku i nënës, përpara agimit, të kam lindur”. Vërtet, cilin mund ta quash Pjellë të Perëndisë, përveç Fjalës dhe Urtësisë së Tij? Dhe ai, i cili e di mirë se Perëndia përdori Fjalën kur tha: “Le të ketë dritë, le të ketë kupë qiellore. Le të ekzistojnë të gjitha gjërat”, thotë sërish tek Psalmi 33, “Me anë të Fjalës së Zotit u krijuan qiejt, dhe gjithë ushtria e tyre me anë të Frymës së gojës së Tij”. Madje, psalmisti jo vetëm që s’është i paditur për ardhjen e Mesisë, por e përmend së pari, dhe më së tepërmi, tek Psalmi 45: “Froni yt, o Perëndi, është nga përjetësia në përjetësi, dhe skeptri i mbretërisë Sate është një skeptër drejtësie. Ti ke dashur drejtësinë dhe ke urryer padrejtësinë: prandaj Perëndia, Perëndia yt, të ka vajosur me vajin e gëzimit përmbi vëllezërit e tu”. Për më tepër, që askush të mos mendojë se ardhja e Tij ishte vetëm në dukje, Psalmi 87 tregon se Ai që duhet të vijë, do të vijë edhe si njeri, edhe në të njëjtën kohë si Ai me anë të të Cilit u bënë të gjitha gjërat. “Nëna Sion do të thotë se i ka lindur një burrë, vërtet një burrë; dhe Ai vetë, Shumë i Larti, e themeloi”, thotë Psalmi; dhe kjo është njësoj si të thoshte: “Fjala ishte Perëndi, të gjitha gjërat u bënë me anë të Tij, dhe Fjala u bë mish”. Psalmisti nuk hesht as për faktin se Ai duhet të lindte nga virgjëresha – përkundrazi, këtë e thekson menjëherë tek

psalmi 45, të cilin e cituam një çast më parë. “Dëgjo, o bijë”, thotë psalmisti, “shiko dhe vërma veshin, harro popullin tënd dhe shtëpinë e atit tënd. Sepse Mbreti ka dëshiruar bukurinë tënde, dhe Ai është Zoti yt”. A s’ngjason kjo me atë që tha Gabrieli: “Përshëndetje, o hirplote, Zoti është me ty”? Sepse Psalmisti, pasi e quan të Vajosur, pra, Mesi, ose Krisht, shpall menjëherë lindjen e Tij njerëzore duke thënë: “Dëgjo, o bijë, dhe shiko”; i vetmi ndryshim është se Gabrieli i drejtohet Marisë me anë të një epiteti, sepse ai i përket një race të ndryshme prej saj, ndërsa Davidi e quan me të drejtë bijën e vet, sepse ajo do të lindte prej tij.

Pasi tregon, pra, se Krishti duhet të vijë në formë njerëzore, libri i Psalmeve vijon duke treguar se Ai është në gjendje të vuajë në mishin që ka marrë. Duke parashikuar sesi judenjtë do të komplotonin kundër Tij, Psalmi 2 këndon: “Pse egërsohen paganët dhe popujt mendojnë gjëra të kota? Mbretërit e tokës u ngritën dhe sundimtarët e tyre u këshilluan së bashku kundër Zotit dhe kundër Krishtit të Tij”. Dhe Psalmi 22, duke folur për vetë personin e Shpëtimtarit, përshkruan mënyrën e vdekjes së Tij. “Ti më ke sjellë në pluhurin e vdekjes, sepse shumë qen më kanë rrethuar, bashkësia e të ligjve më ka vënë nën rrethim. Më shpuan duart dhe këmbët, m’i numëruan gjithë kockat, më vështruan dhe më kundruan, m’i ndanë veshjet me njëritjetrit dhe hodhën short për mantelin tim”. “Më shpuan duart dhe këmbët” – ç’kuptim tjetër mund të ketë kjo përveç kryqit? Ndërsa Psalmi 88 dhe 69, që sërish flasin për vetë personin e Zotit, na thonë më tej se Ai i vuajti këto gjëra, jo për hirin e Tij, por për tonin. “Ti ke bërë që zemërimi Yt të qëndrojë mbi mua”, thotë njëri psalm; ndërsa tjetri shton: “I pagova për gjëra që nuk i mora

asnjëherë”. Sepse Ai nuk vdiq për shkak se duhej vetë t’i nënshtrohej vdekjes: Ai vuajti *për ne*, dhe mori mbi Vete zemërimin që ishte ndëshkimi për shkeljen tonë, siç thotë dhe Isaia: “Ai vetë mbarti sëmundjet tona”. Kështu, te Psalmi 138 ne themi: “Zoti do të më shpaguejë”; dhe tek Psalmi 72, Fryma thotë: “Ai do të shpëtojë fëmijët e të varfërve dhe do ta përulë shpifësin, sepse nga dora e të fuqishmëve Ai e ka çliruar të varfrin, nevojtarin që s’kishte askënd ta ndihmonte”.⁸¹

Dhe kjo s’është gjithçka. Më tej, libri i Psalmeve tregon, që më parë, Ngritjen trupore të Shpëtimtarit në qiell, duke thënë tek Psalmi 24: “O princa, ngrini portat tuaja, dhe ngrihuni, o ju dyer të përjetshme, dhe mbreti i lavdisë do të hyjë!” dhe sërish tek Psalmi 47: “Perëndia ka dalë me një zhurmë të gëzuar, Zoti ka dalë me zërin e trumbetës”. Ai shpall edhe Uljen e Krishtit në të djathtë të Atit, duke thënë te Psalmi 110: “Zoti i ka thënë Zotit tim, Ulu në të djathtën Time, derisa t’i bëj armiq të tu stol të këmbëve të tua”. Psalmi 9 përmend dhe shkatërrimin e ardhshëm të djallit, duke bërë titur: “Ti ulesh në fronin Tënd, Ti që gjykon me drejtësi, Ti ke qortuar paganët dhe i ligu është shkatërruar”. Dhe psalmisti nuk na fsheh as faktin se Ai do të marrë gjithë fuqinë për të gjykuar nga Ati, por tregon që më parë se Ai do të vijë si Gjykatësi i të gjithëve tek Psalmi 72: “Jepi Mbretit gjykimet e Tua, o Perëndi, dhe drejtësinë Tënde Birit të Mbretit, që Ai të gjykojë popullin Tënd me drejtësi dhe të varfrit e Tu me drejtësi”. Edhe tek Psalmi 50 lexojmë: “Ai do të thërrasë qiellin nga lart, dhe tokën, që të gjykojë popullin e Tij. Dhe qiejt do të shpallin drejtësinë e Tij, që Perëndia është vërtet

Gjykatës”. Në mënyrë të ngjashme, Psalmi 82 thotë: “Perëndia qëndron në asamblenë e perëndive, dhe gjykon perënditë mes tyre”. Edhe thirrja e johebrenjve mund të mësohet nga shumë pasazhe në po këtë libër, sidomos me këto fjalë nga Psalmi 47: “Duartrokisni, të gjithë ju o johebrenj, bërtitini Perëndisë me zërin e triumfit”; dhe sërish tek Psalmi 72: “Etiopasit do të bien para Tij, armiqtë e Tij do të lëpijnë pluhurin. Mbretërit e Tarsit dhe të ishujve do të sjellin dhurata, mbretërit e Arabisë dhe Sabës do të ofrojnë dhurata”. Për të gjithë këto gjëra këndohet te libri i Psalmeve; madje ato shpalosen veçmas edhe në librat e tjerë.

Por miku im i moshuar theksoi pikën se gjërat që gjenden në Psalmet për Shpëtimtarin shprehen dhe në librat e tjerë të Shkrimit; ai theksoi faktin se të gjithë librat kanë të përbashkët të njëjtin interpretim, dhe se kanë vetëm një zë në Frymën e Shenjtë.

Për më tepër, vijoi ai, edhe e kundërta është e vërtetë, deri në njëfarë mase; sepse, ashtu si libri i Psalmeve përfshin temat e veçanta të gjithë librave të tjerë, kështu dhe ata, shpesh, përmbajnë diçka që është tipar i veçantë i Psalmeve. Për shembull, Moisiu shkruan një këngë; Isaia bën të njëjtën gjë, ndërsa Habakuku ofron lutje në formë kënge. Në të njëjtën mënyrë, në çdo libër shohim gjëra të tilla si profeci, dhënie të ligjit dhe histori; sepse i njëjti Frymë është mbi të gjithë dhe Ai, për shkak se nga natyra është Një dhe i Pandashëm, i jepet i tëri gjithsecilit: por Ai është i shumëllojshëm në shfaqjet e Tij ndaj njerëzimit, dhe gjithsecili që mësohet nga Fryma dhe e merr Atë e shërben fjalën sipas nevojës së çastit. Kështu (siç thashë më parë), Moisiu nganjëherë është edhe profet edhe psalmsit, dhe

Profetët, nganjëherë, edhe parashtrojnë ligje (si “Pastrohuni, bëhuni të pastër. Pastro zemrën nga ligësia, Jerusalem”), edhe regjistrojnë histori, si atëherë kur Danieli tregon historinë e Suzanës,⁸² ose Isaia na tregon për Rabshakehun dhe Senakeribin. Në mënyrë të ngjashme, libri i Psalmeve, që ka si funksion të veçantë shprehjen e këngëve, përgjithëson në këngë çështje që trajtohen në imtësi në libra të tjerë, siç ta kam treguar. Madje ai parashtron edhe ligje nganjëherë, si “Largoju zemërimin dhe hiq dorë nga pakënaqësia, laroje zemrën nga ligësia dhe bëj të mirën. Kërko paqen dhe ndiqe”, si dhe na tregon historinë e udhëtimit të Izraelit dhe profetizon për ardhjen e Shpëtimtarit, siç e thashë pak më parë.

E shikon, pra, se hiri i të njëjtit Frymë është i përbashkët tek çdo shkrimtar dhe tek gjithë librat e Shkrimit, dhe ndryshon në shprehjen e vet vetëm për shkak të nevojës dhe dëshirës së Frymës. Prandaj, është e qartë se e vetmja gjë që ka rëndësi është që çdo shkrimtar të mbajë fort, pa u epur, hirin që ka marrë personalisht dhe, kështu, të përmbushë në mënyrë të përsosur misionin e vet si individ. Dhe, ndër gjithë librat, libri i Psalmeve ka sigurisht një hir shumë të veçantë, një cilësi të zgjedhur që ia vlen vërtet të përsiatet; sepse, përveç karakteristikave që ndan me të tjerët, ai ka dhe një mrekulli të veçantë që është vetëm e tij; pra, se brenda tij, përfaqësohen dhe portretizohen, në gjithë larminë e tyre të madhe, lëvizjet e shpirtit njerëzor. Është si një pikturë, ku e sheh veten të portretizuar dhe, si e sheh, je në gjendje të kuptosh dhe, si rrjedhojë, ta formosh veten sipas modelit të dhënë. Gjetkë në Bibël, lexon vetëm se Ligji urdhëron që të bësh këtë ose atë gjë, u vë veshin Profetëve për të mësuar për ardhjen e Shpëtimtarit, ose

shkon te librat historikë për të mësuar veprat e mbretërve dhe njerëzve të shenjtë; por te libri i Psalmeve, përveç gjithë këtyre gjërave, mëson për *vetveten*. Në të gjen të pikturuar të gjitha lëvizjet e shpirtit tënd, të gjitha ndryshimet, luhatjet, dështimet dhe përtëritjet e tij. Për më tepër, cilado qoftë nevoja apo halli yt i veçantë, nga po ky libër mund të për zgjedhësh një formë fjalësh që i përshtaten situatës, në mënyrë që jo vetëm t'i dëgjosh dhe të vijosh më tej, por edhe të mësosh mënyrën si ta shërosh problemin tënd. Ndalesat e keqbërjes janë të shumta në Shkrim, por vetëm libri i Psalmeve të tregon si t'u bindesh këtyre urdhrave dhe të pushosh së mëkatuari. Për shembull, pendimi porositet në mënyrë të përsëritur; por të pendohesh do të thotë të lësh mëkatin, dhe janë Psalmet ato që të tregojnë si të fillosh të pendohesh dhe me çfarë fjalësh mund të shprehësh pendesën. Sërish, Shën Pali thotë: “Mundimi prodhon qëndresë, qëndresa përvojë, përvoja shpresë, dhe shpresa nuk na turpëron”; por vetëm te Psalmet gjejmë të shkruar dhe të përshkruar sesi duhen duruar mundimet, dhe çfarë duhet të thotë i munduari, qoftë në kohën e mundimit, ashtu dhe kur telashet e tij marrin fund: gjithë procesi i sprovimit të tij parashtrohet te Psalmet dhe na thuhet me saktësi me ç'fjalë të shprehim shpresën tonë në Perëndinë. Ose, merr urdhërimin: “Në gjithçka jepni falënderim”. Psalmet jo vetëm që na nxisin të jemi falënderues, por edhe na sigurojnë fjalët e duhura që duhet ë themi. Po kështu, shkrimtarë të tjerë na thonë se të gjithë ata që duan të jetojnë në mënyrë të perëndishme në Krishtin duhet të pësojnë përndjekje; edhe këtu, përsëri Psalmet na sigurojnë fjalë me të cilat duhet t'i drejtohen

Perëndisë në mënyrë të përshtatshme, si ata që i largohen përndjekjes, ashtu dhe ata që vuajnë nën të, dhe libri i Psalmeve bënë të njëjtën gjë edhe për ata që kanë shpëtuar nga përndjekja. Gjetkë, në Bibël, na urdhërohet që të bekojmë Perëndinë dhe ta pranojmë Atë: këtu te Psalmet, na tregohet mënyra si ta bëjmë këtë, dhe me çfarë lloj fjalësh mund të rrëfehohet siç duhet madhështia e Tij. Madje, në të gjitha situatat e jetës, do të shohim se këto këngë hyjnore na përshtaten dhe na përmbushin nevojën që ka shpirti ynë në çdo situatë.

Dhe këtu qëndron dhe diçka tjetër e çuditshme që ka të bëjë me Psalmet. Në librat e tjerë të Shkrimit, lexojmë ose dëgjojmë fjalët e njerëzve të shenjtë sikur u përkasin vetëm atyre që i thonë ato, dhe aspak sikur të ishin fjalët tona; dhe, në të njëjtën mënyrë, bëmat që tregohen atje janë për ne material që na bën të mahnitemi dhe janë shembuj që duhen ndjekur, por s'na duken aspak gjëra që i kemi bërë vetë. Mirëpo, në librin e Psalmeve, ndonëse profecitë për Shpëtimtarin lexohen në mënyrën e sipërpërmendur, me nderim dhe me mahnitje, në rastin e gjithë Psalmeve të tjera, të duket sikur lexon fjalët e tua; dhe kushdo që i dëgjon ato preket në zemër, sikur ato të shprehnin mendimet e tij më të thella. Për ta bërë të qartë këtë dhe, si Shën Pali, pa patur frikë se mos përsërisim veten, le të marrim disa shembuj. Patriarkët folën shumë gjëra, dhe të gjitha u përshtateshin atyre; edhe Moisiu foli dhe Perëndia iu përgjigj; Elija dhe Elizeu, të ulur në malin Karmel, i bënë thirrje Zotit dhe thanë: “Zoti jeton, përpara të cilit qëndroj”.⁸³ Edhe profetët e tjerë, kur folën në mënyrë të veçantë për Shpëtimtarin, nganjëherë iu drejtuan edhe Izraelit, ose paganëve. Por, askush nuk do t'i fliste ndonjëherë fjalët e patriarkëve sikur të ishin të veta, dhe nuk dot guxonte të imitonte fjalët e Moisiut, ose të përdorte

fjalët e Abrahamit në lidhje me Isakun e madh, apo në lidhje me Ishmaelin dhe skllaven e lindur në shtëpi, sikur të ishin fjalët e veta, edhe sikur ta shtrëngonte e njëjta nevojë. Po kështu, nëse dikush do të vuante me atë që vuajnë, ose do të mbushej me dëshirën për diçka më të mirë, nuk do të thoshte ndonjëherë siç tha Moisiu: “Më trego Vetën”, ose “Nëse do t’ua falësh mëkatin, falua; por nëse jo, atëherë më fshi nga libri që ke shkruar”. Po kështu, askush nuk do të përdorte fjalët e profetëve për lavdërime, apo fajësime, sikur të ishin të vetat, ose të thoshte: “Zoti jeton, dhe në praninë e Tij qëndroj sot”. Sepse ai që lexon këto libra dihet qartë se nuk lexon fjalët e veta, por ato të njerëzve të shenjtë dhe të tjerëve, për të cilët shkruan ata; por mrekullia e Psalmeve është se, me përjashtim të atyre profecive që flasin për Shpëtimtarin dhe disa profeci për johebrenjtë, lexuesi i merr të gjitha fjalët e Psalmeve në buzët e veta sikur të ishin fjalët e tij, dhe gjithsecili i këndon Psalmet sikur të ishin shkruar veçanërisht për të mirën e tij. Ai i merr e i reciton, jo sikur po flet dikush tjetër, apo sikur po përshkruhen ndjenjat e një personi tjetër, por sikur po i flet vet për veten e vetë, duke ia ofruar fjalët Perëndisë si të ishin shprehje e zemrës së tij, sikur t’i kishte formuluar vetë. Ai s’do t’i nderojë këto fjalë si fjalët e patriarkëve, Moisiut, apo profetëve të tjerë; jo, ai ka guximin që t’i trajtojë këto fjalë si të ishin të vetat dhe sikur të ishin shkruar për të. Qoftë nëse njeriu ka respektuar Ligjin, qoftë nëse e ka shkelur, Psalmet përshkruajnë gjërat që ka kryer ai; gjithsekush e gjen patjetër veten në to. Qoftë nëse është shpirt besnik apo mëkatar, gjithsecili lexon në Psalmet përshkrimin e vetvetes.

Për më tepër, mua më duket se, për shkak se Psalmet i shërbejnë njeriut që i këndon ato si pasqyrë ku ai sheh veten dhe shpirtin e vet, atëherë ai nuk ka se si të mos i

japë ato në një mënyrë të tillë që i bën fjalët e tyre të zënë vend me të njëjtën forcë tek ata që i dëgjojnë atë t'i këndojnë dhe i nxit ata gjithashtu të reagojnë në mënyrë të ngjashme. Nganjëherë, ajo që prodhohet në këtë mënyrë është pendimi, si me anë të fjalëve të Psalmi 51, që të godasin në ndërgjegje; një herë tjetër, kur dëgjon sesi Perëndia i ndihmon ata që shpresojnë dhe besojnë në Të, edhe dëgjuesi gëzohet dhe fillon të japë falënderime, sikur ajo ndihmë e hirshme të ishte tashmë e tija. Marrim një shembull tjetër. Psalmin 3, njeriu e këndon duke patur në mendje mundimet e veta; Psalmi 11 dhe 12, ai i përdor si shprehje e vetë besimit dhe lutjes së tij; dhe, kur këndon Psalmi 54, 56, 57 dhe 142, ai nuk e bën sikur po përndiqet dikush tjetër, por e lavdëron Perëndinë nga përvoja e vet. Dhe çdo Psalm tjetër flitet dhe kompozohet nga Fryma në të njëjtën mënyrë: njësoj si në pasqyrë, lëvizjet e vetë shpirtit tonë pasqyrohen në to dhe fjalët janë vërtet tonat, dhe na janë dhënë për të shërbyer si kujtesë e ndryshimeve të gjendjes sonë dhe si model për ndreqjen e jetës sonë.

Kjo është mirësia e mëtejshme e Shpëtimtarit: pasi u bë njeri për hirin tonë, ai jo vetëm ofroi ia trupin e Vet vdekjes për hirin tonë, që të çlironte të gjithë njerëzit nga vdekja, por, duke dëshiruar që të na shfaqte mënyrën e Tij të përsosur dhe qiellore të jetesës, Ai e shprehu këtë gjë në Veten e tij. Për shkak se e dinte sa lehtë mund të na mashtronte djalli, Ai na dha, për hir të paqes së mendjes sonë, premtimin e fitores që kishte arritur për hirin tonë. Por nuk ndaloi këtu: shkoi edhe më tej, dhe kreu në Veten e vet gjërat që na kishte urdhëruar.

Prandaj, çdo njeri mund ta dëgjojë tek flet dhe, në të njëjtën kohë, mund të shohë në sjelljen e Tij një model për veten, ashtu siç na porositi dhe Ai vetë, kur tha: “Mësoni nga Unë, sepse jam i përlurur dhe i nënshtruar në zemër”. Askund nuk mund të gjendet mësim më i përsosur për virtytin sesa në jetën e vetë Zotit. Durimi, dashuria për njerëzit, mirësia, kuraja, mëshira, drejtësia – të gjitha këto gjenden në Të; dhe, në të njëjtën mënyrë, asnjë virtyt s’do t’i mungojë atij që mediton plotësisht për këtë jetë njerëzore të Krishtit. Ngaqë e dinte këtë, Shën Pali tha: “Bëhuni imitues të mi, ashtu si unë vetë jam imitues i Krishtit”. Ligjvënësit grekë kishin vërtet një aftësi të madhe në përdorimin e gjuhës; por Zoti, Zoti i vërtetë i të gjithëve, i Cili kujdeset për të gjitha veprat e Tij, jo vetëm që parashtrroi urdhërime, por dha dhe Veten si model të mënyrës si duhen zbatuar ato, që gjithë ata që duan mund ta dinë dhe ta imitojnë. Dhe, prandaj, *përpara* se të vinte mes nesh, Ai e skicoi ngjasimin e kësaj jete të përsosur për ne me fjalë, në po këtë libër të Psalmeve. Këtë e bëri me qëllim që, ashtu si e zbuloi Veten në mish se ishte Njeriu i përsosur qiellor, kështu dhe në Psalmet, njerëzit me vullnet të mirë të shihnin të portretizuar jetën-model, dhe atje të gjenin shërimin dhe ndreqjen për jetën e tyre.

Atëherë, shkurtimisht, nëse vërtet nevojitet diçka më tepër për të të ngulitur mësimin në mendje, i gjithë Shkrimi i shenjtë është mësuesi i virtytit dhe besimit të vërtetë, por libri i Psalmeve të jep një përshkrim të jetës shpirtërore. Ja, ai që i afrohet një mbreti tokësor respekton formalitetet në lidhje me veshjen, qëndrimin

dhe formën e duhur të fjalëve, në mënyrë që të mos konsiderohet i pagdhendur nëse e shkel në këto çështje. Kështu dhe ai që përpiqet të jetojë jetën e mirë dhe të mësojë për sjelljen e Shpëtimtarit në trup, me anë të leximit të këtij libri të shenjë, vihet në dijeni të gjendjes së shpirtit të vet dhe pastaj i sigurohen fjalët e duhura për t'i përdorur si lutës. Sepse një tipar i këtij libri është se Psalmet, prej të cilave përbëhet, janë të llojeve të ndryshme. Disa, si 73, 78, 114 dhe 155, kanë formë tregimtare; disa janë nxitëse, si 32, 97 dhe 103 ;disa janë profetike, për shembull, 22, 45, 47 dhe 110; disa, pjesërisht, ose në tërësi, janë lutje drejtuar Perëndisë, si 6, 16, 54, 102; disa janë rrëfime, në veçanti 51, disa dënojnë të ligtë, si 14; disa të tjerë, si 8, 98, 117, 125 dhe shumë të tjerë shprehin falënderim, lavdërim dhe festim. Nga këta vetëm Psalmi 66 përmend në mënyrë të veçantë Ringjalljen e Zotit. Prandaj, në librin e Psalmeve është e mundur të gjejmë jo vetëm pasqyrimin e gjendjes së vetë shpirtit tonë, së bashku me rregullin dhe shembullin për gjithë gjendjet e mundshme, por edhe formën e duhur të fjalëve me të cilat të kënaqim Zotin në çdo situatë të jetës, fjalë pendimi dhe falënderimi, në mënyrë që të mos biem në mëkat; sepse, përpara Gjykatësit, do të japim llogari jo vetëm për veprimet, por edhe për çdo fjalë të kotë që kemi thënë.

Atëherë, ta zëmë se ti dëshiron të shpallësh të bekuar dikë; mënyrën si ta bësh këtë e gjen te Psalmi 1, si dhe tek Psalmet 32, 41, 112, 119 dhe 128. Nëse dëshiron të dënosh konspiracionin e judenjve kundër Shpëtimtarit, ke Psalmin 2. Nëse të përndjek familja dhe kundërshtohesh nga shumë vetë, thuaj Psalmin 3; kur dëshiron të falënderosh

Perëndinë për fundin e një vuajtjeje, këndo Psalmet 4, 75 dhe 116. Kur sheh se i ligu dëshiron të të vërë në kurth dhe dëshiron që lutja jote të arrijë në veshët e Perëndisë, atëherë zgjohu herët dhe këndo Psalmin 5; dhe nëse ndihesh nën renë e pakënaqësisë së Tij, mund të thuash Psalmet 6 dhe 38. Nëse ndokush thur plane kundër teje, siç bëri Ahithofeli me Davidin, dhe dikush të lajmëron, këndo Psalmin 7 dhe vendose besimin te Perëndia, i Cili do të të çlirojë. Kur mediton për shpengimin e njerëzimit dhe hirin mbarëbotëror të Shpëtimtarit, këndoji Zotit Psalmin 8; dhe, me këtë Psalm, ose Psalmin 19, mund ta falënderosh Zotin për prodhimin e rrushit. Për fitoren mbi armikun dhe shpëtimin e gjërave të krijuara, mos e merr për vete lavdinë por, duke ditur se Ai që i ka sjellë gjërat në këtë fund të lumtur është Biri i Perëndisë, këndoji Atij Psalmin 9; dhe, nëse dikush përpiqet të të alarmojë, këndo Psalmin 11, duke i besuar ende Zotit. Kur sheh krenarinë e pakufishme të shumë njerëzve, dhe ligësinë që rritet kaq shumë, saqë (duket sikur) s'ka mbetur më asgjë e shenjtë mes njerëzve, gjej strehë tek Zoti dhe thuaj Psalmin 12. Dhe nëse kjo gjendje duket sikur tejzgjatet, mos humb zemër, sikur Perëndia të ka harruar, por thirri Atij me anë të Psalmi 27. Nëse dëgjon të tjerët të blasfemojnë providencën e Perëndisë, mos u bashko me fyerjet e tyre por ndërmjetëso te Perëndia, duke përdorur Psalmet 14 dhe 53. Po kështu, nga ana tjetër, nëse dëshiron të mësosh cili lloj njeriu është qytetar i mbretërisë së qiejve, këndo Psalmin 15. Ose, kur ke nevojë të lutesh kundër armiqve të tu dhe atyre që po të vënë në vështirësi, Psalmet 17, 86, 88 dhe 140 do të t'i plotësojnë të gjitha nevojat; dhe nëse dëshiron të dish si lutej Moisiu, ke Psalmin 90.⁸⁴ Pasi çlirohesh nga këta armiq dhe shtypës, këndo Psalmin 18; dhe kur mahnitesh nga rendi i krijimit dhe providenca e mirë e Perëndisë në të, si dhe nga parimet e shenjta të Ligjit, Psalmet 19 dhe 27 do t'i japin zë lutjes sate; ndërsa Psalmi 20 do të të japë fjalët

për të ngushëlluar dhe për t'u lutur me ata që janë në telashe. Kur ushqehesh dhe udhëhiqesh nga Zoti dhe gëzohesh kur e kupton këtë, të pret Psalmi 23. Mos po të rrethojnë armiqtë? Atëherë ngrije zemrën te Perëndia dhe thuaj Psalmin 25, dhe me siguri do të shohësh shpartallimin e armiqve. Nëse ata këmbëngulin me një synim të pareshtur vrastar, atëherë hiq dorë nga gjykimi i njeriut dhe lutju Perëndisë, të Vetmit të Drejtë, që vetëm Ai të gjykojë sipas drejtësisë, duke përdorur Psalmet 26, 35 dhe 43. Nëse armiqtë të shtrëngojnë edhe më fort dhe po bëhen një ushtri e vërtetë, dhe të tallin duke të thënë se je njeri ende i pavajosur,⁸⁵ mos ki drojë, por sërish këndo Psalmin 27. Mos i kushto fare vëmendje dobësisë së natyrës sate njerëzore, apo pafytyrësisë së sulmit të tyre, por thirri pareshtur Perëndisë, duke përdorur Psalmin 28. Dhe kur dëshiron të gjesh mënyrën e duhur për t'iu afruar Perëndisë me falënderim, këndo Psalmin 29 me mençuri shpirtërore. Dhe, përfundimisht, kur bën kushtimin e shtëpisë, pra, të shpirtit tënd (ku ti mirëpret Zotin) dhe shtëpinë e shqisave të tua, ku banon shpirtit yt trupërisht, jep falënderim dhe thuaj Psalmin 30 dhe, nga Psalmet Graduale, lexo Psalmin 127. Po kështu, kur sheh se je i urreyer dhe i përndjekur nga gjithë miqtë dhe të afërmit për shkak të besimit në Krishtin, mos u dëshpëro nga kjo gjë, dhe as mos u druaj prej tyre, por veçohu dhe, me vështtrimin drejt së ardhmes, këndo Psalmin 31. Dhe kur sheh të pagëzohen njerëzit e të çlirohen nga kjo botë e ligë, mbushu me mahnitje nga dashuria e Perëndisë për njerëzit dhe, me falënderim për ta, këndo Psalmin 32. Dhe sa herë që disa prej jush dëshironi të këndonin së bashku, dhe të gjithë janë njerëz të mirë dhe të drejtë, atëherë këndonin Psalmin 33. Kur ke rënë mes armiqsh, por ke shpëtuar duke refuzuar në mënyrë të mençur këshillën e tyre të ligë, atëherë mblidh njerëz të shenjtë dhe këndo me ta Psalmin 34. Dhe kur sheh sa të zellshëm janë shkelësit në keqbërjen e tyre, mos mendo se

ligësia është diçka që ata e kanë të lindur, siç thonë disa mësues të rremë, por lexo Psalmin 36 dhe do të shohësh se ata vetë janë autorë të mëkatit të tyre. Dhe nëse shikon po këta njerëz të ligj të përpiqen, mes ligësish të tjera, që të sulmojnë të dobëtin dhe ti dëshiron që t'i paralajmërosh viktimat e tyre që të mos ua vënë veshin, dhe as t'i kenë zili (pasi, së shpejti, ata do të asgjësohen), si ti ashtu edhe të tjerët thoni Psalmin 37. Nga ana tjetër, kur është në pikëpyetje vetë siguria jote, për shkak të sulmeve të armikut, dhe dëshiron që të zgjosh veten kundër tij, thuaj Psalmin 39; dhe, nëse, kur ai të sulmon, ti pëson vuajtje, dhe dëshiron të mësosh vlerën e qëndresës, këndo Psalmin 40. Kur shikon njerëz në skamje që shtrëngohen të lypin për bukën e gojës, dhe dëshiron t'u tregosh mëshirë, atëherë mund të përgëzosh ata që i kanë ndihmuar tashmë të varfrit dhe nxit të tjerë për të kryer vepra të ngjashme mëshire duke përdorur Psalmin 41. Sërish, nëse je në zjarrmi nga dëshira për Perëndinë, mos u shqetëso nga fyerjet e armiqve por, duke ditur frytin e përjetshëm që do të të japë një dëshirë e tillë, ngushëllo shpirtin dhe lehtësoji dhimbjet me shpresën te Perëndia, dhe thuaj Psalmin 42. Kur dëshiron që të kujtosh në imtësi dashamirësinë që Perëndia u ka treguar etërve, si në daljen e tyre nga Egjipti, ashtu dhe në shkretëtirë, dhe dëshiron të meditosh sesa i mirë është Perëndia dhe sa mosmirënjohës janë njerëzit, ke Psalmet 44, 78, 89, 105, 106, 107, si dhe Psalmet 114 dhe 115. Ndërsa Psalmi 46 do të të plotësojë nevojat kur vrapon tek Perëndia pasi çlirohesh nga mundimet dhe dëshiron ta falënderosh dhe t'u tregosh të gjithëve mëshirën plot dashuri që ai të ka treguar.

Por, ta zëmë se ke mëkatuar dhe, pasi je pështjelluar, po pendohesh dhe përgjërohesh për falje, atëherë ke fjalët e rrëfimit dhe pendimit te Psalmi 51. Ose, ndoshta, kanë

shpifur për ty para një mbreti të lig, dhe sheh se shpifësi po mburret për veprën e tij: atëherë largohu dhe thuaj Psalmin 52. Dhe kur të përndjekin dhe shpifin kundër teje, siç bënë zifitët dhe të huajt me mbretin David, mos u shqetëso, por me siguri të plotë te Perëndia, këndoji lavde Atij, duke përdorur Psalmet 54 dhe 56. Nëse përndjekja ende vazhdon të të vihet pas, dhe ai që kërkon të të marrë jetën hyn (edhe pa e ditur) në vetë shpellën ku fshihesh ti, sërish mos ki frikë; sepse edhe në një çast kaq të skajshëm, do të kesh inkurajim nga Psalmi 57 dhe nga 142. Ndoshta komplotuesi jep urdhra që dikush të të vëzhgojë shtëpinë, por ti gjithsesi ia del të arratisesh; atëherë, falëndero Perëndinë dhe lër Psalmin 59 të të shkruhet në zemër, si në një shtyllë përkujtimi, si përkujtesë të çlirimit tënd. Dhe nëse të qortojnë, jo vetëm armiqtë, por edhe ata që mendoje se i kishe miq të qortojnë, të fyejnë dhe të lëndojnë së tepërmi për njëfarë kohe, mund t'i bësh gjithsesi thirrje Perëndisë për ndihmë, duke përdorur Psalmin 55. Kundër shtiracakëve dhe atyre që mburren me dukjen, thuaj Psalmin 58 për t'i qortuar. Por ata që kanë një armiqësi kaq të madhe se janë gati të të marrin dhe jetën, duhet t'i kundërshtosh thjesht me bindjen tënde ndaj Zotit, pa u frikësuar fare, por duke iu nënshtruar dhe më tepër vullnetit të Tij, ndërsa ata bëhen edhe më të egër në zemërimin e tyre, dhe forma e fjalëve të tua për këtë rast le të jetë Psalmi 62. Nëse përndjekja të detyron të shkosh në shkretëtirë, mos ki frikë, se nuk je i vetëm atje, sepse Perëndia është me ty. Prandaj atje në shkretëtirë, në agim, mund t'i këndosh Atij Psalmin 63. Dhe nëse frika e armiqve dhe komplotet e tyre të pareshtura të ndjekin edhe në

shkretëtirë, sado të shumtë jenë dhe sado këmbëngulës në përpjekjen e tyre për të të gjetur, gjithsesi, nuk duhet të dorëzohesh; sepse dhe shigjetat lodër të një fëmije do të mjaftojnë që t'i plagosin ata, kur në buzët e tua ke Psalmet 64, 65, 70 dhe 71.

Psalmi 65 do të të plotësojë nevojat sa herë që dëshiron t'i këndosh lavde Perëndisë; dhe nëse dëshiron t'i mësosh dikujt për Ringjalljen, këndo Psalmin 66. Kur kërkon mëshirë nga Zoti, lavdëroje me Psalmin 67. Kur sheh se të ligjtë po shijojnë begati dhe paqe, kurse të mirët vuajnë telashe të mëdha, mos u fyej, as mos u shqetëso nga kjo, por thuaj Psalmin 73. Kur Perëndia zemërohet me popullin e Tij, ke fjalët e mençura të ngushëllimit të Psalmi 74. Kur ke rastin të dëshmosh për Perëndinë, Psalmet 9, 71, 75, 92, 105 deri tek 108, 111, 118, 126, 136 dhe 138 i përshtaten këtij rasti; dhe Psalmi 76, kur përdoret me zgjuarsi, të siguron përgjigjen për paganët dhe heretikët, duke treguar se njohuria e Perëndisë nuk është aspak në krahun e tyre, por gjendet vetëm në Kishë. Dhe kur armiku merr në zotërim vendstrehimin tënd, edhe sikur të jesh i sflitur dhe i munduar, mos u dëshpëro, por lutu: dhe pasi të dëgjohet thirrja, jepi falënderim Perëndisë, duke përdorur Psalmin 77. Dhe nëse njerëzit kanë përdhosur shtëpinë e Perëndisë dhe kanë therur shenjtorët, ndërsa trupat e tyre ua kanë hedhur shpendëve grabitqarë, mos u pikëllo dhe mos u frikëso nga një mizori e tillë por, duke vuajtur me ata që po e vuajnë këtë mizori, përgjëroju Perëndisë për ta, duke përdorur Psalmin 79.

Psalmet 81 dhe 95 janë të përshtatshëm nëse dëshiron të këndosh në një ditë festive, bashkë me shërbëtorë të tjerë të Zotit; dhe kur armiku mobilizohet sërish kundër teje, duke kërcënuar Shtëpinë e Perëndisë dhe duke bashkuar forcat kundër shenjtorëve të Tij, mos u frikëso, as nga numrat, as nga forca e tyre, sepse në Psalmin 83 ke një spirancë të vërtetë shprese. Më tej, nëse sodit Shtëpinë e Perëndisë dhe banesën e Tij të përrjetshme dhe ke një dëshirë të zjarhtë për ta, siç kishte Apostulli, atëherë thuaj Psalmin 84; dhe kur, pas ca kohe, të zbutet zemërimi dhe çlirohesh sërish, shprehe falënderimin me Psalmin 85 dhe 116. Për të parë dallimin mes Kishës dhe skizmës, si dhe për të mposhtur skizmatikët, mund të thuash Psalmin 87. Për të inkurajuar veten dhe të tjerët në frikën e Perëndisë, dhe për të treguar sa i patrembur është njeriu që shpreson në Të, thuaj Psalmin 91. Dëshiron të japësh falënderime në Ditën e Zotit? Atëherë thuaj Psalmin 24; nëse dëshiron ta bësh të hënën, atëherë thuaj Psalmin 95; nëse dëshiron ta bësh të premten, fjalët e lavdërimit të vijnë nga Psalmi 93, sepse Shtëpia e Perëndisë u ndërtua kur u krye Kryqëzimi, pavarësisht sa shumë u përpoq armiku që ta pengonte këtë, prandaj është me vend që të këndojmë të premten një këngë fitoreje, siç është ky Psalm. Psalmi 96 është me vend, nëse Shtëpia e Perëndisë është kapur, shkatërruar dhe, pastaj, rindërtuar; dhe kur toka ka qetësi nga lufta dhe kthehet paqja, këndo “Zoti është Mbret” të Psalmi 97. Dëshiron të këndosh të mërkurën? Atëherë, Psalmi i duhur është 94; sepse, ditën e katërt nga Sabati,⁸⁶ Zoti hyri, pasi u tradhtua, në kohën e Vuajtjes së Tij, me anë të së cilës na shpengoi dhe me anë të së cilës triumfoi në mënyrë të lavdishme. Prandaj, kur lexojmë në Ungjill sesi, të mërkurën, judenjtë u këshilluan së bashku kundër Zotit, kur sheh sesi e sfidoi djallin Ai me guxim për hirin tonë, këndo fjalët e Psalmi 94. Dhe sërish, kur sheh providencën dhe fuqinë e Perëndisë në të gjitha gjërat dhe dëshiron të udhëzosh të

tjerët në besimin dhe bindjen e Tij, bëji që të thonë së pari Psalmin 100. Dhe kur e ke përjetuar vetë fuqinë e Tij në gjykim (sepse gjithmonë drejtësia e Tij zbutet nga mëshira e Tij), Psalmi vijues do të shprehë nevojën tënde.

Nëse, përmes dobësisë së natyrës sate dhe vështirësive të jetës, e gjen veten, nganjëherë, të trishtuar dhe të varfër, këndo Psalmin 102 për t'u ngushëlluar, dhe përdor dy Psalmet që pasojnë për ta ngritur zemrën në lavdërim mirënjohës te Perëndia, siç duhet të bëjmë në çdo situatë dhe përmes çdo situatë. Psalmet 105, 107, 113, 117, 135, 146 deri te 150 tregojnë jo vetëm arsyet pse duhet përlëvdur Perëndia, por të tregojnë edhe si ta bësh. A ke besim, siç urdhëroi Zoti, dhe beson në lutjet që shpreh? Atëherë thuaj Psalmin 116, që nga vargu dhjetë e më tej. A ndihesh, si Apostulli, se tani mund të çash përpara, duke harruar gjithçka që ke lënë pas? Atëherë, për çdo hap të përparimit tënd ke pesëmbëdhjetë Psalmet Graduale. Ndoshta, një herë tjetër, shikon se je mashtruar nga argumentet e të tjerëve – mirë, pra, që në çastin që e kupton, ndalo së mëkatuari, ulu dhe qa, siç bënin judenjtë, në kohët e lashta, përbri lumenjve të Babilonisë, duke përdorur fjalët e Psalmi 137. Meqë vlera e njeriut provohet pikërisht kur ai tundohet, Psalmi 139 do të të përmbushë nevojat kur falënderon Perëndinë për kalimin e sigurt të kohës së sprovës. Dhe nëse armiku të shtie edhe një herë në dorë dhe dëshiron të çlirohesh, atëherë thuaj Psalmin 140. Për lutje dhe përgjërim, këndo Psalmet 5, 141 deri te 143, si dhe 146. Mos ndoshta është ngritur ndonjë Goliat kundër popullit dhe teje? Mos ki frikë, por besoji Perëndisë, siç bëri Davidi dhe këndo fjalët e tij te Psalmi 144. Pastaj, duke u mahnitur nga mirësia e Perëndisë ndaj çdo njeriu dhe duke kujtuar mirësinë e Tij ndaj teje dhe gjithë njerëzve, lavdëroje, sërish me fjalët e Davidit, me Psalmin 105. Dëshiron t'i këndosh Perëndisë? Përdor Psalmet 96 dhe 98.

Nëse zgjidhesh në ndonjë pozitë autoriteti mes vëllezërve (ndonëse je njeri i dobët), nuk duhet të krenohesh sikur je më i lartë se ta, por, përkundrazi, përlëvdo Zotin që të zgjodhi dhe këndo Psalmin 151,⁸⁷ që është, në veçanti, Psalm i Davidit. Dhe për Psalme që përlëvdojnë Perëndinë, ku disa syresh kanë titullin *Haleluja*, të gjithë këto i ke te Psalmet 105 deri 107, 111 deri 118, 135, 136, 146 deri 150. Ose, nëse dëshiron të këndosh Psalmet që flasin në mënyrë të veçantë për Shpëtimtarin, ke për të gjetur diçka te pothuajse të gjithë Psalmet; por 45 dhe 110 tregojnë në mënyrë të veçantë Lindjen e Tij Hyjnore nga Ati dhe ardhjen e tij në mish, ndërsa Psalmet 22 dhe 69 parathënë kryqin e shenjtë, komplotet e tmerrshme që vuajti Ai dhe sa gjëra të rënda iu desh të vuante për hirin tonë. Edhe Psalmet 3 dhe 109 tregojnë kurthet dhe ligësinë e judenjve si dhe mënyrën si e tradhtoi Iskarioti; Psalmet 21, 50 dhe 72 tregojnë se Ai është Gjykatësi dhe parathënë Ardhjen e Dytë të Tij në mish në mesin tonë; po kështu, ata tregojnë thirrjen e johebrenjve. Psalmi 16 tregon ringjalljen e Tij së vdekurish, në mish, dhe Psalmet 24 dhe 47 tregojnë ngritjen e Tij në qiell. Ndërsa tek katër Psalmet 93, 96, 98 dhe 99, shpalosen së bashku gjithë të mirat që përfituam nga Vuajtja e Shpëtimtarit.

I tillë, pra, është karakteri i librit të Psalmeve, dhe të tilla janë mënyrat si mund të përdoret ai; disa Psalme shërbejnë për ndreqjen e njerëzve si individë, dhe shumë syresh, siç ta thashë tani, parashikojnë ardhjen në formë njerëzore të Shpëtimtarit tonë, Jezu Krisht. Por nuk duhet të lëmë pa përmendur shpjegimin e arsyes pse fjalë të këtij lloji nuk duhen thjesht të thuhën, por dhe të vihen në melodi dhe këngë; sepse, mes nesh, ka disa njerëz jo të zgjuar që, ndonëse besojnë se fjalët e Psalmeve janë të frymëzuara, gjithsesi mendojnë se arsyeja pse këndohen është thjesht që të bëhen më të këndshme për veshin! S'është aspak kështu;

Shkrimi i shenjtë nuk është bërë për të ngacmuar qiellzën estetike, por, përkundrazi, Psalmet këndohen për dobinë e vetë shpirtit. Kjo është e tillë për dy arsye. Në radhë të parë, është gjë me vend që shkrimet e shenjta të lavdërojnë Perëndinë me poezi dhe prozë, sepse forma më e lirshme dhe më pak e kufizuar e vargut që përdoret për Psalmet, bashkë me Këngën e Këngëve dhe Odet,⁸⁸ siguron që, me anë të tyre njerëzit të shprehin dashurinë për Perëndinë me gjithë fuqinë dhe forcën që kanë. Dhe, së dyti, arsyeja tjetër është efekti bashkues që ka te këngëtari këndimi i Psalmeve. Sepse këndimi i Psalmeve kërkon një përqendrim kaq të madh të gjithë qenies së njeriut tek to saqë, kur veprohet kështu, mungesa e rëndomtë e harmonisë së mendjes dhe pështjellimi trupor që korrespondon me të i njeriut humbasin, ashtu siç sillen notat e disa flauteve në harmoni me njëra-tjetrën për të dhënë një efekt të përbashkët; dhe kështu, kënduesi i Psalmeve nuk është më në situatën kur mendon të mirën por kryen ligësinë (siç bëri Pilati, i cili, ndonëse tha “S’gjej asnjë arsye pse ta vras Atë”, i lejoi judenjtë që të bënin si të donin); apo në situatën kur dëshiron ligësinë, ndonëse s’është në gjendje ta kryejë (siç bënë pleqtë në mëkatin e tyre kundër Suzanës) – ose, siç bën njeriu që ruhet nga një mëkat, por dëshiron një mëkat tjetër po kaq të keq. Dhe Zoti vetë ka caktuar që Psalmet të këndohen dhe recitohen në formë himni pikërisht që melodia të mund të shprehë, në këtë mënyrë, harmoninë tonë të brendshme shpirtërore, njësoj siç shprehin fjalët mendimet tona.

Për më tepër, vetë dëshira dhe gëzimi i zemrës është që ta bëjë këtë gjë në mënyrë të bukur, siç shkruhet: “A është i lumtur ndokush prej jush? Le të këndoje!” Dhe nëse fjalët përmbajnë diçka të rreptë, të parregullt, apo të ashpër, muzika e zbut, ashtu si na lehtësohet shpirti nga

trishtimi kur këndojmë, “Pse je kaq i rënduar, o shpirti im, pse më shqetëson?”, dhe ashtu siç pranohet dështimi kur këndojmë, “Këmbët e mia pothuajse u rrëzuan”, dhe frika zbutet nga shpresa kur këndojmë, “Zoti është ndihmuesi im, unë s’do t’i druham asaj që mund të më bëjë njeriu”.

Mirë pra, ata që nuk i lexojnë Shkrimet në këtë mënyrë, pra, që nuk i këndojnë Këngët Hyjnore me zgjuarsi por thjesht kënaqin vetveten, me siguri janë fajtorë, sepse lavdërimi nuk i shkon gojës së njeriut mëkatar. Por ata që këndojnë siç kam thënë, në mënyrë të tillë që melodia e fjalëve u del natyrshëm nga ritmi i shpirtit dhe bashkimi i tij me Frymën, *ata* këndojnë me gjuhë dhe me zgjuarsi, dhe i sjellin dobi të madhe, jo vetëm vetvetes, por dhe atyre që duan t’i dëgjojnë. Kështu ndodhi në rastin e të lumit David kur i këndonte Saulit; ai kënaqte Perëndinë dhe, në të njëjtën kohë, e çlironte Saulin nga marrëzia e zemërimi dhe i kthente paqe shpirtit të tij të turbulluar. Në mënyrë të ngjashme, me anë të këngës së tyre, priftërinjtë kontribuonin në qetësimin e shpirtit të popullit dhe ndihmonin në bashkimin e tyre me ata që drejtojnë korin qiellor. Prandaj, kur këndohen Psalmet, kjo s’bëhet thjesht nga dëshira për muzikë të ëmbël, por si shprehje e jashtme e harmonisë së brendshme që ndodh në shpirt, sepse një recitim i tillë harmonik është, në vetvete, tregues i një zemre të sistemuar mirë dhe në paqe. Përlëvdimi i Perëndisë me një instrument muzikor, si cimbalet, qestet, ose psalterin dhjetëtelësh të akorduar mirë, është, siç e dimë, një tregues i jashtëm se gjymtyrët e trupit dhe mendimet e zemrës janë, njësoj si vetë

instrumentet, në rendin dhe kontrollin e duhur, ku të gjitha së bashku jetojnë dhe lëvizin nga thirrja dhe frymëdhënia e Frymës. Dhe, në mënyrë të ngjashme, ashtu siç shkruhet se “me anë të Frymës, jeton njeriu dhe i bën të vdesin veprimet e trupit”, kështu dhe ai që këndon mirë e akordon shpirtin e vet, duke ndrequr, pak nga pak, ritmin e tij të gabuar aq sa, në fund, pasi bëhet vërtet i natyrshëm dhe i integruar, s’i druhet asgjëje, por, në liri plot paqe nga çdo imagjinatë boshe, mund t’u përkushtohet me dëshirë më të madhe gjërave të mira në të ardhmen. Sepse shpirti i rregulluar siç duhet nga këndimi i fjalëve të shenjta i harron vuajtjet dhe sodit me gëzim vetëm gjërat e Krishtit.

Kështu, pra, biri im, kushdo që lexon këtë libër të Psalmeve le t’i marrë fjalët e tij thjesht fare si të frymëzuara nga Perëndia; dhe gjithsecili të përzgjedhë prej këtij libri, siç bën me frytet e një kopshti, ato gjëra që shikon se i nevojiten. Sepse unë mendoj se në fjalët e këtij libri mbulohet gjithë jeta njerëzore, me gjithë gjendjet dhe mendimet e saj, dhe se asgjë më tej s’mund të gjendet te njeriu. Sepse, çfarëdo lloj gjëje të kërkosh, qoftë pendesë apo rrëfim, ndihmë në telash, tundim, apo përndjekje, qoftë nëse je çliruar nga komplotet dhe kurthet ose, përkundrazi, je i trishtuar për çfarëdolloj arsyeje, ose qoftë nëse dëshiron të lavdërosh, falënderosh dhe bekosh Zotin kur shikon se po përparon ndërsa armiku yt bie përtokë, Psalmet Hyjnore të tregojnë si t’i bësh të gjitha këto gjëra, dhe në çdo rast fjalët që dëshiron janë shkruar që më parë për ty, dhe mund t’i thuash sikur të ishin fjalët e tua.

Gjithsesi, nevojitet të thuhet një fjalë paralajmëruese. Askush s’duhet t’i lejojë vetes që të bindet, nga asnjë lloj argumenti, që t’i zbukurojë Psalmet me lëndë të përjashtme ose të bëjë ndryshime në rendin e tyre, ose të ndryshojë fjalët. Ato duhen kënduar dhe psalur me thjeshtësi të plotë,⁹ ashtu siç janë shkruar, në mënyrë që shenjtorët që na i dhanë ato, kur të dallojnë fjalët e veta, të mund të luten me ne; po, madje, edhe më tepër, që Fryma, i Cili foli me anë të shenjtorëve, kur të dallojë fjalët që ka frymëzuar Ai vetë, të mund të bashkohet me ne kur i këndojmë. Sepse, ashtu si jeta e shenjtorëve është më e bukur se e kujtdo tjetër, kështu dhe fjalët e tyre janë më të mira sesa mund të jenë dot tonat, dhe kanë shumë më tepër dobi, me kusht që të shprehen nga një zemër e drejtë. Sepse me këto fjalë e kënaqën dhe ata vetë Perëndinë, dhe duke i shprehur, siç thotë Apostulli: “ata nënshtruan mbretëri të tëra, kryen drejtësi, fituan premtimet, ua mbyllën gojën luanëve, shuan fuqinë e zjarrit, i shpëtuan tehut të shpatës, nga dobësia u bënë të fortë, u bënë të fuqishëm në luftë, bënë t’ia mbathnin ushtritë e të huajve, dhe gratë morën të vdekurit e tyre me anë të ringjalljes”. Prandaj, kushdo që reciton Psalmet, të ketë një shpresë të sigurt se, përmes Psalmeve, Perëndia do t’u vërë menjëherë veshin atyre që janë në nevojë. Sepse nëse dikush i thotë Psalmet kur është në vështirësi, do të gjejë ngushëllim të madh në to; nëse është i tunduar ose i përndjekur, do të bëhet më i aftë që t’i qëndrojë sprovës dhe do të përjetojë mbrojtjen e Zotit, i Cili mbron gjithmonë ata që thonë këto fjalë. Po kështu, me anë të tyre, njeriu do të mposhtë djallin dhe do t’u japë dërmën demonëve. Nëse ka mëkatuar, kur të

këndojë Psalmet do të pendohet; nëse nuk ka mëkatuar, do të gëzohet se po shtrin dorën drejt gjërave që ka përpara dhe, duke u përpjekur në këtë mënyrë, do të triumfojë me fuqinë e Psalmeve. Njeriu i tillë nuk do të tronditet kurrë nga e vërteta, por ata që përpiqen ta mashtrojnë dhe ta çojnë në gabim, ai do t'i përgënjeshtrojë; dhe këtë nuk na e premtonte një mësues njerëzor, por vetë Shkrimi Hyjnor. Sepse Perëndia e urdhëroi Moisiun të shkruante një këngë madhështore dhe t'ia mësonte popullit, dhe atë që kishte caktuar si drejtues, Ai e urdhëroi të shkruante edhe Ligjin e Përtërirë, ta mbante gjithmonë në duar dhe të meditonte pareshtur për fjalët e tij; sepse këto janë të mjaftueshme në vetvete që ta drejtojnë mendjen e njerëzve tek virtyti dhe t'i sjellin ndihmë atij që mediton me sinqeritet për këto fjalë. Është fakt i sigurt se, kur Jozueu, biri i Nunit, hyri në tokën e premtuar dhe pa rreshtat e rregullt të paganëve dhe mbretërve amoritë që kishin dalë të gjithë kundër tij, përballë gjithë këtyre shpatave dhe armëve, ai lexoi Ligjin e Përtërirë në veshët e të gjithëve dhe i kujtoi për fjalët e Ligjit dhe, pastaj, pasi e armatosi popullin në këtë mënyrë, e mposhti armikun. Edhe mbreti Josia, pasi u gjet libri,⁹⁰ dhe pasi iu lexua të gjithëve, nuk u druajt më nga armiqtë e vet. Dhe sa herë që Izraeli kërcënohej nga lufta, Arka ku ruheshin rrasat e Ligjit transportohej përpara ushtrisë, dhe ishte ndihmë e mjaftueshme kundër çdo formacioni ushtarak, përveçse kur, mes atyre që e mbartnin, ose gjetkë mes popullit, mbizotëronte ndonjë hipokrizi ose mëkat, sepse besimi dhe mendja e ndershme janë gjithmonë të nevojshme që Ligji të jetë

një aleat i frytshëm në përmbushjen e premtimeve të njeriut.

Dhe unë, tha plaku i moçëm, kam dëgjuar nga njerëz të urtë se, në ditët e lashta, në Izrael, njerëzit u jepnin dërmën demonëve thjesht duke lexuar Shkrimet, dhe në të njëjtën mënyrë zbulonin komplotet që demonët thurnin kundër njerëzve.

Për këtë arsye, ai i qortoi si të denjë për dënimin më të madh njerëzit që, nga njëra anë, i neglizhojnë Shkrimet, ndërsa, nga ana tjetër, përdorin fjalë mbresëlënëse nga burime të tjera për arsye të të ashtuquajturit eksorcizëm. Ata që e bëjnë këtë, luajnë me fjalët e shenjtë, tha ai, dhe e bëjnë veten lolo para demonëve, siç bëjnë dhe ata judenjtë, bijtë e Skevës, kur u përpoqën që të dëbonin në atë mënyrë demonët prej burrit në Efes. Nga ana tjetër, demonët kanë frikë nga fjalët e njerëzve të shenjtë dhe nuk i durojnë dot; sepse vetë Zoti është në fjalët e Shkrimit dhe demonët s'e durojnë dot Atë, siç e treguan kur i klithën Krishtit: "Të lutem, mos më torturo para kohe". Në të njëjtën mënyrë, Pali urdhëroi frymët e liga, dhe demonët iu nënshtruan dishepujve. Dora e Zotit ishte edhe mbi profetin Elize, dhe ai u profetizoi tre mbretërve për ujërat, ndërsa muzikanti luante në vegël dhe këndonte sipas nxitjes së Tij.⁹¹ Kështu është dhe me ne sot: nëse ndokush ka në zemër interesat e atyre që vuajnë, le të përdorë këto fjalë, dhe do t'i ndihmojë më tepër vuajtësit si dhe, në të njëjtën kohë, do të provojë se ka besim të vërtetë dhe të fortë; kështu, kur Perëndia ta shohë këtë, do t'u japë shëndet të përsosur lutësve. Psalmisti i shenjtë e dinte mirë këtë, kur tha te Psalmi 119, "Do të meditoj për gjykimet e Tua: dhe nuk do të harroj fjalët e Tua"; dhe sërish, "Statutet e Tua ishin këngët e mia në vendin e qëndrimit tim". Sepse, me këto fjalë, të gjithë ata punuan për shpëtimin e tyre, duke thënë: "Nëse ligji Yt

s' do të ishte meditim i im, atëherë do të kisha humbur i poshtëruar". Edhe Pali e forcoi dishepullin e tij me fjalë të ngjashme, duke i thënë: "Medito për këto gjëra, qëndro në to, në mënyrë që përparimi yt të jetë i dukshëm".

Prandaj, dhe ti, Marselin, duke menduar thellë për Psalmet dhe duke i lexuar me zgjuars, me Frymën si udhëzues, do të jesh në gjendje të rrokësh kuptimin e secilit prej tyre, sipas dëshirës që ke. Dhe do të përpiqesh edhe të imitosh jetën e atyre shenjtorëve Perëndi-mbartës që i thanë këto fjalë në fillim.

PSALMI 151

Ky psalm i ngjitet Davidit dhe është jashtë numrit. Kur ai vrau Goliatin në dyluftim.⁹²

1. I vogël isha unë mes vëllezërve të mi: vëllai më i vogël në shtëpinë e tim eti.
2. Duart e mia bënë një vegël muzikore; gishtat e mia një psalter përgatitën.
3. Po kush do t'ia çojë lajmin tim zoti? Vetë Zoti, Zoti Vetë ma vë veshin.
4. Ai Vetë dërgoi lajmëtarin e Tij: dhe më mori nga mesi i dhenve të tim eti; dhe me vajin e vajojës së Tij më mirosi.
5. Të pashëm ishin vëllezërit e mi, dhe shtatgjatë: e, megjithatë, nuk gjetën hir në sytë e Zotit.

6. Por unë, unë u turra përpara për t'u përballur me të huajin: dhe ai më fyeu në emër të gjithë idhujve të tij.
7. Por unë zhvesha shpatën që ai kishte përbri: me të ia preva kokën, dhe ua hoqa turpin bijve të Izraelit.

1. Robertson: Hyrje e Shën Athanasit tek *Etërit Nikeas dhe Pas Nikeas*.
2. Dix: *The Shape of the Liturgy* (1943)
3. Robertson, *op. cit.* fq. 195.
4. Robertson, *op. cit.* fq. 563 e në vijim.
5. Robertson, *op. cit.* fq. 563 e në vijim.
6. Greg. Naz. Or. Xxi., përkthyer Brown dhe Swallow, tek *Nicene and Post-Nicene Fathers* (Etërit Nikeas dhe Pas-Nikeas), vëll. VII.
7. D.m.th, *Contra Gentes*.
8. Mateu 19:4-6. Shënim: të gjitha vargjet e Biblës përkthyesi i ka përkthyer drejtpërdrejt nga teksti i Athanasit. Nuk është përdorur asnjë version i Biblës në shqip, për arsye që të ndiqet sa më besnikërisht përdorimi i Biblës nga vetë Athanasi. (shënim i përkthyesit).
9. Gjoni 1:3.
10. Zanafilla 1:1.
11. *Bariu i Hermës*, Libri II, §1.
12. Hebrenjve 11:3.

13. Zanafilla 2:16 e në vijim.
14. Në përkthimin e tij, T. Herbert Bindley shton: “e keqja është mosqenie dhe e mira është qenie”.
15. Urtësia 6:18.
16. Psalmi 82:6 e në vijim.
17. Urtësia 2:23 e në vijim.
18. Romakëve 1:26 e në vijim.
19. 2 Kor. 5:14 e në vijim.
20. Heb. 2:9 e në vijim.
21. Hebrenjve 2:14 e në vijim.
22. 1 Kor. 15:21 e në vijim.
23. 1 Tim. 6:15.
24. Romakët 1:25.
25. Lluka 19:10.
26. Gjoni 3:3.
27. 1 Kor. 1:21.
28. Lluka 19:10.
29. Ef. 3:17 e në vijim.
30. 1 Pjetri 2:22.
31. Heb. 2:14 e më tej.
32. 1 Kor. 15:53 e më tej.
33. Gal. 3:13.
34. Gal. 3:13.
35. Ef. 2:14.
36. Gjoni 12:32.

37. Ef. 2:2.
38. Heb. 10:20.
39. Lluca 10:18.
40. Psalmi 24:7.
41. 1 Kor. 15:55.
42. shih §27: “me anë të shenjës së kryqit dhe besimit në Krishtin”: duhet domosdo besimi.

43. Hebrenjve 4:12.
44. Shih Lluca 4:34 dhe Marku 5:7.
45. Isaia 7:14.
46. Numrat 24:17.
47. Numrat 24:5-7.
48. Isaia 8:4.
49. Isaia 19:1.
50. Osea 11:1.
51. Isaia 53:3-5.
52. Isaia 53:6-8.
53. Isaia 53:8-10.
54. Ligji i Përtërirë, 28:66.
55. Jer. 11:19.
56. Psalmi 22:16-18.
57. Isaia 11:10.
58. Isaia 65:1, 2.
59. Isaia 35:3-6.
60. Gjoni 9:32, 33.
61. “përgjigjur” është një keqpërkthim i fjalës hebraike “restauroj” nga ana e Septuagintës.
62. Danieli 9:24, 25.
63. Zanafilla 49:10.
64. Mateu 11:13.
65. Psalmi 118:27.
66. Psalmi 107:20.
67. Isaia 63:9.
68. Shih Veprat 17:28.
69. Fjalë për fjalë: “Ai nuk mori fare pjesë në gjërat e trupit”.
70. Isaia 11:9.
71. Kol. 2:15.
72. Fjalë për fjalë, “në korin....” *Kori* (gr. χορός) ishte një grup valltarësh dhe këngëtarësh.
73. Shih *Në Frymë e të Vërtetë* (Tenda, Prishtina, 2003) ose *Në Frymë dhe në të Vërtetë* VenoPublishing, Tirana, 2003)

74. Isaia 2:4.
75. 1 Kor. 2:8.
76. Mateu 26:64.
77. Mateu 24:42.
78. 2 Kor. 5:10.
79. 1 Kor. 2:9.

80. Ky Psalm, tek Septuaginta, mbart titullin *Psalm i Davidit, kur doli tabernakulli*.
81. Athanasi mendon se këto dy citime të fundit i referohen Ringjalljes, ndonëse ajo nuk përmendet.
82. Athanasi i referohet historisë apokrifale që i bashkëngjitet librit të Danielit (shënim i përkthyesit).
83. Shih, për rastin e Elias, 1 Mbretërve 18: 15, 19 dhe për rastin e Elizeut, 2 Mbretërve 2:25 dhe 3:14.
84. Në versionin e Septuagintës, ky Psalm titullohet: *Lutje e Moisiut, Njeriut të Perëndisë*.
85. Titulli i Psalm 27 në greqisht është *i Davidit, përpara se të vajosej*. Referenca e krishterë ka të bëjë me Krezmimin, e cila kryhej si pjesë e të njëjtit rit me Pagëzimin në kishën e hershme.
86. Ky Psalm, te Septuaginta, titullohet: *Psalm I Davidit për ditën e katërt nga Sabati*.
87. Ky Psalm gjendet vetëm në versionin grek të Dhiatës së Vjetër. Një përkthim i tij jepet në fund të shtojcës së këtij libri.
88. Ndoshta e ka fjalën për himnet te Eksodi 15:1-18, Ligji i Përtërirë 32:1-43 dhe Habakuku 3, që quhen Ode te Septuaginta. Këtu ndoshta përfshihen dhe disa himne të tjera të Dhiatës së Vjetër, si Kënga e Hanës dhe Benedicite.
89. *Atehnos* (në gr.). Redaktori benediktin e përkthen, *sine ullo artificio* (në lat.). Fjala më e përafërt mund të jetë *çiltërsisht*.
90. Sërish, për Ligjin e Përtërirë e ka fjalën? Nëse po, Athanasi po i paraprin pikëpamjes së sotme kritike për librin e Ligjit të Josias me rreth njëmijë e gjashtëqind vjet!
91. Shih 2 Mbretërve 3.
92. Ky titull është dhënë nga Septuaginta. [Septuaginta është versioni i lashtë greqisht i Dhiatës së Vjetër, përkthyer diku rreth shekullit 4-3 para Krishtit. Shënim i përkthyesit në shqip.]